

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI**

**1938–1960 YILLARI ARASINDA
KARS'TA SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydan GÜRLÜYER

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

KARS–2010

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Aydan GÜRLÜYER'e ait "1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat" konulu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Selçuk URAL

.....

Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran ARSLAN

.....

Yrd. Doç. Dr. Mithat DURMUŞ

.....

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/....../200 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç. Dr. Selçuk URAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	V
EKLER LİSTESİ.....	VI-VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	

1938–1960 YILLARI ARASINDA KARS'TA SOSYAL HAYAT

1. İMAR	18
2. NÜFUS	19
3. MUHACİR MESELESİ.....	22
4. EĞİTİM	25
4.1.Kars'a Eğitim Amaçlı Gelen Heyetler	29
4.2. Kars'taki Eğitim Kurumları	30
4.2.1. Kars Lisesi.....	30
4.2.2. Akşam Kız Sanat Okulu.....	37
4.2.3. Kars Erkek Sanat Okulu.....	39
4.2.4. Kazım Karabekir İlkokulu	40
4.2.5. Namık Kemal İlkokulu.....	40
4.3. Köy Enstitüleri	40
4.3.1. Köy Enstitüleri'nin Açılma Fikrinin Gelişimi	40
4.3.2. Köy Enstitüleri'nin Açılması	42
4.3.3. Köy Enstitüleri'nin Çalışmaları	45
4.3.4. Köy Enstitüleri'nin Kapatılması	46
4.4. Kars- Cilavuz Köy Enstitüsü.....	47
5. BASIN.....	49
6. KARS RADYOSU	54

7.SOSYAL HAYATTA KADININ YERİNE BİR ÖRNEK.....	56
7.1.Gülçehre Askeran ve Çalışmaları.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

1938–1960 YILLARI ARASINDA KARS'TA KÜLTÜREL HAYAT

1. HALK EĞİTİMİ.....	60
1.1.Türk Ocakları.....	60
1.1.1. Kars Türk Ocağı.....	66
1.2. Halkevleri.....	68
1.2.1. Halkevleri'nin Açılışı.....	69
1.2.2. Halkevleri'nin Çalışmaları.....	70
1.2.3. Halkevleri'nin Yayınları.....	72
2. SANAT.....	89
2.1 Tiyatro.....	89
2.1.1. Tağı Oşenyüzen.....	90
2.1.2. Settar Güldür.....	91
2.1.3. Kars'ta Diğer Tiyatro Faaliyetleri.....	95
2.2. Müsamereler.....	99
2.3.Balolar.....	102
2.3. Kars'ta Yardım Faaliyetleri.....	106
2.4. Sinema.....	108
2.4. Kars'ta Kurulan Cemiyet, Kulüp ve Dernekler.....	111
2.4.1 Yardım Sevenler Cemiyeti.....	111
2.4.2. Kars Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti.....	111
2.4.3 Kars İli Fırıncılar Derneği.....	113
2.4.4. Kars Keresteciler Cemiyeti.....	113
2.4.5. Kars Lisesi Mezunları Derneği.....	114
2.4.6. Karslı Tanıtma ve 1855 Zafer Abidesini Yaptırma Derneği.....	114
2.4.7. Kars Muallimler Derneği.....	115
2.4.8. Şoförler Cemiyeti.....	116

2.4.9. Şehri Güzelleştirme Cemiyeti	116
2.4.10. Kars Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü	116
2.4.11. Kars Yayla Kulübü.....	117
2.4.12. Esnaf Kulübü.....	117
2.4.13. Kars Birlik Kulübü.....	117
2.4.14. Sarıkamış Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü.....	118
2.4.15. Avcılık Kulübü.....	118
3.SPOR	119
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	126
BİBLİYOGRAFYA	129
EKLER.....	140-189
ÖZGEÇMİŞ.....	190

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1938–1960 YILLARI ARASINDA
KARS'TA SOSYO- KÜLTÜREL HAYAT**

AYDAN GÜRLÜYER

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

Danışman

Yrd. Doç. Dr. NEBAHAT ORAN ARSLAN

ÖZET

Yüzyıllarca varlığını devam ettiren ve dünya tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Osmanlı Devleti, ömrünü tamamlayıp da tarihteki yerini alınca, yerine çok büyük zorluklar aşılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. I. Dünya Savaşı'nın yıkımlarına ve kayıplarına rağmen, işgallere karşı hem askeri hem de siyasi yönden büyük bir başarı gösterildi. Kurulan yeni devletin yönetim şeklinin belirlenmesinden sonra, ülkenin yapılanmasına çalışıldı. Bu alandaki çabalar ve mücadele de oldukça çetin ve yorucu oldu. Askeri, siyasi ve idari açıdan yeni teşkilatların kurulması ve sosyo-kültürel açıdan var olan eksiklerin giderilmesi gerekiyordu. Bu nedenle; Türk Ocakları, Halkevleri, Köy Enstitüleri ve diğer kültür-sanat kurumlarının yardımı ile

halkın eğitimine büyük önem verildi. Ayrıca eğitimi ve yetişmiş kişilerin çok büyük bir çoğunluğunun savaşlarda kaybedilmesi, halkın okuma oranının çok düşük seviyede olması, Cumhuriyet sonrasında yetişkinlerin de eğitim sistemine dâhil edilmesi gereğini doğurdu. Çocukların yanı sıra yetişkinlere de eğitim verildiği bu dönemde, Türk dilinin doğru kullanılmasına ve yeni alfabe ile birlikte okuma yazmanın yaygınlaştırılmasına uğraşıldı. Bunun için de Akşam Sanat Okulları başta olmak üzere birçok okul açıldı.

1878–1918 yılları arasında kırk yıl boyunca Rusya hkimiyetinde kalan Kars ilinde, Ruslar bilinçli olarak Kars bölgesinde yaşayan halkı, eğitimde geri bıraktılar. Bu eğitim eksikliği, daha sonra Ermeni işgaline uğrayan şehrin milli bilinç oluşturma yönünden diğer illerden daha hızlı bir süreç takip etmesini gerektirdi. Bu doğrultuda Kars'ta Cumhuriyet'le birlikte bilinçli bir şekilde kültür ve sanat faaliyetleri başladı; aktif bir sosyal hayat yaşandı. Anadolu'daki birçok şehirden daha önce tiyatro ve sinemayla buluşan Kars halkının aydın bir kimlik taşımada, sosyo-kültürel hayattaki önemli faaliyetlerin gerçekleşmesi etkili oldu.

Bu alışmada, Kars'ın 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan 1938'e kadarki dönemine ve şehrin 1938–1960 yılları arasındaki sosyo-kültürel faaliyetlerine yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Kars, Kars Halkevi, Kars Cilavuz Köy Enstitüsü, Nüfus, Kars'ta Tiyatro, Kars'ta Spor ve Sanat.

THESIS OF MASTER ART

**BETWEEN THE YEARS OF 1938–1960
THE SOCIO-CULTURAL LIFE IN KARS**

AYDAN GÜRLÜYER

**KAFKAS UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DIVISION OF HISTORY
SUBDIVISION OF HISTORY OF TURKISH REPUBLIC**

Supervision

Yrd. Doç. Dr. NEBAHAT ORAN ARSLAN

ABSTRACT

When Ottoman State which perpetuated its existence for centuries and has a great importance in the world history completed its life, Turkish Republic was founded in place of it by overcoming major challenges. Despite the destruction and deprivation of World War I, a great success was achieved against occupation in both military and political fronts. It was attempted to structure the country after defining the New State's governance structure. Efforts and struggle in this area were also very tough and exhausting. It was needed to establish new organizations as militarily, politically and administratively and to eliminate existing socio- cultural deficiencies. Therefore by the help of Turkish Associations, Folk Houses, Village Institutions and other cultural- arts institutions, public education was given outmost importance. In addition, the vast majority of educated and trained people being lost in wars and people's literacy rate to

be very low caused adults to be subjected to education after announcement of Republic. Children as well as adults were given education during this period, it was endeavored to use accurate Turkish Language and to disseminate literacy with the new alphabet. For this purpose, Evening School of Arts and many schools were mainly opened.

Between the years of 1878–1918 in the remaining forty years of Russian domination in the province of Kars, the people living in Kars region were deliberately left illiterate and uneducated by Russians. This lack of education required the city which was occupied by Armenians to follow a faster process than other provinces in terms of creating the national consciousness. Accordingly, with the flourish of Republic it was seen that cultural- artistic activities and an active social life had deliberately occurred in Kars. The fulfillment of significant activities in socio-cultural life had influence on people of Kars, who met with theatre and cinema before many cities in Anatolia, to carry an intellectual identity.

In our study, the period of Kars from 1877–1878 Ottoman – Russian War to 1938 and the city's socio-cultural activities which were especially fulfilled between the years of 1938–1960, are researched.

KEY WORDS: Kars, Kars Folk Houses, Institution of Kars Cilavuz Village, Population, Theater in Kars, Sport and Art in Kars.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca birçok devletin egemen olduğu önemli bir coğrafyada yer alan Kars ilinde, Kurtuluş Savaşı sonrası çok ciddi boyutta imar ve eğitim eksikliği yaşandı. Bu eksiklere rağmen, Kars halkının özverili çalışmaları ve kültürel çalışmalara önem vermesi, Kars'ın büyük şehirlere has bir kültürel yapıya kavuşmasını sağladı. Kars halkı, birçok Anadolu iline göre sinema, tiyatro, kıyafet baloları gibi birçok sosyal faaliyetle daha erken tanıştı. Gerek açılan eğitim kurumlarıyla yükselen eğitim seviyesi, gerekse de halkın kültürel faaliyetlere yoğun ilgi göstermesi, şehrin modern bir kimlik kazanmasını sağladı.

Bu çalışmanın amacı; Kars ilinin 1938–1960 yılları arasındaki dönemde sosyo-kültürel hayatını inceleyerek, bu yıllar arasındaki Kars'ın imar, eğitim, spor durumundaki ilerlemeleri; sanat ve kültürel faaliyetlerini ortaya koymaktır.

Araştırmaya; yerel gazetecilerle, Karşlı yazarlarla ve dönemin kültürel faaliyetlerini yürüten kişilerin çocukları veya torunlarıyla yapılan görüşmelerle başlandı. Kars'la ilgili yapılan araştırma tezleri, kitaplar, makaleler ve yerel basın arşivleri tarandı, döneme ait orijinal fotoğraflara ve hatıralara ulaşıldı.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Kars'ın sosyal hayatı içerisinde değerlendirilecek olan; imar, nüfus, eğitim, basın bölümlerinden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise kültürel hayat başlığı içerisinde kültür ve eğitim kurumlarının çalışmaları yer almaktadır.

Araştırma ve yazım safhasında bilgi ve yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran Arslan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca; çalışmamda büyük katkıları olan ve dedesi Settar Güldür'ün ve annesi Gülçehre Askeran'ın aile arşivinden yararlanmamızı sağlayan Sayın Nesrin Askeran Ünal'a, çalışmamıza destek olan Sayın Neşe Doster'e, Serhat Kültür Dergisi'nden Sayın Cafer Akyol ve Sayın Türkan Narin'e, Sayın Erol Özaydın'a, Sayın Sezai Yazıcı'ya, kardeşim Aycan Gürlüyer'e ve emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

EKLER LİSTESİ

BELGE I: Türk Sahne Sanatları tarafından Settar Güldür'e verilen, derneğe üyelik belgesi.....	141
BELGE II: İstanbul'da yer alan Türk Sahne Sanatkârları Derneği adına Avni Dilligil tarafından Settar Güldür'e verilen “ <i>Rejisörlük ve Tiyatro Yöneticiliği</i> ” yetki belgesi.....	142
BELGE III: Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Kars Valiliği'ne Settar Güldür ile ilgili bilgi toplanması amacıyla gönderilen “ <i>Seddar</i> ” konulu yazı.....	143
BELGE IV: Kars Valiliği Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kadınlar Birliği Kars Şube Başkanı Gülçehre Askeran'a gönderdiği “ <i>Seddar</i> ” konulu yazı.....	144
BELGE V: Kars Spor Kulübü Derneği'nin Gülçehre Askeran'a dernek adına gelir toplama yetkisi verdiğini gösteren belge.....	145
BELGE VI: Sağlıkla ilgili çalışmalarından ötürü, Türkiye Hemşire – Ebe – Sağlık Memurları Sendikası Genel Merkezi'nce, Gülçehre Askeran'a verilen Fahri Üyelik Beratı.....	146
BELGE VII: Gülçehre Askeran'a verilen Şeref Üyeliği Belgesi ve Hizmet Ödülü.....	147
BELGE VIII: “ <i>Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir?</i> ” serisinin, 1987–1988 2. Baskısı için, Gülçehre Askeran'dan biyografi istediğine dair belge.....	148
FOTOĞRAF 1: Kars Halkevi tarafından 1933'ten itibaren çıkarılmaya başlanan Doğu Dergisi'nin ilk sayısı.....	149
FOTOĞRAF 2: Doğu'da yer alan bazı haber ayrıntıları.....	150
FOTOĞRAF 3: Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 6 Ekim 1924'teki Kars ziyaretine ait fotoğraflar.....	151
FOTOĞRAF 4: Kars/Susuz'da yer alan Cilavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin faaliyetleri.....	152
FOTOĞRAF 5: Kars Halkevi binası ve Halkevi çalışanlarına ait fotoğraflar.....	153
FOTOĞRAF 6: Kars'ta dönemin en önemli yayın organı olan Kars Gazetesi'ne ait bir nüsha.....	154

FOTOĞRAF 7: Kars'ta her kesimden insanın yoğun ilgi gösterdiği spor müsabakalarına bir örnek.....	155
FOTOĞRAF 8: Kars Kayakevi'ni ve Kars'ta 1943 yılında yapılan spor müsabakalarını gösteren fotoğraflar.....	156
FOTOĞRAF 9: Kars'taki sportif faaliyetlere örnekler.....	157
FOTOĞRAF 10: Kars'ta dönemin en sevilen faaliyetlerinden olan kostümlü balolara örnekler.....	158
FOTOĞRAF 11: Neriman Kuban Erduman'ın " <i>Anılarımdan Kıvrıntılar</i> " kitabında yer alan kıyafet balosuna ait bir fotoğraf.....	159
FOTOĞRAF 12: Gülçehre Askeran'ın katıldığı bir kıyafet balosunda giydiği yerel kostüm.(Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	160
FOTOĞRAF 13: Sosyal hayatta ön planda olan kadınların giydikleri kıyafetlere örnekler.....	161
FOTOĞRAF 14: Türkan Narin'in " <i>Kar Taneleri-Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri</i> " adlı kitabından, döneme ait fotoğraflar.....	162
FOTOĞRAF 15: Kars'ta dönemin ilkokullarına ait fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	163
FOTOĞRAF 16: Kars Lisesi'ne ve Akşam Sanat Okulu'na ait fotoğraflar.....	164
FOTOĞRAF 17: Kars Halkevi sahnesinde Settar Güldür'ün oynayıp yönettiği Meşhedî İbat operetinden sahneler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	165
FOTOĞRAF 18: Kars'ta oynanan opera ve operetlerden örnekler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	166
FOTOĞRAF 19: Meşhedî İbat (O Olmasın Bu Olsun)'dan sahneler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	167
FOTOĞRAF 20: 1958'de sahnelenen Meşhedî İbat operetinin beğenildiğini yazan Bugün Gazetesi'ne ait bir nüsha.....	168
FOTOĞRAF 21: Settar Güldür'ün sahne çalışmalarının ilçelerde de sergilediğine yönelik bir haberin yayımlandığı Bugün Gazetesi nüshası.....	169
FOTOĞRAF 22: Kars basınından örnekler.....	170
FOTOĞRAF 23: 5 Temmuz 1961 günlü ve 990 sayılı Bugün Gazetesi'nde yer alan ve şehre ait birçok bilgi içeren bir ilan.....	171
FOTOĞRAF 24: Kars Eli Dergisi'nin 1967 yılına ait bir nüshası.....	172

FOTOĞRAF 25: Basında Settar Güldür'ün eşi Gülperi Güldür'ün ölümüne dair haberler.....	173
FOTOĞRAF 26: Settar Güldür'ün İstanbul Sarıyer'deki tiyatro çalışması (üstte), Kars'tan folklor ekibiyle beraber Anıtkabir'i ziyareti (altta). (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	174
FOTOĞRAF 27: Gülçehre Askeran, eşi Cengiz Askeran'la birlikte Kars'ta bir baloda (üstte), Gülçehre Askeran, Kars'ın sosyal yaşamına katkıda bulunan aktif bir kişilik olarak tanındı.(altta) (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	175
FOTOĞRAF 28: Gülçehre Askeran, Kars'taki modern kadının sembolü oldu. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	176
FOTOĞRAF 29: Gülçehre Askeran, Kadınlar Birliği Kars Şubesi Başkanlığı'nı uzun yıllar sürdürdü. Aynı zamanda Kars'ta folklor öğretmenliği de yaptı. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	177
FOTOĞRAF 30: Gülçehre Askeran önderliğinde düzenlenen maddi durumu yetersiz aileler için yapılan toplu sünnetlerden fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	178
FOTOĞRAF 31: Gülçehre Askeran'ın katıldığı resmi törenler ve köy ziyaretlerine ait fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	179
FOTOĞRAF 32: Gülçehre Askeran'ın katıldığı etkinliklerden bazıları. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	180
FOTOĞRAF 33: Gülçehre Askeran'ın Kars Belediye Başkanlığı'na aday olduğuna dair haberler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	181
FOTOĞRAF 34: Azerbaycan Kültür Derneği Bursa Şubesi Başkanı Gülçehre Askeran'la ilgili basında çıkan haberler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	182
FOTOĞRAF 35: Türk Kadınlar Konseyi Derneği Bursa Şubesi'nin Gülçehre Askeran'a verdiği plaket.....	183
FOTOĞRAF 36–41: Gülçehre Askeran'la ilgili basın haberleri. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden).....	184-189

GİRİŞ

93 HARBİ'NDEN 1938'E KADAR KARS

Osmanlı tarihinde büyük önemi olan Elviye-i Selase'nin kilit noktalarından biri olan Kars'ın, coğrafi konumu itibariyle özel bir yeri olduğu muhakkaktır. Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın Anadolu'ya yaptığı akınlarda, 1064'te Türkler tarafından fethedilen ilk şehir Kars oldu. Kars; daha sonra Cengiz Han, İlhanlılar, Çobanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler ve sonrasında XVI. yy'da Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı egemenliğine girdi.¹ Hazar Denizi ile Karadeniz'in kuzeybatısındaki geniş bölgede kurulan Altınorda Devleti'nin (1227–1502) yıkılmasından sonra giderek güçlenen ve yayılcı bir politika takip eden Rusların emellerini gerçekleştirilmesi noktasında da Kars, hedef şehir durumuna geldi. 1878–1918 yılları arasında Kars'a egemen olan Rusların Brest Litovsk Antlaşması ile bu bölgeyi Osmanlı Devleti'ne devretmesine rağmen Kars, Mondros Mütarekesi ile yeniden elden çıktı.² Kars, mütarekenin hemen sonrasında İngilizlerin desteğiyle bu sefer de Ermeni işgaline uğradı. Kazım Karabekir'in büyük çabalarıyla Ermenilere karşı yürütülen savaş, başarıyla sonuçlandı. Doğu cephesindeki bu başarı, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Türk halkına güven hissinin aşılmasında ve daha sonrasında da Batı Cephesi'nin başarıya ulaşmasında önemli bir katkı sağladı.³

21 Aralık 1876 'da II. Abdülhamit döneminde ilan edilen I.Meşrutiyet⁴, aynı zamanda Osmanlı toplumunda yepyeni bir dönemin de başlamasını sağladı. Osmanlı Devleti'nde meşruti yönetimle birlikte; ilk kez anayasal bir süreç, sınırlı da olsa halkın ilk kez yönetime katıldığı yeni bir dönem başladı. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi üyeleri, ülkede meşruti monarşi yönetimine geçişin göstergesi oldu. Ancak, Tanzimat

¹ Ahmet Ender Gökdemir, “**Milli Mücadele’de Elviye-i Selase**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, Ankara, 1991, s.151.

² Mete Tunçay, “**Kars ve Kafkasya: 1917–1921**”, **KARS**, 2. Kent Kurultayı Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, İstanbul, 2007, s.195.

³ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt III, İstanbul, 1991, s.231–258.

⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, 1997, s.121.

Fermanı⁵ ve Islahat Fermanı⁶ gibi, Kanun-i Esasi adıyla yürürlüğe konulan ilk anayasa da giderek çöküşe yaklaşan Osmanlı Devleti'ni kurtarmaya yetmedi.

Kars tarihini yakından ilgilendiren 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı ya da halk arasında yaygın bilinen şekliyle 93 Harbi, Balkan uluslarına yeni hakların verilmesine yönelik baskıların etkisiyle başladı. Uzun süredir Panislavist politika gereği bölgeyle ilgilenen Rusya başta olmak üzere, İngiltere ve diğer Avrupalı devletler, ıslahatlar konusunda Osmanlı Devleti'ne karşı ısrarcı oldular. Rusya'nın etkisiyle Balkanlarda çıkan isyanlar, sorunun büyümesine ve Avrupalı devletlerin müdahale etmek için fırsat gözetmesine sebep oldu. 1876'daki İstanbul Konferansı⁷ ve 1877'deki Londra Protokolü'nde⁸ Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'nden Balkanlarda yaşayan uluslara yönelik ıslahat yapılmasını istediler. Osmanlı Devleti'nin bu isteğe verdiği red cevabı, Rusya'nın 24 Nisan 1877 günü Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesine sebep oldu.⁹ Bu savaşta Rusya'nın hem Balkanlardan, hem de doğudan ilerleyişe geçmesi, Osmanlı Devleti'nin cephede kayıp vermesine ve geri çekilmesine yol açtı.

Doğu cephesinde Müşir Ahmet Muhtar Paşa¹⁰ komutasındaki birlikler, Rus ordusuna ağır kayıplar verdirdiler. Bu cephede Mihrali Bey'in¹¹ önderliğinde yapılan mücadeleler de etkili oldu. Ancak savaşın Rumeli bölgesinde de devam ediyor olması, Osmanlı ordusunun kayıp vermesine neden oldu. İki cephede birden devam eden savaş, Rusların ileri harekâtı ile sonuçlandı. 15 Ekim 1877 günü, Osmanlı ordusu,

⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V. Cilt, Ankara, 1995, s.170.

⁶ Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.95.

⁷ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.28–39.

⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.39–40.

⁹ Nebahat Oran Arslan, **“I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır”**, Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu, Sayı:1, Ankara, 2004, s.30.

¹⁰ “1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Anadolu'da Ruslara karşı savaşan ordunun başında bulunan Bursalı Katircioğlu hanedanından olan Müşir Ahmet Muhtar Paşa, özellikle Kars'ın savunulmasında ün kazanmış önemli bir kişidir.” Fahrettin Kırzioğlu, -100. Yıldönümü Dolayısıyla - **1855 Kars Zaferi**, İstanbul, 1955, s.36.

¹¹ “Terekeme/Karapapak boyundan bir halk kahramanıdır. 93 Harbi sırasında Kars köylülerinden oluşan gönüllü atlı birliklerin başına Ahmet Muhtar Paşa, 20 Nisan'da “Binbaşı” rütbesiyle Mihrali Bey'i geçirmiştir.” Kırzioğlu, **1855 Kars Zaferi**, s.39; **Kars Vilayet Gazetesi**, 21 Temmuz 1948, Sayı: 1646.

Kars Gazetesi: Kars basın tarihinde çok önemli bir yeri olan Kars Vilayet Gazetesi, 29 Ekim 1929'de Cumhuriyet Bayramı'ndan itibaren 4 sayfa ve haftalık olarak çıkarılmaya başladı. 1932'den itibaren haftada iki defa ve 500 baskıdan fazla çıktı. 1940 yılı itibariyle 11 yaşında olan Kars Gazetesi'nde bir zamanlar Kars'a ait, tarih, coğrafya, halkiyat, halk şairleri... vs gibi yerel araştırma notları ile köycülük, hayvan ve insan sağlığı ve daha bir çok konuda yazılar neşredildi. **Doğuş Kars Halkevi Aylık Dergisi**, Sayı 13-(54), 14-(55), Yıl: 6, 1940, Haziran-Temmuz, s.31.

Doğuş Dergisi, 1933 yılı ile 1951 yılları arasında aralıklarla yayın hayatına devam eden Kars Halkevi'nin çıkarmış olduğu bir dergidir.

Alacadağ bölgesinde Rus ordusunca bozulunca¹², Müşir Ahmet Muhtar Paşa Erzurum'a kadar geri çekilmek zorunda kaldı ve burada yeni bir cephe kurdu. Fakat bu cephe de; 18 Ekim 1877'de Kars'ın işgalini önleyemedi. İşgalden bir ay sonra Çarın kardeşi “*Grand Dük*” Mikhail Nikolayaviç'in idaresindeki Rus ordusu, 17–18 Kasım 1877 gecesi yapılan müdahale ile şehri ele geçirdi. Kars'ın Rusların eline geçmesinden sonra burada üç gün boyunca devam eden katliamda sivil halkın yanı sıra, tutsak Osmanlı erleri de hayatını kaybetti.¹³

Osmanlı ordusu, Ruslar karşısında ilerleme sağlayamayacağını görünce daha fazla asker ve toprak kaybetmemek için, ateşkes istemek zorunda kaldı. 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne Mütarekesi¹⁴ ile Osmanlı-Rus savaşında silahlar bırakıldı ve barış müzakereleri başladı. İki devlet arasında 3 Mart 1878'de Ayestefanos Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, imzalanmış olmasına rağmen uygulanmadı. 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile değiştirildi. Antlaşmanın 58. maddesi gereğince Kars, Ardahan, Batum bölgesi¹⁵, Rusya'nın harp tazminatı olarak belirlediği bir milyar dört yüz milyon ruble karşılığında¹⁶ Rus Çarlığı'na bırakıldı. Yani antlaşma değişti ancak, Kars'la ilgili maddede önemli bir değişiklik yapılmadı. Böylece Kars'ta 1918'e kadar sürecek olan yeni dönem başladı.

Berlin Antlaşması ile bölgenin Rusların eline geçmesi, bu bölgede Türklere yönelik baskıların artmasına ve 1882 yılına kadar olan zamanda 82.000 Türk'ün¹⁷ Kars sancağından batıya göç etmesine sebep oldu. Bölge insanı, hem Türk nüfusun azalması, hem de orada kalan Türk nüfusa yönelik baskılar nedeniyle zor günler yaşadı.

Kars, Osmanlı döneminde Erzurum Vilayeti'ne bağlı bir sancak idi. Osmanlı idaresinde yaşadığı yıllarda telgraf hariç modern bir haberleşme sistemine sahip olmadığı için, Kars'ın mülki, askeri, kültürel ve ekonomik açılardan ülkeye

¹²Kemalettin Kuzucu, “**Sarıkamış'ta Sonun Başlangıcı, Alacadağ Muharebesi (14–15 Ekim 1877)**, Bütün Yönleriyle Sarıkamış Sempozyumu, İstanbul, 2004, s.37–51.

¹³ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, I. Cilt, İstanbul, 1953, s.55.

¹⁴ Esin Derinsu Dayı, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, Erzurum, 1997, s.5.

¹⁵ “Ayestefanos Antlaşması'ndan farklı olarak Doğu Bayezit Osmanlı Devleti'ne iade edilecekti.” Karal, **Osmanlı Tarihi**, VIII. Cilt, s.77.

¹⁶ “Belirlenen bu değer Türk parası karşılığı “üçyüz kırk beş milyon iki yüz yedi bin üç yüz bir Osmanî ve bir buçuk Mecidiye”ye tekabül ediyordu.” Dayı, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, s. 5–6.

¹⁷ “Bu dönemde, sadece Kars'tan yapılan göç 11.000'dir.” Dayı, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, s.8.

bütünleşmesinde güçlükler yaşanmaktaydı.¹⁸ Rusya, 1878’de Kars’ı, Berlin Antlaşması ile ele geçirdiği topraklarla birlikte bir oblast¹⁹ olarak yeniden örgütledi ve Kars oblastını; Kağızman, Ardahan ve Oltu okruglarından²⁰ oluşturarak yönetti. Rus idaresi, Kars oblastını da merkezi Tiflis olan Zakafkasya²¹ Genel Valiliği’ne bağlayarak kırk yıl boyunca yönetimi bu şekilde devam ettirdi.²² Kars’ın bugünkü planlı ve “Avrupalı” anıtsal dokusu, 1877–1914 yılları arasında Çarlık Rusya’sının “Tahtdüzü” denilen kesimde kurduğu garnizon yerleşmesiyle ortaya çıktı.²³

Kars halkı, Rus yönetiminde iken, teşkilatlanıp Rus idaresinden kurtulmayı hedeflemekteydi. Özellikle de 1910 yılında Çar Nikola’nın emriyle Varansov Daşkov tarafından Tiflis’te yaptırıldıktan sonra Kars’a getirilen heykel²⁴, bölgede yaşayan Türkleri çok etkiledi. Rus askerinin Türk bayrağını ayakları altında çiğnemesini ve Rus kartalının iki taraftan Türk bayrağını parçalamasını konu edinen bu heykel, teşkilatlanma faaliyetlerinin daha da ciddi birleşmelerle artmasına sebep oldu.²⁵ Ayrıca Elviye-i Selase’de yaşayan halkın, her ne kadar Rusya’ya bağlı yaşamak zorunda kalsa da, Balkan Savaşı’nda zarar görenlere, Kars Şehbenderliği aracılığıyla gizlice para göndermesi²⁶, anavatanla manevi bağların hiçbir zaman kopmadığını gösteren önemli bir örnektir.

İtilaf ve İttifak Devletleri’nin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda 1914’te başlayan I. Dünya Savaşı’nda, Osmanlı Devleti ve Rusya karşı karşıya geldiler. Rus idaresi, bu savaş sırasında Kars ilinde Türkiye Şehbenderliği ile ilgisi olan ve Türkleri bilinçlendirme konusunda önderlik edebilecek 150’den fazla Türk’ü;

¹⁸ İlber Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: IX, İstanbul, 1978, s.346.

¹⁹ **Oblast**: Askeri vilayet. “Kars ve Batum Oblastlarını, Tümgeneral rütbesindeki askeri vali yönetiyordu. Kazaları albay rütbesindeki askeri kaymakam, bucakları ise halkın seçtiği “bucak müdürleri” idare etmekteydi.” Arslan, “I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır”, s.30.

²⁰ **Okrug**: Askeri kaza. Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.345.

²¹ “Kafkas Dağlarının güneyine Ruslar “Zakafkasya” ya da “Transkafkasia” adını verirken, aynı bölgeye Araplar ise “Maveray-ı Kafkas” yani Kafkas ötesi demişlerdir.” Tunçay, “Kars ve Kafkasya: 1917–1921”, s.192.

²² Naci Alaybeyli, **Rus İşgali Döneminde (1878–1918) Kars**, Kars “Beyaz Uykusuz Uzakta”, İstanbul, 2006, s.95.

²³ Oktay Ekinci, “Anadolu’nun Kafkasya’sı; Kafkasya’nın Anadolu’su Kars... Sınır Tanımayan Sınır Kenti”, Kars 2. Kent Kurultayı, Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, s.152.

²⁴ Dayı, **Elviye-i Selase’de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, s.22.

²⁵ “Avukat Akay Beşmart: Şimdiki spor sahası yanında bir zafer anıtı vardı. Bunu yalın haliyle ben bile hatırlıyorum. Bu zafer anıtının üzerinde Türk bayrağını ayağı altına almış bir Rus askeri motifi de bulunmuş. Bu da işgal politikasının asıl simgesi imiş.” Türkan Narin, **Kar Taneleri - Kars’tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** - , İstanbul, 2007, s.28.

²⁶ Arslan, “I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır” s.33.

Astarkan, Orenburg, Semerkant gibi Rusya'ya yakın bölgelere sürgün ettirerek bölgeden uzaklaştırdı.²⁷ I. Dünya Savaşı sırasında Rusların; Türklerin ileri gelenlerini çeşitli vaatlerle yönlendirip Türklere karşı kullanma girişimleri de oldu. Ancak halk bu oyunu fark ederek bu planı uygulamalarına izin vermedi.

I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yönlendirmesiyle Osmanlı Devleti tarafından açılan Kafkas Cephesi'nde, Osmanlı ordusunun olumsuz iklim şartlarının etkisiyle yenilgiye uğraması, Rusların daha içeri bölgelere doğru ilerleme kaydetmesiyle sonuçlandı.²⁸ Bölgeyi yakından tanıyan Ermeniler, Ruslara bu ilerleyiş sırasında yön göstererek destekte bulundular. Ermeniler, Rusların I. Dünya Savaşı öncesi sınırlarını aşıp, Doğu Anadolu illerini birer birer işgal etme ve yerli halka yönelik mezalim faaliyetlerine de katıldılar.²⁹ 1915 olayları sırasında bölgede 40.000 Türk şehit edildi.³⁰

Savaş sırasında Rusya, başta ekonomi alanında olmak üzere büyük sorunlar yaşamaya başladı. Özellikle de Çanakkale Cephesi'nde Türk direnişinin başarıya ulaşması, Rusya'nın müttefiklerinden yardım almasını önledi. Ayrıca Çarlık Rusya halkı, büyük serveti olan zenginler ile çok fakir olan köylü ve işçiler olmak üzere iki kesin bölümden oluşuyordu. Bu sosyal adaletsizlik, ülkede rejimin değişimine dek uzanan bir devrim hareketinin gelişmesine sebep oldu. Fakir köylü ve işçi sınıfının da desteğini arkasına alan Lenin, 1917'de Ekim Devrimi'ni gerçekleştirdi ve Çarlık rejiminin yıkılmasında öncülük etti.³¹

Çarlık rejimine karşı başlatılan Bolşevik İhtilali başarılı olunca, Rusya'da yeni bir dönem başladı. 26 Ekim 1917'de Barış Dekret'ini açıklayan Lenin ve partisi (Bolşevikler) "*Hiçbir devlet, yabancı bir halkı zorla tahakküm altında tutamayacak ve her bir millete kendi mukadderatına kendi sahip olma hakkı tanınacaktır.*"³² şeklindeki görüşleriyle, Çarlık Rusya'sından sonra burada daha ılımlı bir devletin kurulacağı

²⁷ Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s.554.

²⁸ Hacali Necefoğlu, "**Sarıkamış'ta Cephenin Öteki Yüzü**", Bütün Yönleriyle Sarıkamış Sempozyumu, s.109–123.

²⁹ Selami Kılıç, "**XIX. Yüzyıldan XX. yüzyıla Doğu'nun İşgali ve Kurtuluşu**", Türkiye Cumhuriyeti Kars Valiliği Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü -Sarıkamış Şehitleri Özel- "**Türkiye Sarıkamış Şehitlerine Yürüyor**" Anma Programı Özel Sayısı, Aralık 2008, s.29.

³⁰ "Bu mezalim sonrasında, sahipsiz kalan yaklaşık olarak 22.000 çocuğa, Bakü İslam Cemiyeti-i Hayriyyesi yardım elini uzattı." Tunçay, **Kars ve Kafkasya: 1917–1921**, s.192.

³¹ Ahmet Gündüz, "**1917 Bolşevik İhtilali'nin Türk Dünyasındaki Yansımaları**", Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 6, Sayı: I, (2005), s. 1–12.

³² Akdes Nimet Kurat, "**Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20 Aralık 1917–3 Mart 1918)**", Belleten, Cilt XXXI, Temmuz 1967, No:123, 1967, Ankara, s.367.

izlenimi uyandırdı. Ancak; bu görüşlerinde samimi olmadıkları ve sadece propaganda maksadıyla bu görüşü öne sürdükleri, daha sonra uyguladıkları politikayla anlaşıldı.

Savaş karşıtı olduklarını öne süren Bolşevikler, henüz I. Dünya Savaşı sona ermeden savaştan çekildiler. Ruslar, 8 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'ni³³ imzaladıktan sonra; 3 Mart 1918 günü imzalanan Brest Litovsk Antlaşması gereğince, Doğu Anadolu'da işgal ettikleri yerleri boşalttılar. Osmanlı Devleti; 1878'de Ruslara bırakmak zorunda kaldığı Kars, Ardahan, Batum'u da plebisit yapılması koşuluyla elde etme hakkını kazandı.³⁴ Türk ordusu, Nisan-Temmuz 1918 arasında Batum'dan Bakü'ye kadar olan yerlere girdi. Osmanlı Devleti, buraları ele geçirir geçirmez, Elviye-i Selase'de plebisit yaptırdı. 14 Temmuz'da yapılan plebisitte 87.084 kişiden 84.124'ü Osmanlı Devleti lehinde oy kullandı. Türklerin lehine sonuçlanan bu oylama sonucunda tutanaklar hazırlanarak Ardahanlı Hamişoğlu Rasim Bey başkanlığındaki bir heyet aracılığıyla başkent İstanbul'a gönderildi. Durumu bildiren belgeler Padişah Vahdettin'e, 15 Ağustos 1918 günü sunuldu. Bu sonuç sarayda büyük bir memnuniyet uyandırdı.³⁵

Fakat bu topraklar uzun süre elde tutulamadı. Osmanlı Devleti, savaşa beraber girdiği İttifak Devletleri ile I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılınca, şartları ağır bir mütarekeye imza attı. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin 11. ve 15. maddelerinde 24 Ekim'den başlanarak 6 hafta içerisinde Kars'ın da içinde bulunduğu bölgeden, Türk ordusunun batı bölgesine çekilmesi ve demiryollarının İngilizlere teslim edilmesi hükmü yer aldığı için, Türk kuvvetleri 1914 sınırlarına geri çekilerek buraları terk etmek zorunda kaldı.³⁶ Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Taşnak Ermenileri, Brest-Litovsk Antlaşması'nı tanımayarak Kars ve köylerinde katliamlar yapıp, şehrin çarşı ve mahallelerini ateşe vererek, şehre büyük zarar verdiler.³⁷

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine bölgede hızlı bir şekilde teşkilatlanma çalışması başladı. Ahılkelek ve Ahıska bölgesinin çevresinde, merkezi Ahıska olmak üzere 29 Ekim 1918'de Ömer Faik Bey'in başkanlığını yaptığı "*Ahıska Hükümet-i Muvakkatası*", 3 Kasım 1918'de Emir Bey Ekberzade başkanlığında, Iğdır

³³ Kılıç, "**XIX. Yüzyıldan XX. yüzyıla Doğu'nun İşgali ve Kurtuluşu**", s.30.

³⁴ Ahmet Ender Gökdemir, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, 1998, s.15.

³⁵ Arslan, "**I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır**", s.37.

³⁶ Cem – Ender Arslanoğlu, **Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi**, Ankara, 1986, s.139.

³⁷ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars**, Kars Valiliği, 1999, s.31.

merkez olmak üzere “*Aras Türk Hükümeti*”, 5 Kasım 1918’de Kepenekçi Emin Ağa³⁸ ve Piroğlu Fahreddin Bey başkanlığında merkezi Kars olmak üzere “*Kars İslam Şurası*” kuruldu.³⁹

Mondros Mütarekesi gereğince Türk ordusunun bölgeden çekilmesi gerekiyordu. Ancak bölgenin hassas yapısı nedeniyle buradan çekilirken milis örgütler kuruldu. “*Milli Şura*” adını alan bu örgütlerin en etkili Kars’taki İslam Şurası idi. Elviye-i Selase’nin ileri gelenleri, Wilson Prensipleri’ne uygun olarak 5 Kasım 1918’de, Kars Milli İslam Şûrası adıyla örgütlendiler.⁴⁰ Çünkü yeni bir Ermeni mezalimiyle karşı karşıya kalınabilirdi. 14 Kasım’da yapılan kongrede “*Milli İslam Şûrası Merkez-i Umumisi*” adıyla bir hükümet oluşturuldu. Türkiye sınırının kuzeydoğusundaki 36.000 km²’lik bölgeyi kapsayan alanda kurulan; bu yerli Türk Hükümeti’nin merkezi, Kars oldu.⁴¹ Bu hükümet, Batum, Artvin, Ahıska, Ahılkelek, Serdarabat ve Ordubad’a Nahçıvan Türkleri’nin de katılımıyla oluşmaktaydı.

Kars İslam Şurası, sancak içerisinde daha geniş bir teşkilatlanmaya gitmek amacıyla 15 Kasım 1918’de I. Kars Kongresi’ni, 30 Kasım–2 Aralık 1918 tarihleri arasında da II. Kars Kongresi’ni gerçekleştirdi. 3 – 5 Ocak 1919’da I. Ardahan Kongresi’ni, 7 – 9 Ocak 1919’da da II. Ardahan Kongresi’ni yaptı. Bu kongrelerin amacı, teşkilatlanmayı daha sistemli bir hale getirmektir.⁴² Bu kongrelerde; Ermeni ve Gürcü tehdidine karşı 9. Ordu’dan temin edilecek olan silah ve asker yardımıyla mücadele edilmesi, halkın hukukunun korunabilmesi için basın yoluyla gerekli duyuruların yapılması, halkın bilinçlendirilerek mağdur edilmemesi gibi konular görüşüldü. Amaç, halkın bu mücadeleye destek vermesini sağlamaktır.⁴³

Kars İslam Şurası, Piroğlu Fahreddin (Erdoğan) Bey tarafından kuruldu. Ayrıca kurucular arasında, Kağızmanlı Ali Rıza (Ataman) Bey, Karanlı Sarı Haliloğlu Muhlis, Orenburglu Mamil/Mamlıoğlu, Tevhüddin ve Kepenekçi Emin Ağa gibi isimler de

³⁸ “Kars’ta Mondros Mütarekesi sonrası oluşturulan milli teşkilatın kurulmasında ve yayılmasında çok önemli girişimleri olan Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa, teşkilatın yalnızca bölgede değil, aynı zamanda uluslar arası boyutta da tanınması amacıyla çalışmalar yapmıştır.” Şureddin Memmedli - Mustafa Tanrıverdi, “**Kars İslam Şura’sının İlk Reisi Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa**”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Sonbahar 2008, s.165–180.

³⁹ Gökdemir, “**Milli Mücadele’de Elviye-i Selase**”, s.152.

⁴⁰ Sadi Irmak, “**Atatürk ve Meclis**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 8, Cilt: III, Mart 1987, s.275–283.

⁴¹ **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars**, s.31.

⁴² Selçuk Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, İstanbul, 2008, s.179.

⁴³ Ural, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, s.180.

yer aldı.⁴⁴ Şûra, 17 Ocak 1919'da yerini Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi'ne bıraktı. Hükümet başkanlığına Cihangirzade İbrahim (Aydın) Bey getirildi.⁴⁵ Tamamen demokrasiyi esas alan bu hükümetin 18 maddeden oluşan anayasası, 12 üyeden oluşan bakanlar kurulu ve üyelerini halkın seçtiği 131 kişilik parlamentosu da bulunmaktaydı.⁴⁶

Halkın seçimiyle oluşturulan 60 üyeli meclis, 1 Mart 1919'da çalışmalarına başladı. Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi, 25 Mart 1919'da Cenubî Garbi Kafkas Hükümet-i Cumhuriyesi adını aldı. Bölgede bulunan İngilizler, bu yerel hükümetin çalışmalarına bir süre ses çıkarmadılar. Ancak bu bölgede siyasi örgütlenmenin giderek güçlendiğini görünce, bu tutumlarını bırakıp, Ermenilerin isteği üzerine Arpaçay'ın doğusundaki Ermenilerin Kars'a yerleştirilmesi kararına vardılar. İngilizler, Geçici Hükümet'in Ermenilerin geri dönmesini reddetmesi ve İngiliz isteklerine karşı koyması üzerine 12 Nisan 1919'da Cihangiroğlu İbrahim Bey Hükümeti'ni dağıttılar. Başta Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey olmak üzere parlamento azasından 8 kişiyi de tutuklayarak Malta'ya sürdüler.⁴⁷ Genelkurmay Başkanlığı'nın, ülkenin genel durumu ile ilgili olarak Mayıs ayının ilk haftasında kolordulara gönderdiği genelgede:

“Elviye-i Selase'de (Batım, Kars, Ardahan) İslam Şurası İngilizler tarafından dağıtılmıştır. Kars'a bir Ermeni Vali tayin edilmiş ve bir Ermeni müfrezesi gelmiştir.” bilgileri yer alıyordu.⁴⁸

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin böylesine yok edilmesi, sadece Elviye-i Selase için değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de parçalanması için atılmış bir adımdı. Ancak Damat Ferit Paşa Hükümeti, bu olaya engel olmak yerine onlara destek olarak nitelendirilebilecek bir harekette bulundu. Damat Ferit Paşa, *“Erzurum'da bulunan Kars Hükümeti Cumhuriyesi Hariciye Nazırı Fahrettin Bey'i hemen tutuklayarak 24 saat zarfında Trabzon'daki İngiliz torpidosuna teslim ediniz.”*

⁴⁴ Gökdemir, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, s.65.

⁴⁵ Arslanoğlu, **Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi**, s.146.

⁴⁶ Gökdemir, **“Milli Mücadele'de Elviye-i Selase”**, s.152.

⁴⁷ Gökdemir, **“Milli Mücadele'de Elviye-i Selase”**, s.152.

⁴⁸ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, İstanbul, 2002, s.137.

şeklindeki telgrafi Erzurum Vilayeti'ne çekerken; aynı zamanda Osmanlı Hükümeti'nin olumsuz tutumunu da ortaya koydu.⁴⁹

Osmanlı Hükümeti'nin bu tutumu üzerine, Elviye-i Selase'nin temsilcilerinden oluşan bir heyet, Erzurum Kongresi öncesi, Kongre Başkanlığı'na, yani Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek Elviye-i Selase'yi temsil etmek üzere Erzurum Kongresi'ne katılmak istediler. Mustafa Kemal Paşa da, yapılan bu teşkilatlanma çalışmasına destek olduklarını şu sözlerle gösterdi: “*Sizin mücadeleniz, bizim mücadelemizdir*”.⁵⁰

İngilizler, Mondros Mütarekesi sonrasında bu bölgeye el koyacaklarını söylemelerine rağmen, burayı Ermenilere bırakarak bölgeden çekildiler. Ermeniler, Erzurum ve Van'a kadar uzanan yerlerde nüfus yoğunluğunun kendilerine ait olduğunu iddia ederek, bu toprakları talep ettiler.⁵¹ Eylül 1919 ortalarında Sivas'a gelen ve Mustafa Kemal ile 20 Eylül 1919'da bir konuşma yapan Amerikalı General Harbord heyeti, iddialar üzerine yaptıkları incelemelerini Doğu Anadolu ve Ermenistan'da sürdürdü ve Ekim ortalarında İstanbul'dan ayrıldı.⁵² General Harbord ve heyeti, burada yaptıkları incelemelerden sonra, Ermeni ve İngiliz iddialarının asılsız olduğu kanaatine vardılar.⁵³

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışını izleyen günlerde bir yandan Milli Mücadele karşıtlarının meclise yönelik iç ayaklanmaları büyük bir sorun teşkil ederken; doğuda da Ermeni saldırıları tehlikeli boyutlara ulaştı.⁵⁴ Ermeniler Paris Barış Konferansı'na başvurup Türkiye'de 2.100.000 Ermeni bulunduğunu ileri sürerek “*Altı Vilayet*”e ek olarak, Adana, Mersin, İskenderun, Sivas, Tokat, Amasya, Trabzon ve hemen bütün Doğu Anadolu'yu içine alan toprakların kendilerine verilmesini istediler.

Mondros Mütarekesi sonrası orduların terhis edilmesi kararıyla 9. Ordu kaldırılınca, yerine kurulan 15. Kolordu'nun Komutanlığı'na Kazım Karabekir Paşa

⁴⁹ Selçuk Ural, “**Kurtuluş Savaşı Sırasında Kars-Ardahan-Iğdır**”, Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu, Sayı: 1, Ankara, 2004, s.53.

⁵⁰ Gökdemir, “**Milli Mücadele'de Elviye-i Selase**”, s.155–156.

⁵¹ “Ermeni Patrikhanesi; Ermenilerin nüfusuna ait kayıtları, tuttuğu vaftiz ve ölüm kayıtlarına dayandırıyordu. Ancak patrikhanenin istatistiklerindeki rakamlar ile bu döneme ait belgeler birbiriyle uyuşmamaktadır.” Süleyman Beyoğlu, “**Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu**”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Nisan–2003, Yıl: 4, Sayı: 38, s.58.

⁵² İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, 1989, s.43–44.

⁵³ Şenol Kantarcı, “**Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu**”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Nisan–2003, Yıl: 4, Sayı: 38, s.28.

⁵⁴ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, s.237.

getirildi. Göreve getirildikten hemen sonra; Ermeni saldırıları karşısında, Kars-Bakü yolunu açmak, Ermenilerin orada yaşayan Türk ve Müslüman halka yönelik saldırılarını durdurmak ve Ermenilerin saldırısına fırsat vermeden Elviye-i Selase'yi ele geçirmek için hazırlıklara başladı.

Kazım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa'ya, fazla beklemeden Brest Litovsk'ta çizilmiş sınırlara kadar olan yerlerin (Kars, Ardahan, Batum) hemen ele geçirilmesi gerektiğini belirtti. Ermeni sorunu; bu sırada Paris Barış Konferansı ve San Remo Konferansı'nda gündeme geldi. Büyük devletlerin, Ermeni sorununu gündeme getirdiği bir sırada Ermenilere taarruz edilmesinin zararlı olacağını düşünen Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kazım Karabekir'e saldırıyı ertelemesini bildirdi. Fakat Kızıldordu'nun Kafkasya'ya girmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, taarruza karar verdi ve 9 Haziran 1920'de doğu illerinde kısmi seferberlik ilan edildi.⁵⁵ 15. Kolordu Komutanlığı, Doğu Cephesi Komutanlığı'na çevrilerek, askeri anlamda yetkileri genişletildi.

Ermeniler, bölgede Türk nüfusunu yok etmek ve nüfus sayımına göre Ermenilerin yoğunlukta olduğu fikrini desteklemek amacıyla büyük bir mezalime başladılar. Türk halkına yönelik katliamları çok ciddi boyuttaydı. Hatta komşu ülkeler de bu saldırıya kayıtsız kalmayarak tepkilerini ortaya koydular. Azerbaycan ve İran, bu işgale yönelik protestolarını hem Paris Barış Konferansı'nda hem de kendi ülkelerindeki İngiliz temsilcilere yansıttılar.⁵⁶

Bu sırada, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'in resmi mektubu 14 Haziran'da Ankara'ya ulaştı. Mektubun girişinde Çiçerin'in “...yeni Türk Hükümeti'nin dış politikasının temel ilkelerini Rus Sovyet Hükümeti, büyük bir memnuniyetle öğrenmiş bulunmaktadır” ifadesi, ilişkilerin olumlu yönde seyrettiğini gösteren önemli bir unsurdu.⁵⁷ Ruslarla başlayan iyi ilişkilerin bozulmaması için Ermeni harekâtı bir kez daha ertelendi. Sovyetler Birliği ile görüşmelere giden Bekir Sami Bey, Çiçerin'le görüşme yaparak, Rus isteklerini öğrendi. Çiçerin, Kars, Ardahan ve Batum'un Ermenilere verilmesini istedi ancak, bu istek Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmedi.

⁵⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul, 2006, s.349.

⁵⁶ Ural, “**Kurtuluş Savaşı Sırasında Kars-Ardahan-Iğdır**”, s.57.

⁵⁷ İhsan Çolak, “**Moskova Antlaşmasına Giden Yol, Milli Mücadele Dönemi TBMM Bolşevik İlişkileri**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 49, Cilt: XVII, Mart, 2001.

Bundan sonra Ermeniler 12 Ağustos'tan itibaren Oltu bölgesinde saldırıya geçip, Türk halkına yönelik saldırılara başladılar. Durumu 23 Eylül'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazan Kazım Karabekir Paşa, 27 Eylül'de karşı taarruza geçeceğini belirtti. Ermenilerin, Kötek ve Bardiz bölgelerindeki Türk kuvvetlerine karşı genel taarruzu, 24 Eylül tarihinde başladı.⁵⁸ Bu taarruza kayıtsız kalmayan Türk ordusu ise, 28 Eylül sabahı karşı taarruza başladı.⁵⁹ 29 Eylül'de Sarıkamış kurtarıldıktan sonra Sovyetlerin sergileyeceği tutumun beklenmesi için ileri harekât durduruldu. Rusya, isteğini tekrarlayınca Kazım Karabekir Paşa önderliğinde 28 Ekim'de yeniden taarruza başlayan Türk ordusu, 30 Ekim'de Kars'ı geri aldı ve 7 Kasım günü de Gümrü şehrine girdi.⁶⁰ Türk ordusunun ilerlemesi sonucunda geri çekilen Ermeniler, Gümrü'yü terk edip barış istediler. Gümrü'de başlayan görüşmeler sonunda 2- 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalandı.⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin diplomatik anlamda ilk başarısı olan Gümrü Antlaşması ile Ermeniler; Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Iğdır'ın yeniden Türk topraklarına katıldığını kabul ettiler.

Antlaşmanın imzalanmış olmasına rağmen Sovyetler, Ermenistan'la imzalanan barış antlaşmasını kabul etmeyerek değiştirilmesini istedi. Fakat Ankara Hükümeti bunu reddetti. Bu bölgede kesin olarak sorunun çözümü Moskova Antlaşması ile gerçekleşti.⁶²

Bolşevik idaresi; bağımsızlığa önem veren bir politika takip ederek önceleri kurulmasına izin verdiği Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan adlı üç devleti daha sonra kendi idaresine aldı. Doğu sınırımızın kesin olarak belirlendiği antlaşma olan Kars Antlaşması, 13 Ekim 1921'de Sovyet Rusya aracılığıyla bu üç devletle imzalandı.⁶³

23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni yönetime geçişin önemli bir adımını oluşturdu. Halk tarafından seçilen milletvekilleri, artık mecliste halkı temsil edebiliyorlardı. 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile "*yeni Türk Devleti'nin ilk anayasası*" yürürlüğe girdi ve

⁵⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, Ankara, 2000, s. 203.

⁵⁹ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, s. 203.

⁶⁰ Selçuk Ural, "*Yakınçağ'da Kars*", Kars, "Beyaz, Uykusuz, Uzakta", s.122.

⁶¹ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, s. 217.

⁶² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: IV, s.71.

⁶³ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, Ankara, 2003, s.182–186.

egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilan edildi.⁶⁴ 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile devletin yönetim şekli netlik kazandı.

23 Nisan 1920'de toplanan Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ilk yasama yılında işgal altında olan Elviye-i Selase'den hiçbir milletvekili katılmadı. Ama Kars ilini temsil etmek üzere Ali Rıza (Ataman) Bey, Cavit (Erdel) Bey ve Fahrettin (Erdoğan) Bey;⁶⁵ Ardahan ilini temsil etmek üzere de Hilmi Bey ve Osman Server (Atabekoğulları) Bey meclise temsilci olarak katıldılar.⁶⁶ Meclisteki görüşmelerde, milletvekili seçimleri için ilk başta her ilden beş milletvekili seçilmesi düşünüldü ancak daha sonra bu sayının nüfus oranına göre belirlenmesine karar verildi. Kars'ın anavatana katılmasından sonra Kars milletvekilleri için belirlenen sayı 3 idi. Yapılan seçimlerin ardından Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devre ikinci toplantı yılını açıldı.⁶⁷ Bundan sonraki dönemde Kars'tan seçilen 3 milletvekili de meclisteki yerini aldı.⁶⁸ Kars'tan seçilen milletvekilleri Cavit (Erdel) Bey 10 Temmuz'da, Fahrettin (Erdoğan) Bey 12 Temmuz'da, Ali Rıza (Ataman) Bey ise 6 Ekim 1921'de, Kars milletvekili olarak meclisteki yerlerini aldılar. Bu kişiler, milletvekili olmadan önce de gerek bizzat yurt savunmasında, gerekse de Ermeni saldırılarına karşı halkı bilinçlendirmek konusunda önemli görevlerde bulunan kişilerdi.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Kars'ta yaşanan en önemli gelişmelerden biri, Atatürk'ün şehre gelişi oldu. 1924 yılındaki bu gezi, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesini kapsıyordu. Bu gezinin duraklarından biri de Kars iliydi. Atatürk; yanında eşi Latife Hanım, yakın arkadaşlarından Salih (Bozok), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Kılıçhane Rauf (Benli), Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tefvik (Bıyıklıoğlu), Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe), Başyaver Rusuhi Beyler ve yaverleri olduğu halde 4 Ekim 1924 günü Erzurum'dan Sarıkamış'a, 6 Ekim 1924 Salı sabahı da Kars'a geldi.⁶⁹ Kars halkının çok büyük ilgisi ve sevgisiyle karşılanan Atatürk, Kars'taki Türk Ocağı'nı da ziyaret etti. Kars'ta bu sırada Vali Vekili olarak İbrahim

⁶⁴ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, s.229.

⁶⁵ Arzu Nar, *Milli Mücadele Döneminde Kars Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006, s.44.

⁶⁶ Birsan Karataş, *I. Dönem TBMM'de Ardahan Milletvekilleri ve Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s. 40.

⁶⁷ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938*, s.240.

⁶⁸ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919–1923*, I. Cilt, Ankara, 1995, s.39.

⁶⁹ *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars*, Kars Valiliği, 1999, s.35.

Edhem (Aykut), Belediye Başkanı olarak da 1921 baharında sürgünde olduğu Malta Adası'ndan dönen Cihangiroğlu İbrahim (Aydın) Bey görev yapmaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a gelişi sırasında büyük bir karşılama töreni yapıldı, halk sokaklara çıkarak karşılama törenine katıldı, hatta Atatürk'ün çok hoşuna giden müzikli ve danslı gösteriler de tertiplendi.⁷⁰

Kars, Cumhuriyet'in ilanından, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybettiği yıla kadar olan dönemde hızlı bir gelişim süreci içine girdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, bir tarım ülkesi durumundaydı. Sanayileşmeden ve teknolojiden uzak olan bu yıllarda Kars'ta da birçok konuda eksiklikler yaşandı. Ancak bu eksikliklerin giderilmesi için gösterilen çabalar, şehrin kısa sürede gelişmişlik düzeyinin artmasını sağladı. Bu süreçte en çok önem verilen konu, eğitim oldu. Eğitim alanında yapılan hamlelerden biri, Kars Lisesi'nin açılması oldu. Ülke genelinde verdiği eğitimin kalitesiyle adından söz ettiren lisenin ardından, öğrencilerine meslek kazandırmayı hedefleyen Akşam Kız Sanat Okulu, Kars Erkek Sanat Okulu, birçok ilkokul ile yetişkinler için okuma yazma kursları açılarak eğitimle ilgili eksikliğin giderilmesi hedeflendi. Cilavuz Köy Enstitüsü, köy çocuklarının yetişmesinde önemli bir etkiye sahip oldu.

Kars Türk Ocağı, Cumhuriyet'in ilanı ile aynı dönemde açıldı ve şehrin en önemli kurumlarından biri olarak, halkın ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalar yaptı. Ağustos 1923'ten itibaren faaliyetlerine hız veren Kars Türk Ocağı, 10 yıla yakın bir süre çalışmalarına devam ettikten sonra yerini Kars Halkevi'ne bıraktı. Kars Halkevi, 24 Şubat 1933'te açıldıktan sonra şehrin en önemli kurumu haline geldi. Bağlı kollarıyla birçok alanda çalışmalar sergileyen Kars Halkevi, eğitim, kültür, edebiyat, sanat, spor gibi alanlarda başarılı faaliyetlerde bulundu. Halkevi, gerek Cumhuriyet'in halk tarafından benimsenmesinde ve gerekse de Atatürk'ün inkılâplarının doğru algılanmasında önemli bir görev üstlendi. Halkın bilinçlenmesinde ve sosyal faaliyetlere katılımında başarılı çalışmalara imza attı.

Kars'ta basın-yayın hayatına önem verildi ve zaman içerisinde birçok gazete ve dergi basıldı. Kars Gazetesi, Kars Halkevi'ne ait olan Doğu Dergisi, Demokrat Kars Gazetesi, Hüryurt Gazetesi, Bugün Gazetesi, Kars Eli Dergisi ve daha küçük çaptaki

⁷⁰ Fahrettin Kırzioğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri" / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.154-155.

diğer dergi ve gazetelerin çıkarılmasıyla renkli bir basın dünyası oluştu. Basında sadece yerel haberler değil, aynı zamanda ülke ve dünya gündeminden de ayrıntılar yer almaktaydı. Doğuş ve Kars Eli Dergilerinde ise yerel öğeler daha fazla yer tutmaktadır.

Bu dönemde sağlık sektörü de olanaklar ölçüsünde gelişme gösterdi. Kars'ın sağlık alanında sahip olduğu iki hastane, şehir halkının sağlıkla ilgili ihtiyacını karşılamak için görev yapıyordu. Bunlardan ilki Memleket Hastanesi idi ve toplam 60 yatak kapasitesine sahipti.⁷¹ Diğeri ise 20 yataklı Doğum Evi'ydi. Dönemin şartları itibariyle bazı kadınlar doğumlarını evde gerçekleştirmekteydi ancak zamanla bilinçlenen halk hastanelere ve doğum evine daha çok gitmeye başladı.

Cumhuriyet'in ilanının üzerinden sekiz yıl geçmiş olmasına rağmen hala Kars'a elektrik ve su getirilememişti ve bu şehir için önemli bir sorun teşkil ediyordu. Bu sorunlarla ilgili olarak 18 Mart 1931 günü yayınlanan kararname ile somut bir adım atıldı ve Kars Çayı üzerinde türbinle elektrik üretimi için gerekli olan 2.500 liralık bir dinamo, 2.000 liralık bakır tel ile 500 liralık kayış alınması kararlaştırıldı. 1936'da Simens Şirketi ile anlaşma yapıldı ve bölgeye, çalışmaları yürütmesi amacıyla Hogo Yaneysek adlı mühendis görevlendirildi. Alman uyruklu Ferfoz Benzinger ve beraberindeki teknik heyetin Kars, Sarıkamış ve Iğdır'da elektrik ve inşaat tesisatını organize etmesine yönelik karar, 28 Mayıs 1938 günlü Bakanlar Kurulu'nda Mustafa Kemal Atatürk tarafından onaylandı.⁷² Kars'ın en önemli eksikliği olan elektrik ve suyun şehre yakın bir gelecekte şehre getirileceği haberi, 1938 yılının Haziran ayında Kars Gazetesi ile halka müjdelendi.⁷³ Borluk'tan getirilen temiz suya 1938 yılında kavuşan Kars, 1939 yılında da elektrikle tanıştı.⁷⁴ Böylece Kars, daha modern bir kent haline geldi. Ancak elektriğin tüm evlere girmesi için uzunca bir süre geçmesi gerekti.

Şehre suyun gelmesinden önce halk, Kars Çayı'nın suyunu içme suyu olarak kullanıyor, taşıma suretiyle de evin su ihtiyacını karşılıyordu. Bu su, Allahüekber ve Aladağların doğu yamaçlarından kaynağını aldıktan sonra bütün Kars Ovası'nı baştanbaşa suladığı için yeterince temiz sayılmazdı. Ancak civarda taşımaya elverişli başka su bulunmadığı için, halk tarafından mecburen kullanılmaktaydı. Bir de Kars'ın

⁷¹ "Bu 60 yatağın 25'i dâhiliye, 25'i hariciye, 10'u da zührevi hastalıklar için ayrılmıştı." Ural, "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.146.

⁷² Ural, "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.146.

⁷³ **Kars**, 29 Haziran 1938, Sayı: 655.

⁷⁴ Ural, "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.146.

22 km güneydoğusunda yer alan Borluk Dağı'ndan çıkan temiz su bulunmaktaydı. Fakat bu suyu tüm halk kullanamıyordu. Borluk suyu, dönemin Valisi Akif Eyidoğan'ın çabalarıyla başlatılan çalışmalar sonucunda 140.000 lira harcanarak demir borular içerisinde, şehre taşındı ve halk bu sudan faydalandı.⁷⁵ 1938 Haziran ayına ait Doğu Dergisi'nde Tarhan Toker⁷⁶ tarafından yazılan bir yazıda, elektrik ve suyun şehre getirileri hakkında bilgi verilmekte, hükümetin Anadolu'nun gelişmesi için yaptığı faaliyetler övülmektedir. Yazıda sadece Kars'a değil, yakın zamanda Iğdır, Kağızman ve Sarıkamış'a da elektrik hattının döneceğinden söz edilmektedir.⁷⁷

Kars'ın ulaşımında demiryolunun büyük bir önemi vardır. Demiryolu ulaşımı ile Kars, Anadolu ile bağlantı kurabiliyordu. 1878–1918 yılları arasında Rus idaresi, Kars'ı Güney Kafkasya demir şebekesine bağladı ve bu demiryolu hattı da Sarıkamış'a dek uzatıldı. Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki dönemde ise demiryoluna önem verilerek, bakımı konusunda çalışmalar yapıldı.⁷⁸ Ayrıca Kars ile Leninakan (Gümrü kentinin Sovyet Rusya'sı dönemindeki adı) arasında düzenli bir tren seferi yer alıyordu.⁷⁹ 1957 yılında ise Kars-Sarıkamış banliyö treni Belediye'nin müracaatı ile sefere açıldı.⁸⁰

Kars'ın sorunları arasında sayılabilecek başka bir husus da Kars nüfusunun diğer illere nazaran daha geride olmasıydı.⁸¹ Şehrin yaşadığı tarihi süreç, nüfusla ilgili sorunlar yaşanmasına sebep olduğu için, il nüfusu geri seviyedeydi. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında halkın duyduğu güven hissi, ilin nüfusunun kademeli bir şekilde artış göstermesini sağladı.

Şehrin Ermeniler tarafından iki önemli yangınla tahrip edilmesi, imarı için etkili bir çalışmayı gerektirdi. İmar yönünden hızlı bir yapılanma ile şehre birçok yapı kazandırıldı. Eğitim düzeyinde gelişme sağlanması için okullar açıldı, halka milli

⁷⁵ Sadık Atay, **Doğunun Kapısı Kars**, İstanbul, 1946, s.84.

⁷⁶ Tarhan Toker, Kars Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yaptığı sırada, eğitimle ilgili birçok çalışmada da öncülük eden eğitimcilerden biridir. Verdiği konferanslarda ve gazetelerde yayınlanan yazılarında özellikle Kars'ın kültürel tarihine yönelik bilgiler vermiştir. Toker, ayrıca Trabzon'da yayına başlayan "Doğuda Kültür" adlı mecmuanın Kars muhabirliğini yapması doğrultusundaki teklifi de kabul ederek, Kars'ın il dışında da tanıtımını üstlenmiştir. **Kars**, 6 Nisan 1938, Sayı: 634.

⁷⁷ **Doğu**, Haziran, 1938, Yıl: 4, Sayı: 5, s.13–15.

⁷⁸ "Demiryollarının bakımı ve onarımına ait ilk belge 22 Ocak 1925 tarihlidir." Ural, "**Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu**", s.145.

⁷⁹ **Kars**, 16 Ocak 1942, Sayı: 1008.

⁸⁰ **Demokrat Kars**, 15 Ağustos 1957, Sayı: 572.

Demokrat Kars Gazetesi, 1955 yılında yayın hayatına başlayan bu gazetenin sahipleri Temel Burhanoğlu ve Nesip Varkır'dır.

⁸¹ Ural, "**Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu**", s.125.

bilinç kazandırıldı. Halka yönelik sportif faaliyetler düzenlendi. Güçlü bir sosyal yaşamın var olduğu şehirde, insanların sosyal faaliyetlere yönelmesi, şehir halkının aydın bir kimliğe sahip olmasını sağladı.

Kars, siyasi liderlerin ziyareti sırasında, bu aydın yapısı itibariyle beğeni kazandı. 1924'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün ziyaretinden sonra 25 Mayıs 1946'da da ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şehre geldi.⁸² Kars Halkevi'nde, Kars halkına yönelik bir konuşma yapan İnönü'nün ve diğer devlet adamlarının ziyareti, Kars ve çevresi için o yıllarda söz konusu olan Rus tehdidi açısından iyi moral sağladı.⁸³ Bu Rus tehdidi yani 1945–1946 yıllarında “*Türkiye ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki Kars-Ardahan Krizi*”, iki devlet arasında siyasi bir sorun oluşmasına sebep oldu. 19 Mart 1945'te Rus Dış İşleri Bakanı Molotov, Moskova Büyük Elçimiz olan Selim Sarper'i çağırarak Rusya'nın daha önce yapılan dostluk antlaşmalarının tek tarafı olarak kaldırıldığını söyledi. Rusya'nın bu davranışının asıl sebebi, 1921 Antlaşmasından önceki sınırlara dönüşü yani Kars, Ardahan ve Artvin'in Ruslara geri verilmesi, boğazların ortaklaşa savunulması, daha doğrusu Rusya'ya boğazlarda üs verilmesi şeklinde açıklandı. Dış İşleri Bakanımız, bu istekleri kesin bir tavırla reddetti. Bu mesele, Aralık 1945'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de görüşüldü.⁸⁴ Türkiye'nin kararlı tavrı, sonraki birkaç yıl içinde de devam eden Rus isteklerinin giderek etkisinin azalmasını sağladı. İşte bu hassas dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün halka moral kazandırmak ve durumu yerinde izlemek amacıyla Doğu Anadolu'ya yaptığı gezi, büyük memnuniyet uyandırdı.

12 Ekim 1957'de ise dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve beraberindeki heyet, Kars'ı ziyaret etti.⁸⁵ Uçakla gelişi sonrasında büyük bir tezahüratla karşılanan başbakan, omuzlar üzerinde taşınarak ve birçok kurban kesilerek karşılandı.⁸⁶

Kars'ta ekonomi, bölgenin coğrafi konumunu sebebiyle en çok tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Bu yüzden Kars'ta kurulan fabrikalar tarım sektörüne dayanmaktaydı. Kars'ta ilk un fabrikası 1932'de kuruldu.⁸⁷ Kars'ta 1937 yılı itibariyle

⁸² Ural, “*Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu*”, s.146.

⁸³ Enver Konukçu, *Ardahan Tarihi*, Ankara, 1999, s.297.

⁸⁴ Konukçu, *Ardahan Tarihi*, s.295–296.

⁸⁵ *Demokrat Kars*, 12 Ekim 1957, Sayı: 643.

⁸⁶ *Demokrat Kars*, 15 Ekim 1957, Sayı: 644.

⁸⁷ “İlk un fabrikası, Kars Kafkas Un fabrikası adıyla 1932'de Mustafa Topçuoğlu adlı işadamı tarafından kuruldu. Fabrika büyük Soder değirmeni olup 4 suni, 4 çelik taşla çalışıyordu. 24 saatte 20 ton un üretilen fabrika buğday ve arpanın bolca yetiştirildiği vilayette çok büyük bir boşluğu

iyi bir tarım geliri elde edildiği ve çok çeşitli ürünlerin yetiştirildiği görülür.⁸⁸ Iğdır'ın mikro klima alanı olması sebebiyle burada pamuk yetiştiriciliğine büyük önem verildi. 1937 yılı itibariyle şehirde yıllık pamuk üretimi 2.500.000 ton iken, arpa üretimi 900.000 ton, buğday üretimi 72.000 ton patates üretimi ise 27.463 ton olarak göze çarpmaktadır. Ülke ekonomisine katkısı olan çalışan nüfus dağılımında da tarımla uğraşanların sayısı diğer meslek gruplarına göre daha fazladır. 77.859 erkek ve 66.713 kadın, toplamda 144.572 kişi ziraatla uğraşarak şehir ekonomisine katkıda bulunmaktaydı. Kars'ın yer aldığı bölge, coğrafi konumu itibariyle hayvancılığa elverişli idi. 1931–1935 yılları arasında önemli bir hayvansal üretim seviyesi görülmektedir. 628.643 ila 876.722 arasında gösterilen hayvan sayısı, şehirde hayvancılığın önemli bir boyutta olduğunun göstergesidir.⁸⁹

1936'da 398.119 koyun, 224.495 kuzu, 53.728 kıl keçisi, 29.600 oğlak ile toplam 703.942 hayvan mevcuttur. 1938'de ise koyun sayısı 534.787'ye, kuzu sayısı 320.000'e, kıl keçisi sayısı 81.845'e, oğlak sayısı 40.000'e ve toplamda hayvan sayısı 866.332'ye yükseldi.⁹⁰ Tarımsal üretimdeki bu artış zamanla şehrin ekonomik seviyesinin yükselmesiyle sonuçlandı. Giderek düzelen ekonomik durum, sırasıyla Ziraat Bankası, İş Bankası ve Sümerbank Satış Mağazaları'nın açılışı ile daha iyiye doğru gitti.⁹¹ Kars, yer aldığı bölgede önemli bir şehir durumuna geldi.

doldurmaktaydı.” Ural, “Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.141.

⁸⁸ Sevilay Kalaycıoğlu, **Kars Gazetesi (1938–1950)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2009, s.71.

⁸⁹ Ural, “Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.140.

⁹⁰ **Kars**, 13 Eylül 1938, Sayı: 676.

⁹¹ Ural, “Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.141.

BİRİNCİ BÖLÜM

1938–1960 YILLARI ARASINDA KARS'TA SOSYAL HAYAT

1. İmar

Kars, Osmanlı döneminde merkeze uzak olmakla beraber, birçok mahalleye, camiye, medreseye sahip olan bir ildi. Ancak 1878 sonrasında bölgeye hâkim olan Ruslar, gayrimüslim ahaliyi bu bölgeye getirterek şehirdeki Türk nüfusunu eritmeyi hedefledi. Rusların faaliyetleri sadece bu nüfus yerleştirmesiyle sınırlı kalmadı. Türk-İslam kültürünü yok etmek adına şehrin mimarisi de tahrip edildi. Türk mahalleler, camiler, medreseler, mezarlıklar ve abideler yıkılarak, bunların yerine Baltık mimarisiyle birçok yapı inşa edildi.¹ Rusların Kars'a yaptığı yatırım olan bu uygulama ile şehir farklı bir görünüme sahip oldu. Ayrıca Ruslar, özellikle askeri harekâta ulaşım üstünlüğünü ele almak için, Sarıkamış'a kadar demiryolu ağı döşediler.² Kars ve çevresinin 1878 yılı sonrasındaki gelişimini yönlendiren temel faktörün askeri amaçlar olması, bu kentlerin garnizon merkezleri olmasından kaynaklanmaktadır.³

Kars'ın günümüze kadar uzanan kent planını, XIX. yy sonlarında Çarlık Rusya'sına bağılyken Moskova'dan gelen mimarlar gerçekleştirdi. Anıtsal taş binalar, bu plana göre düzenlenen ve birbirini dik kesen caddelerin başlarına yerleştirildi. Ardından diğer taş binalar da aynı caddelerin kenarlarına yine bu plana uygun olarak yapıldı ve uyumlu bir mimari yapılanma gerçekleşti. Yapılan bu çalışma ile şimdiki kent dokusunun da dayanağını oluşturan yerleşim düzeni ve özgün mimari kalıcı hale getirildi.⁴ Yine aynı dönemde kentin değişik yerlerine askeri binalar inşa edildi.⁵

Ekim 1917 Devrimi sonrası, henüz I. Dünya Savaşı bitmeden önce savaştan ayrılan Rusya, 3 Mart 1918'deki Brest Litovsk Antlaşması ile Elviye-i Selase'yi

¹ Ural, “Yakınçağ'da Kars”, s.110.

² Cezmi Eraslan, “Birinci Dünya Savaşı'nda Cepheler ve Sarıkamış”, Türkiye Cumhuriyeti Kars Valiliği Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü -Sarıkamış Şehitleri Özel- “Türkiye Sarıkamış Şehitlerine Yürüyor” Anma Programı Özel Sayısı, Aralık 2008, s.10–13.

³ Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.352.

⁴ Ekinci, “Anadolu'nun Kafkasya'sı; Kafkasya'nın Anadolu'su Kars... Sınır Tanımayan Sınır Kenti”, s.150.

⁵ Mark Goodman, “Kars Kaleiçi Mahallesi'nde Osmanlı Mirasını Canlandırma Projesi”, Kars 2. Kent Kurultayı, Kafkasya'da Ortak Geleceğimiz, s.290–291.

Osmanlı Devleti'ne bırakarak, bölgeden çekildi. Ancak bölge, Rusların çekilmesi sonrası Ermenilerin işgaline uğradı. 1920'deki kurtuluşuna kadar Ermenilerin yıkıcı faaliyetleri nedeniyle, Kars'ta imar konusunda çalışma yapılamadı.

Kars'ın Cumhuriyet döneminde imarı oldukça zor bir süreci gerektirdi. Çünkü Kars, 1918'deki ilk kurtuluş zamanında ve 1920'deki kurtuluşunun hemen arifesinde Ermeniler tarafından iki defa ateşe verilerek yakılmıştı.⁶ Büyük tahribat olan şehrin imarına, ancak tamamen anavatana katılmasından sonra başlandı. Yakılıp yıkılan binalar onarıldı. Bir taraftan yeni binalar inşa edilirken, bir taraftan da Baltık mimarisinin günümüzde de ayakta olan sağlam binaları aynen muhafaza edildi. Bu binaların bir kısmı günümüzde olduğu gibi, devlet kurumu olarak kullanılırken büyük kısmına da halk yerleştirildi. Böylece hem muhaceretle şehre gelen insanların, hem de bölgede yaşayanların konut sıkıntısı çözüme kavuşturulmaya çalışıldı.

Zaman ilerledikçe, Belediye Başkanlığı'nın da çabalarıyla şehrin imarı konusunda birçok çalışma yapıldı. Caddelerin, sokakların yapımı, alt yapı çalışmaları ilerledi. Kars Belediyesi, şehrin imarı için çalışmalar yaptı ve şehrin en büyük sorunlarından biri olan, çamurlu yolların taşlarla döşenmesi için çaba gösterildi. 1957 yılında Belediye Başkanlığı yapan İsmail Hakkı Alaca, basına yaptığı bilgilendirmede şehrin tamamının caddeye kavuşacağını belirtmiştir.⁷

2. Nüfus

Nüfus, bir toplumun sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilmesinde en etkili öğelerden biridir. Osmanlı Devleti, belki nüfus yoğunluğu itibariyle önemli bir sayıya ulaşmıştı ancak Osmanlı nüfusu farklı öğelerden oluşuyordu. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren gayrimüslim bölgelere doğru bir fütihat gerçekleştirip, başarılı bir iskân politikası oluşturduğu için, içerisinde farklı dillerin konuşulduğu, farklı dinlere inananların oluşturduğu karma bir Osmanlı toplumu meydana gelmişti. Bu yüzden nüfus sayımlarında da halk Müslim ve gayrimüslim olarak ayrı ayrı sayılmaktaydı.

93 Harbi öncesinde, 1876 yılında Osmanlı Devleti tarafından yapılan nüfus sayımında Kars sancağının, Oltu ve Ardahan'ın erkek nüfus miktarı 39.257 olarak

⁶ Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s.559.

⁷ **Demokrat Kars**, 19 Temmuz 1957, Sayı: 572.

tespit edildi. Kars sancağında 20.420 Müslüman erkeğe karşılık, 4.810 gayrimüslim erkek vardı. İşgal sonrası buraya katılacak olan Oltu ve Ardahan'ın da erkek nüfusu buna eklendiğinde, erkek nüfus toplamı 39.257'yi buluyordu. Bölgedeki en kalabalık Hıristiyan grup Ermenilerdi ve Ermenilere ait bir de cemaat örgütü bulunmaktaydı.⁸

1878 Berlin Antlaşması sonrası, Kars'ın Rus idaresine geçmesinden sonra, 8 Şubat 1879'da İstanbul'da Muahede-i Katiye imzalandı. Muahede-i Katiye'nin 7. maddesine göre 3 yıl içerisinde buralardaki ahaliye serbestçe göç etme hakkı verildi.⁹ Kars bölgesinde yaşayan Müslüman nüfusun önemli bir bölümü, bu madde uyarınca Osmanlı topraklarına göç etti. Rusya, bu maddeyi bahane ederek Türk ahaliyi kaçırtmak için büyük gayretler gösterdi. Hatta Rus yönetimi, o dönem Kars'tan göç edenlerin emlak ve arazilerine fazla para ödeyerek, bölgenin Türk kimliğini kaybetmesi için her yolu denedi.¹⁰ Ruslar, bölgeden göç eden Türklerin yerlerine Khakhol, Dukhobor, Malakan¹¹ gibi Rus kolonisi ile Kafkasya'dan çok sayıda Rum, Ermeni, Yezidi, Asurî gibi gayrimüslim ahaliyi getirtip Kars'a yerleştirdiler.¹²

Amaçları bölgeye tamamen hâkim olmak ve bölgeyi tamamen Rus yurdu haline getirmek olduğu için, bölge halkı üzerinde de çeşitli politikalar yürüttüler. Bu politikalardan en fazla uygulananı, ahaliyi toplumsal sınıflara ayırma ve imtiyazlarını belirleme sistemidir. Ruslar, Kars'ta bu sistemi uyguladılar. Ahali; zadedgân, ruhban, kentliler, köylüler diye dört ana zümreye ve kazaklar (askeri bir gücü ve hür sayılıyorlardı), ecnebiler gibi istisnai gruplara ayrıldı. Bu sosyal düzenleme, Çarlık Rusya'sının parçala hükmet politikasının bir gereği idi.¹³

Kars ahalişi Rus idaresindeyken, dinsel gruplara ayrıldı. Bunun yanında, mezhepsel farklılığı ön plana çıkarma amaçlı uygulamalar, bu ayrılıkların güçlenmesine sebep oldu. Müslümanlar arasındaki birliği bozmak adına, Müslümanlar da Şii ve Sünni olarak ikiye ayrıldı ve her iki grubun birbiriyle olan farklılıkları

⁸ Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.348.

⁹ Ural, “Yakınçağ'da Kars”, s.110.

¹⁰ Dayı, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, s. 8.

¹¹ “Malakanlar, Rus Ortadoks inancından farklı olarak kendilerine göre Tevrat ve İncil'in bir sentezi olan Güneş Kitabının temsil ettiği bir dini sisteme inanan Beyaz Rus kökenli etnik bir halktır.” Orhan Türkdoğan, **Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanların Toplumsal Yapısı**, İstanbul, 2005, s.7-8; Yavuz Aslan, “**Milli Mücadele Döneminde Molokanlar (Malakanlar) Sorunu**”, KARS, 2. Kent Kurultayı Kafkasya'da Ortak Geleceğimiz, s.198-220.

¹² Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, s.553.

¹³ Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.347.

özellikle ön plana çıkarıldı. 1897 yılında Ruslar tarafından yapılan nüfus sayımında ahali arasındaki farklılığın sayısal değerleri şu şekilde gösterilmiştir:¹⁴

DİNİ GRUP	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Ortodoks	18.141	17.188	35.330
Sektan (Malakanlar)	6.488	6.276	12.764
Ermeni greg.	26.016	24.964	50.980
Ermeni Katol.	500	459	959
Protestan	469	392	861
Yahudi	_____	4	4
Müslüman (Şii)	7.715	7.289	15.004
Müslüman (Sünni)	54.789	50.529	105.318
Yezidi	1.648	1.448	3.096

Bu tabloya göre; Müslüman nüfusun sayısı, gayrimüslimlere göre daha fazladır. Ancak 1877–1878 sonrasında, Kars'ta yaşayan Türk-Müslüman nüfusa yönelik; planlı bir asimile çalışması ile sayının aşağıya çekilmesi hedeflendi.

I. Dünya Savaşı sonuna doğru Elviye-i Selase'deki nüfus dağılımında Rusların tüm politikalarına rağmen Müslüman nüfus daha yoğundu. 20 Temmuz 1918 tarihli bir belgeye göre nüfus durumu şöyledir:¹⁵

“1215 Müslüman, 39'u gayrimüslim ve 19'u ise bunların dışındaki çeşitli dinlere ve mezheplere bağlı olmak üzere 1273 karye bulunmaktayken, kasabalar dâhil olmak üzere bu karyelerde toplam 47.078 hane bulunuyordu. Bu hanelerin 40.894'ü Müslüman, 6.184'ü ise gayr-ımslim idi. Toplam nüfusun 320.000 olduğu bölgede 274.000 Müslüman yaşarken, bölgede yaşayan gayrimüslimlerin sayısı ise 46.000 olarak belirlenmiştir” .

Kars'ın nüfusu; 1923–1938 yılları arasında diğer illere nazaran sayıca daha gerideydi.¹⁶ Bulunduğu bölgenin, birçok savaşın yaşandığı bir coğrafyada olması, Rus idaresindeyken baskı ile bölgeden yapılan Türk göçleri, Ermeniler tarafından yapılan katliamlar, salgın hastalıklar gibi etkenler, nüfusun azalmasında etkili oldu. Ancak

¹⁴ Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.350.

¹⁵ Arslan, “I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır”, s.31.

¹⁶ Ural, “Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.125.

Kars'ın, 30 Ekim 1920'de Ermeni işgalinden kurtuluşu sonrasında dışarıya yapılan göçler büyük oranda durdu. Hatta birçok insan, artık Kars'ın bir daha elden çıkmayacağına duydukları güvenle şehre geri döndüler. 1927'de merkez nüfusu 13.901 iken, ilerleyen yıllarda nüfus kademeli olarak arttı ve 1960 yılında 32.141'e ulaştı.¹⁷ Rusya'nın Türk olmayan unsurları bölgeye yerleştirme politikasına rağmen, Rusya bu bölgede Türklerin nüfus yoğunluğuna sahip olmasını engelleyemedi. Cumhuriyet döneminde de Kars'ın nüfusu giderek artan bir seyir izledi.

Kars'ta köyden gelen insanlar, zaman içerisinde şehir merkezinin nüfusunun artmasını sağladı. Ancak Kars, 1950'li yılların sonuna büyük şehirlere doğru göç veren bir şehir durumuna geldi. Dönemin siyasi olayları, yaşanan siyasi gerginlik, ekonomik durumun kötüye gidişi ve nihayetinde 27 Mayıs 1960'ta askeri yönetimin idareyi ele alması gibi faktörler, birçok Karslının büyük şehirlere gidip yerleşmesine sebep oldu. Kars, bundan sonra göç veren şehirlere biri olarak anıldı. 25 Nisan 1958'de Demokrat Kars Gazetesi'nde "*Hakikat Penceresi*" adlı köşesinde yazan Nesip Varkır'ın Kars'tan göçü konu alan yazısının başlığı "*Zavallı Kars*"tır.¹⁸

3. Muhacir Meselesi

Kars tarihini yakından ilgilendiren muhacir kavramının kelime anlamı; göçmen, göç eden, bir ülkeden kalkıp bir başka ülkede yerleşendir.¹⁹ Muhaceret kavramının Kars tarihini böylesine ilgilendirmesinde, bölgenin tarihi geçmişi, sınır bölgesi olması sebebiyle sık sık göçlere maruz kalması ve kırk yıl gibi uzun bir süre Rus idaresinde kaldıktan sonra anavatanına katılması gibi faktörler etkilidir.

Kars'ın da içinde yer aldığı bölge, XIX. yüzyıl boyunca birçok göç olayına sahne oldu. Özellikle Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının sonucu olan Osmanlı-Rus savaşları, göçlerin süreklilik kazanmasına ve toplu bir harekete dönüşmesine sebep oldu.²⁰ Bu süre içerisinde Kars, bulunduğu coğrafyanın da etkisiyle hem göç alan, hem de göç veren bir şehir durumuna geldi.

¹⁷ Ural, "*Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu*", s.126.

¹⁸ *Demokrat Kars*, 25 Nisan 1958, Sayı: 804.

¹⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1997, s.665.

²⁰ Jülide Akyüz, "*XIX. Yüzyılda Rusya'dan yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketleri*", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 154, İstanbul, 2005, s.179-194.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Rus galibiyetiyle sonuçlanınca, 1878’de Berlin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Kars, Ardahan ve Batum Rusya’ya verildiği için bu bölgeden Doğu Anadolu’nun diğer illerine ve iç bölgelere doğru, büyük bir göç hareketi yaşandı. Bu göç hareketine Rus işgali altında yaşayan Revan, Dağıstan ve Ahıska’dan yapılan göçler de eklenince bu göç hareketi büyük boyutlara ulaştı. Osmanlı yönetimi, bu muhacirleri Mamüretülaziz (Elazığ), Malatya, Karakilise gibi merkezlerde iskân etti.²¹ Ancak bu göçler sırasında muhacirler çok büyük sıkıntılara katlandıkları gibi, gittikleri yerlerdeki halk da zaman zaman huzursuzluk yaşadı. Ayrıca bu göç hareketi, Osmanlı Devleti’ne maddi açıdan külfet yükledi. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın başlaması sürecinde, bu muhacirlerin yaşadıkları sıkıntılı süreç, onları Milli Mücadele’yi desteklemeye teşvik etti.²²

Rus idaresi altında yaşayan Kars eyaletinden bir taraftan göçler yapılırken bir taraftan da yeni muhacirler gelip yerleşti. Bu muhacirlerden önemli bir bölümü Gürcistan dolaylarından gelip yerleşen gruplardı. 1910 yılı Rus istatistikleri, Kars ve yöresinde yaklaşık 39.000 Gürcistan kökenli Türk olduğunu ortaya koymaktadır.²³

Elviye-i Selase’den Rus baskısıyla göç eden insanların büyük bölümü, 1920’deki düşman işgalinden kurtuluş sonrasında, kendi topraklarına dönmek istediler. Özellikle de Gümrü Antlaşması sonrasında bu bölgeye Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’dan önemli sayıda muhacir geldi.²⁴ Aslında ne bölgeye yapılan göçler sonucunda kaç kişinin buraya geldiği, ne savaşlar sonucu hayatını kaybeden insan sayısı, ne de buradan kaç kişinin dışarıya göç ettiği tam olarak bilinmemektedir. 1921’den 1927 yılına kadar olan zaman diliminde geldikleri yer tam olarak bilinmese de Kars’ın 2512 göçmen aldığına dair bilgiler mevcuttur.²⁵

1920’li yıllarda Kafkasya bölgesinde karışık bir dönem yaşanıyordu. Çarlığın devrilmesinden sonra burada kurulan Bolşevik idaresi, baskıcı bir politika izliyordu.

²¹ Mustafa Tanrıverdi, “1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrası Kafkasya’dan Anadolu’ya Göç Hareketi”, II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, 15–17 Ekim 2008, Kars, 2009, s.535.

²² Tanrıverdi, “1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrası Kafkasya’dan Anadolu’ya Göç Hareketi”, s.535–538.

²³ Şüreddin Memmedli- Gülnara Goca-Memmedova, “Gürcistan Türklerinin Kars’a ve Türkiye’nin Diğer Bölgelerine Göç Hareketleri”, II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, 15–17 Ekim 2008, Kars, 2009, s.126–136.

²⁴ Nebahat Oran Arslan, “Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 35, Erzurum, 2007, s.341–359.

²⁵ Arslan, “Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)”, s.343.

Ermeniler, Gürcüler ve Azeriler arasında iç çatışmalar devam ederken; Ermeniler, bölge güvenliğini tehdit edecek davranışlar sergiliyorlardı. Ermenilerin bu baskıcı tutumu, bölge halkının hayatını tehdit eder vaziyette idi. Bu sorunlar, bölge halkının Anadolu'ya göç etmesi sonucunu doğurdu. 1924 yılında sadece Kars, Ardahan ve Artvin'deki muhacir ve mülteci²⁶ sayısı 8.839 idi ve bu şehirlerin dışında Erzurum, Sivas ve Trabzon'a da göçler devam ediyordu.²⁷ Bu göçlerle ülkeye gelen insanların ihtiyacını karşılamakla görevli olan kurum, Osmanlı döneminde Muhacirin Komisyonu iken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında bu görevi Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne bağlı Muhacirin Müdüriyeti üstlendi. Farklı bölgelere yerleşen muhacirlere parasal yardım ve mülk yardımı yapılarak, sorunları giderilmeye çalışıldı.

Kars'taki muhacir ve asker ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanması için 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden İcra Vekilleri Heyeti'ne 5 bin lira ve tohumluk parası olarak da 30 bin lira para istendiğine dair bir yazı gönderildi. 22 Şubat 1922'de İcra Vekilleri Heyeti, Kars'taki muhacirlere 5 bin lira göndermeyi kararlaştırdı. Bu mali destek, kaynağını Hilal-i Ahmer'den ve İktisat Vekâleti'nden alıyordu. Hilal-i Ahmer'in Ankara Şubesi; Kars merkez kazası, Iğdır, Kızılcakçak, Başgedikler havalisindeki 55 köye ve Sarıkamış kazasına yerleşen muhacir ve yardıma muhtaç olan ailelere 8.000 lira para yardımı göndermesinin yanında başka yardımlarda da bulundu.²⁸ Geldikleri tarihten itibaren 2 yıl içinde hükümete başvurarak Türk vatandaşlığına geçme hakkı verilen muhacirlerin durumları; tohumluk ve çift hayvanı alabilmeleri için para gönderilmesiyle daha iyiye doğru gitti. Kars Vali Vekili Edhem Bey'in, Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'ne Temmuz-Ağustos 1924'te gönderdiği raporda, muhacirlerin durumlarının önceki dönemlere göre daha iyi olduğu belirtilmektedir.²⁹

²⁶ İltica eden, yabancı diyardan gelip sığınan. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s.720.

²⁷ Arslan, “**Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)**”, s.345.

²⁸ Arslan, “**Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)**”, s.348.

²⁹ Arslan, “**Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)**”, s.350–351.

4. Eğitim

Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Milli Mücadele başlatıldı ve ilk hedef tam bağımsızlık olarak belirlendi. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra, ulus olma bilincinin yerleştirilmesi hedeflendi ve bu doğrultuda milli bilinç oluşturma çalışmaları başladı. Çünkü bağımsızlığın kazanılmasının yanında milli bilinçlenme çok önemliydi ve ciddi bir çalışma gerektiriyordu. Milli bilincin yerleştirilmesi de doğru bir eğitim sürecinden geçiyordu.

Zaten merkeze uzak bir sınır vilayeti olan Kars, Osmanlı idaresinden Rus idaresine geçtiği yıllarda bile eğitim öğretim açısından son derece geri seviyedeydi. 1871 Erzurum Salnamesine göre, Ardahan'da 100 medrese (köy mektebi), 30 sübyan mektebi (ilkokul), Göle nahiyesinde 5 medrese, 8 sübyan mektebi olmak üzere toplamda Kars'ın Kür boyunda olan bu dört kazasında 120 medrese ve 50 sübyan mektebi bulunurken; 1873 salnamesinde Kars sancağında 20 medrese, 20 sübyan mektebi ve 1 rüştiye (ortaokul) yer alıyordu. 1877 salnamesinde ise, Kars ve Kağızman'da birer rüştiye, Kars kazasında 38 medrese, 10 sübyan mektebi, Şüregel kazasında 10 medrese, 10 sübyan mektebi, Kağızman'da 8 medrese ve 14 sübyan mektebi, Zarşat kazasında yalnız 6 sübyan mektebi; toplamda Kars sancağında 93 Harbi sırasında 2 rüştiye, 56 medrese ve 48 sübyan mektebi bulunuyordu.³⁰ Rus idaresine geçmeden hemen önce 1876-1877 yılında Osmanlı Devleti tarafından yapılan bir sayıma göre, Kars'ta iki muallimli ve 30 öğrencinin eğitim gördüğü bir rüştiye³¹, Kağızman'da iki öğretmenli ve 40 öğrencili, Çıldır'da ise bir öğretmenli ve 22 öğrencili iki rüştiye vardı.

Rus yönetimi, Kars'a egemen olduğu yıllarda halkın bilinçlenmesini engellemek ve halkı eğitim konusunda geri bırakmak amacıyla son derece acımasız bir politika takip etti. Dağıstan dâhil olmak üzere bütün Kafkasya'da en düşük bütçenin Kars vilayetine ait olması, bu fikri destekler niteliktedir.³² Kars'ta yaşayan Türkler, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde Ruslar tarafından özellikle geri bırakıldılar. Kars'taki medreseler dışında Kars ve Kağızman'daki rüştiye mektepleri de kapatıldı ve bu

³⁰ **Kars**, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları) İstanbul, 1943, s.77.

³¹ "Bu okul kentte en yüksek eğitim veren kurum olması itibarıyla önemlidir." Ortaylı, "**Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars**", s.356.

³² "Rus maarifi, Kars Vilayetine 1898 yılı için sadece 5.808 altın ruble ayırdı." Ortaylı, "**Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars**", s.357.

kapanan okulların yerine Rus mektepleri açıldı. Ruslar bu okulları cazip kılarak Türkleri kültürel bir yozlaştırmaya tabi tuttular. Bu yıllarda, anavatandan Kuran-ı Kerim dışında her türlü kitap ve gazetenin getirilmesini yasakladılar.³³

Rus idaresi, bu yıllarda bölgede eşitsizliğe dayalı bir eğitim politikası yürüttü. Tüm Kafkasya bölgesinde sayısı hiç de azımsanmayacak olan Müslüman gençlerden yalnızca % 4,2'si yani 265 genç gimnazyumlarda eğitim görürken, kızlarda bu oran 26 kişi ile (% 0,4) çok daha düşük bir oranda kaldı. Ama aynı tarihlerde okula giden Rus gençlerinin oranı, erkeklerde % 39,8 (2532), kızlarda ise % 54 (3779)'tür.³⁴ 1878–1918 yılları arasında Kars'ta yalnızca bir doktor yüksek tahsil görürken, bir hukukçu ve bir de fen memuru orta tahsilini tamamladı, sadece 5 kişi orta mektebi bitirdi.³⁵ Cumhuriyet'in ilanı sonrası Kars'ta önem verilen konulardan biri ve belki de en önemlisi işte bu yüzden eğitim oldu.

Kars halkının okuma yazma seferberliğine katılması amacıyla merkezde ve ilçelerde birer ilkokul açıldı. Numune Mektebi'nde sonra İdadi Mektebi açıldı ve bir de ana mektebi kuruldu. Ardahan'da ve Kars'ta birer “köy yatılı okulu” açıldı ve öğrencilere kalacak yer temin edilerek eğitim açısından önemli bir eksiklik giderildi. 1926'da şehirde 2 erkek ve 1 kız ilk mektebi, 1 idadi ve 1 ana mektebi; 1929'da şehir ve kasabalarda (kaza merkezlerinde) 14 ilkokul ve 74 köy mektebi olmak üzere 88 ilk mektep vardı. Fakat öğretmen eksikliği sebebiyle, 1934'te sayı 64'e düşerken, 1935–1936'da bu sayı, 80'e çıkarıldı.³⁶ 16 Şubat 1938 tarihli Kars Gazetesi, “Kars İli Kültür Durumu” başlıklı yazıda 1938 yılına ait şu bilgilere yer vermektedir:

“Bu sene Kars merkezinde 63, Sarıkamış'ta 101, Arpaçay'da 63, Ardahan'da 26, Kağızman'da 45, Gklede 19, Posof'ta 36, Çıldır'da 20, Iğdır'da 25, Tuzluca'da 50 ulus okulu açılmıştır. Bunların öğretmenlerini ekseriyetle, 5 sınıflı ilkokul mezunları teşkil etmektedir. Bu okullara devam eden talebe yekûnu 21.797'dir.”³⁷

1938 yılının ilk günü yayınlanan Kars Gazetesi'nde “Kültür Haberleri” başlığıyla yayınlanan yazıda ise kamunun kültüre verdiği önem üzerine açılan okullar konu edilmiştir:³⁸

³³ Dayı, *Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma*, s.14.

³⁴ Ortaylı, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, s.356.

³⁵ *Kars Yaylası*, (Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Yayını), İstanbul, 1946, s.39.

³⁶ *Kars*, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s.77–78.

³⁷ *Kars*, 16 Şubat 1938, Sayı: 622.

³⁸ *Kars*, 1 Ocak 1938, Sayı: 610.

“Bu sene şimdiye kadar Digor’da yalnız Pazarcık Köyü’nde okul olup, o da yoksulluk içinde köy odasında ödevini yapmakta idi. Bu defa, kamunun kültüre çok önem vermesinden dolayı, 13 köye Ulus Okulu açılmış, yeteri sayıda müdavim temin edilerek eğitime devam etmişlerdir. 13 Ulus Okulu olan köylerin kitap ihtiyaçları kamunbaylıkça maarıftan temin edilmiştir.”

Ayrıca 1940 yılı içerisinde Eğitim mekteplerinin de merkez köylerde faaliyetlerde bulunması, eğitim ve öğretime önemli katkı sağladı. Kars Gazetesi’nin 9 Ocak 1940 tarihli nüshasında yer alan, gezici başöğretmenlerin teftişlere devam ettiğine yönelik haber, bu mekteplerin denetlendiğini göstermektedir.³⁹ 1943 yılında Maarif Müdürü İbrahim Özdağ ve arkadaşlarının çabalarıyla Kars’ta ilk kez açılan ilkokul sergisi, çalışmaların halkla paylaşılması açısından önemli bir gelişmedir.⁴⁰

Cumhuriyet döneminde yapılan eğitim seferberliği sadece il merkezini değil, ilçeleri ve köyleri de kapsamaktaydı. 15 Kasım 1944 tarihli Kars Gazetesi’nde yer alan *“İlköğretim seferberliği devam ediyor”* başlıklı haberde o yıl okullardaki artış oranının geçen yıla nazaran % 40 olduğu, yeniden şubeler açıldığı ve yeni yardımcı öğretmenler alınacağına dair bilgiler yer almaktadır.⁴¹ Yine aynı gazetenin aynı sayısında Cumhuriyet Bayramı’nda Arpaçay’a bağlı köylerde 9 köy okulunun açıldığı, 28 okulun da temelini atıldığı, ayrıca Sarıkamış’ta köy enstitüsü mezunu için 31 okulun yaptırıldığı, Kağızman’da da gelecek sene mezun olan öğrenciler için köy okullarının yapımına başlandığı yazmaktadır. Kars Gazetesi’nin 9 Ağustos 1944 günü nüshasında köy bütçelerine konulan tahsisatla il genelinde 120 köy okulunun temellerinin atıldığı belirtilmektedir.⁴²

Kars, Cumhuriyet döneminde eğitimde önemli ataklar yaparak, diğer illere göre eğitim konusunda daha ileri bir seviyeye geldi. Hızla gelişen okuma yazma seferberliği ilerleyen yıllarda da devam etti. Kars Gazetesi’nin 30 Aralık 1944 günlü nüshasında öğretmenli okullardaki öğrenci artışı 6.443 olarak verilmektedir. Bu oran bir yıl önceki verilere göre % 83’lük bir artış anlamına gelmektedir. 1943 yılı sonunda öğretmenli okullara 7.861 öğrenci devam etmekte iken 1944’te bu sayı 6.443 öğrencinin eklenmesiyle 14.304’e yükseldi.⁴³

³⁹ **Kars**, 9 Ocak 1940, Sayı: 808.

⁴⁰ **Kars**, 19 Haziran 1943, Sayı: 1148.

⁴¹ **Kars**, 15 Kasım 1944, Sayı: 1283.

⁴² **Kars**, 9 Ağustos 1944, Sayı: 1256.

⁴³ **Kars**, 30 Aralık 1944, Sayı: 1294.

Kars'ta, eğitim faaliyetlerinin hız kazanması ile eğitim öğretimde önemli bir ilerleme kaydedildi. 1945 ders yılı sonunda Kars ilindeki ilkokulların durumu şöyledir: Kars'ta 31, Ardahan'da 38, Arpaçay'da 12, Çıldır'da 5, Göle'de 4, Iğdır'da 8, Kağızman'da 10, Poskov'da 30, Sarıkamış'ta 42, Tuzluca'da 5 olmak üzere toplam 185 ilkokul, ayrıca bütün kazalarda 259 eğitimci (3 sınıflı) okul.⁴⁴

Kars'ta bir taraftan eğitim kurumlarının sayısı ve niteliği ile ilgili çalışmalar yapılırken, bir taraftan da öğretmenlerin bir araya gelip vakit geçirebilecekleri bir mekâna ihtiyaç duyuldu. 1958'de Kars'ta Öğretmenler Lokali açılarak, bu eksiklik giderildi.⁴⁵

28 Aralık 1960'ta Kars Hapishanesi'nde bir okuma yazma kursu açıldı.⁴⁶ Ayrıca 1960 yılının hemen başında 2 numaralı çocuk kütüphanesi de açılarak hizmete başladı. 1 numaralı çocuk kütüphanesinden; Kaleiçi mahallesi ve civarında oturan öğrencilerin uzak oluşu nedeniyle faydalanamamaları, Kazım Karabekir İlkokulu içerisinde yeni bir kütüphane açılmasını gerektirdi.⁴⁷ Yine 1960 yılında Türk Kültür Derneği'nin kaza ve nahiyelere kütüphane açacağı şeklinde bir haber yer almaktadır. Haberde, derneğin Maarif Müdürlüğü ile işbirliği yapacağı ve kütüphanesi bulunmayan kaza, nahije ve köylerde Maarif Vekâleti'nin kütüphane kurulmasını istediği ve bütçenin de Özel İdare, Belediye ve köy bütçelerinden temin edileceği belirtilmektedir.⁴⁸ 1964 yılı içerisinde Kars Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü'nce Kars'ın köylerindeki halk okuma odalarının her birine, 50 Lira tutarındaki çeşitli kitaplarla, halk eğitimi yayınları gönderildi.⁴⁹

Kars'ta eğitim öğretim faaliyetlerine verilen önem, okur-yazar sayısının artmasında büyük bir etki oluşturdu. 1967 Kars il yıllığında, ilköğretim çağındaki çocukların okula gitme oranı Türkiye genelinde %59 olmasına rağmen, Kars'ta bu oran %65 olarak gösterilmektedir.⁵⁰

⁴⁴ **Kars Yaylası**, (Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Yayını), s.39.

⁴⁵ **Demokrat Kars**, 27 Ocak 1958, Sayı: 731.

⁴⁶ **Bugün**, 30 Aralık 1960, Sayı: 834.

⁴⁷ **Bugün**, 18 Ocak 1960, Sayı: 556.

⁴⁸ **Bugün**, 7 Aralık 1960, Sayı: 819.

⁴⁹ **Kars Eli Dergisi**, Aralık, 1964, Yıl: 1, Sayı: 5, s.13.

Kars Eli Dergisi: İlk baskısı 1964'te çıkan ve Halkevi Derneği ve Halk Eğitimi Merkezi'nin müşterek yayın organı olan bu derginin sahibi, Halkevi adına Başkan Dr. Budak Demiral'dır. Derginin mesul müdürlüğünü, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü Hasan Kartarı yaptı. Kars'a özgü kültürün ön planda olduğu bu dergide, yerel haberler, yerel hikâye ve masallar, destanlar, maniler, koşmalar ve şiirlerin yanı sıra yerel yemeklerin tanıtımına da yer verilmiştir.

⁵⁰ **Kars İl Yıllığı**, 1967, s.145.

4.1.Kars'a Eğitim Amaçlı Gelen Heyetler

Kars, büyük kentlerde yer alan yükseköğretim kurumlarının da ilgisini çekti ve çeşitli üniversitelerin çalışma programları içerisinde yer tuttu. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, çalışmalarının sonuçlarını halka götürmek, halkın üniversite faaliyetlerinden yararlanmasını sağlamak, ayrıca fakülte mensuplarının ülke genelinde araştırma yapmalarını sağlamak amacıyla, 1942'den itibaren yılda bir kez olmak üzere “Ankara Üniversitesi Haftası” düzenlemeye karar verdi. İşte bu faaliyetin ilk yılı olan 1942 yılında, 22–28 Temmuz arasında yapılacak haftanın ilki için seçilen şehir Kars oldu. Sekizi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden (Prof. Şevket Aziz Kansu, Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Remzi Oğuz Arık, Doç. Cemal Alagöz, Doç. Necati Akder, Doç. Suut Kemal Yetkin, Doç. Cevdet Perin, Doç. Tahsin Banguoğlu) ve ikisi Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden (Prof. Nevzat Tüzdil, Prof. Vamık Tayş) olmak üzere 10 profesör ve doçentten oluşan bir heyet, belirtilen tarihler arasında Kars'a geldiler. Heyette yer alan bilim adamları, akşamları 20.30'da Halkevi ve Ordu Evi salonlarında konuşmalar yaptılar.⁵¹

Kağızman Camuşlu Köyü'nde yer alan Yazılıkaya kaya üstü resimlerini bilim dünyasına kazandırmış olan Ankara Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi asistanlarından İsmail Kılıç Kökten, 1944'te ilmi araştırma yapmak üzere Kars'a geldi.⁵²

Kars'ın tarihi mekânları, İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nin de dikkatini çekti ve bu üniversitelerden bazı kişiler, araştırmalar yapmak amacıyla ziyarette bulundular. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi hocaları ve öğrencileri, Kars'a 1958 yılında bir ziyarette bulundu ve tarihi yerlerde araştırmalar yaptı. Prof. Dr. Kurt Erdmann, Doç. Dr. Oktay Aslanapa, bir asistan ve dokuz öğrenciden oluşan bir heyet, Kars Kalesi ve Ani Harabeleri'nde tetkiklerde bulunduktan sonra Erzurum'a hareket ederek şehirden ayrıldılar.⁵³

Yine aynı yıl Atatürk Üniversitesi öğretim üyeleri de, çevreyi tanımak amacıyla kalabalık bir grupta Kars'a bir gezi düzenlediler. Aynı zamanda kabile başkanı da olan

⁵¹ “İstanbul Üniversitesi iki yıl öncesinden aynı faaliyete başlamıştı.” **Ankara Üniversitesi Haftası-Kars, 22 Temmuz–28 Temmuz 1942**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlarından: 36, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1944, s.6–7.

⁵² **Kars**, 29 Temmuz 1944, Sayı: 1252.

⁵³ **Bugün**, 5 Temmuz 1958, Sayı: 112.

Bugün Gazetesi: 1957'de çıkarılan Kars'ın yerel gazetelerinden biridir. Hem sahibi hem de mesul müdürü Mehmet Metin Ören'dir.

Rektör Vekili İsfendiyar Kadester, Nebraska Üniversitesi temsilcisi Prof. Crow ve Prof. M. Kaplan, Zafer Sinemasında halkı bilgilendirmeye yönelik konuşmalar yaptı.⁵⁴

13 Ağustos 1958 yılındaki Bugün Gazetesi'nde; Türk Fransız Kültür Heyeti'ne mensup 3 kişilik bir ekibin, Kars Oyun Ekibi'nin milli oyunlarının müziğini tele almak için Kars'a geldiklerinden söz eden bir haber yer almaktadır.⁵⁵ Haberin devamında ekibin Kız Enstitüsü bahçesinde çekim yaptıktan sonra Erzurum'a gittikleri yazmaktadır.

4.2. Kars'taki Eğitim Kurumları

4.2.1. Kars Lisesi

Kars'ın en önemli ihtiyaçlarından biri de lise idi. Kars'ta bir lisenin açılmasının gerekliliği konusunda 3 Nisan 1930 gününe ait Kars Gazetesi'nde bir haber yer almaktadır.⁵⁶ Bu ihtiyacın giderilmesi için Kars Ortaokulu, 100.000 lira değerinde bir bina tahsis edilerek 1932'de Kars Lisesi'ne dönüştürüldü.⁵⁷

Doğuş Dergisi'nde "*Kars Lisesi bu yıl ilk mezunlarını çıkardı*" başlıklı yazıda şu bilgilere yer verilmektedir⁵⁸:

"İlk önce ortaokul olarak temeli atılan bu müessese 11 yıl önce orta kısımdan 2 öğrenci mezun çıkarmıştı. Bugün orta kısımdan 70'e ve liseden ise 20'ye yakın mezun veriyor. 12 yıl önce bütün mevcudu 46 olan ortaokulun bugün 400'ü aşkın, lise kısmının ise 200'e yakın öğrencisi vardır. Bu rakamların pek açık olarak ifade ettiği bu tekâmül, gündün güne daha açık bir surette inkişaf edecektir. Bu değerli kültür yuvamızın daha büyük bir inkişafa mazhar olabilmesi için, özlenilen bütün araçları havi modern bir bina ile uzaklardan ve yakın köylerden gelen öğrencilerin barınması için de bir pansiyon gerektir. Bu işler yapıldıktan sonra Doğu'nun önemli bir dileği, yerini bulmuş olacaktır."

Kars Lisesi, açıldıktan sonra şehre yön veren önemli bir kuruma dönüştü. Hem alanında çok iyi öğretmenlerin görev yapması, hem de verilen eğitimin öğrencilerin

⁵⁴ Bugün, 22 Aralık 1958, Sayı: 257.

⁵⁵ Bugün, 13 Ağustos 1958, Sayı: 145.

⁵⁶ Kars, 3 Nisan 1930, Sayı: 16.

⁵⁷ Ural, "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.130.

⁵⁸ Doğuş, Temmuz, 1936, Yıl: 3, Sayı: 30.

yetişmesindeki etkisi, lisenin kısa sürede çalışmalarıyla adından söz ettirmesini sağladı. Lisenin pansiyonu ve üç ayrı binasıyla eğitim vermesi elbette ki idarenin işini zorlaştırdı ancak buna rağmen eğitimde büyük başarılar elde edildi. Verilen eğitimin kalitesini yansıtan en önemli örnek, 1935 ile 1945 yılları arasında Kars Lisesi'nden mezun olan 425 kişiden 424'ünün Devlet Olgunluk Sınavı'nı⁵⁹ kazanmış olmasıdır.⁶⁰ Kars Lisesi, yazınsal ürünler, tiyatro ve müzik çalışmaları, konferanslar, geziler, müsamereler, münazaralar, folklor çalışması gibi pek çok alanda yapılan çalışmalarıyla halkın saygınlığını kazandı. Yerel basında Kars Lisesi'nin faaliyetlerine sıklıkla yer verildi.

Kuruluşundan itibaren sanatsal çalışmalara yer veren Kars Lisesi'ni öğretmenleri ve öğrencileri tarafından, sık sık tiyatro faaliyetleri, çeşitli müsamereler hazırlandı ve halka sunuldu.⁶¹ 1934 yılında Doğu Dergisi'nde yer alan bir fotoğrafta okul müdürü Rauf Bey, Müdür Muavini Cevat Bey, Türkçe muallimi Beyan Hanım'la birlikte, "Özyurt" adlı piyesi temsil eden ve sahne kostümleri üzerlerinde olan bir grup öğrencinin hatıra fotoğrafı yer almaktadır.⁶²

Lisenin yazınsal alandaki çalışmaları arasında en önemli öge, okul dergilerinin çıkarılmasıdır. 10 Mart 1939 tarihli Kars Gazetesi'nin nüshasında Kars Lisesi'nin öğretmen ve öğrencilerinin bir yıllık faaliyetlerini içeren resimli bir dergi çıkaracağı haberi yer almaktadır. Lisenin çıkaracağı dergilerle ilgili zaman zaman basında yer alan bilgiler de göze çarpmaktadır.

31 Mart 1939 tarihli Kars Gazetesi ise, Kars Lisesi'nin öğrencilere ve öğrenci velilerine yönelik müsamere ve konferans gibi faaliyetler içerisinde olduğunu yazmaktadır. Haberde konferansın, küçük bir piyes, şarkı ve rakslarla zenginleştirildiği ve bu faaliyetlerin artarak devam edeceği de yer almaktadır. Yerel basındaki haberler, konferansların halkı bilinçlendirmek amacıyla her cumartesi rutin bir şekilde yapıldığını göstermektedir. 6 Mayıs 1939'da lise öğretmeni M. Fahrettin Çelik tarafından Karşı şairleri tanıtan bir konferans verilmesi de lisenin, şehrin kültürel

⁵⁹ 1963 yılı itibariyle üniversitelere giriş sınavının kaldırılması doğrultusundaki çalışmalar kapsamında, lise ve teknik okul mezunlarına yönelik olgunluk sınavı uygulaması başlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu, bu sınavda olgunluk dersleri olarak zorunlu tutulan dersleri, "Türkçe, Kompozisyon, Matematik ve Milli Tarih" olarak açıklamıştır. **Bugün**, 18 Aralık 1963, Sayı: 1425.

⁶⁰ Ural, "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu", s.135.

⁶¹ **Kars**, 5 Ocak 1940, Sayı: 807.

⁶² **Doğu**, 1 Temmuz 1934, Sayı: 9, s. 5.

yapısında önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Kars Lisesi; Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından üç yıl sonra, Türk Dili'nin eriştiği sonuçlar üzerinde halkın bilgilendirilmesinde önemli rol oynadı. 26 Eylül 1935 Perşembe günü, Kars Lisesi'nde Tarih öğretmeni olarak görev yapan Yaver Bey tarafından verilen söylevle, halkın bilgi sahibi olması amaçlandı.⁶³

Kars Gazetesi'nin 19 Ocak 1938 günlü nüshasında; Kars Lisesi'nde Tarih öğretmeni olan Tarhan Toker'in Kars Lisesi'nin zeki gençlere üniversite yollarını açtığından bahseden "*Kars İli Kültür Durumu*" adlı makalesinde şu bilgiler yer alır:⁶⁴

"Sayısı artan lise kadrosu 1936-1937 ders yılı başında 700 mevcutlu iken, 1937-1938 ders yılı başında bu miktar, 830'a baliğ oldu. Bu artış göğüslerimizi kabartacak. Tabi artış karşısında müstakbel inkişafına göre hazırlanmamış olan bina kâfi gelmediğinden 350 talebe, başka bir binaya nakledildi. Aynı zamanda liseye bağlı olarak da bir pansiyonun kurulması, Kars merkez kültür hareketlerinin iç yüzünü gösterir. Bundan başka 1937-1938 ders yılı faaliyetlerine alınan Sarıkamış, Iğdır ortaokulları davaya olan bağlılık ve sadakati bir daha isabet etmiş oldu. Bu suretle iki yeni orta müessese çatısı altına 289 talebe alınmış oldu.

İlkokullara gelince; 1937 yılında sayısı 85 olan ilkokul müesseselerinde 173 öğretmen ve 8.325 talebe görülmektedir. Geçen sene bu miktar 7.200 talebe idi. İlkokul faaliyetlerini artırmak için bu yıl 5 kaza, 2 nahiye merkezinde üçer mevcutlu ilkokul inşasına başlanmıştır. Buna ilaveten mevcut Susuz yatısından başka Bardiz, Karaorgan, Pernavut⁶⁵ nahiyelerinde de birer pansiyon kurulmasına teşebbüs edilmiştir. Bu alınan tedbir de kâfi gelmemektedir. Zira ilin tahsil çocuk sayısı 39.764 olduğuna göre açığı kapatabilmek için pratik ve verimli çareler başvurulmuştur. Bunlardan en önemlisi eğitmen teşkilatı olup, 400'den az nüfusu olan köy çocuklarını ve yetişkinlerini okutacak olan ilimiz, eğitmen teşkilatı bu alanda övünülecek durumdadır. Cilavuz'da açılan eğitmen kursunda yetişen 50 eğitmen köylere giderek işe başlamıştır.

İkinci bir pratik faaliyet ulus okullarıdır. Bundan alınan randıman önemlidir. 1937 yılında 584 A ve 218 B olmak üzere ilimiz bölgesinde 494 dersane açılmış, bu

⁶³ **Doğuş**, 1 Ekim 1935, Sayı: 24, s.7.

⁶⁴ **Kars**, 19 Ocak 1938, Sayı: 615.

⁶⁵ "Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü ve Harita Umum Müdürlüğü'nün ortaklaşa yaptıkları çalışma sonrası yabancı ad taşıyan köylerin adları değiştirilmiş, Pernavut Nahiyesine de Gaziler adı verilmiştir." **Bugün**, 12 Kasım 1960, Sayı: 798.

dershanelere 24.560 yurttaş devam etmiş, bunlardan 14.013'ü sınavlarda kazanmıştır. Bu suretle 14.000 yurttaş okur-yazar arasına katılmıştır. Ulus okullarına rağbet fazladır. Bu yıl Posof ilçesinde 10.000 köylü kadın erkek, devama başlamıştır ki bu rakam bize ilin kültür bilânçosunu verir.”

Lise, sanatla ilgili çalışmalarda da adından söz ettirdi. Kars Lisesi, modern müziğin temin edilmesi amacıyla, okula on adet keman getirtti ve ileride bu sayıyı artırarak bir müzik kolu teşkil etmek için çaba gösterdi.⁶⁶ Ayrıca Kars Lisesi'ne bakanlıkça gönderilen piyano da liseye renk katmıştır.⁶⁷ 1887 yılı Alman yapımı olan bu piyano, şu anda Kars Alpaslan Lisesi'nin Okul Müzesi'nde yer almaktadır.

Kars Lisesi, halkın kültürel gelişmesine katkısı olan birçok faaliyet gerçekleştirdi. Tarihteki önemli günler hakkında bilgi veren konferanslar, genellikle okulun tarih öğretmenleri tarafından veriliyordu.⁶⁸ Lisenin bu tür faaliyetleri için 1940–1941 eğitim-öğretim yılı içerisinde yaptırılan müsamere salonunda birçok gece tertiplendi. 1941 yılında Kurban Bayramı'nın dördüncü günü, yeni açılan bu salonda düzenlenen “*Lise Müsameresi*”, çeşitli oyunlar ve eğlenceler eşliğinde 19.30'dan başlayarak saat 24.00'e dek devam etmiştir.⁶⁹

Halkın gezip görebileceği kitap sergileri de Kars Lisesi'nin yaptığı önemli çalışmalardan biridir. 1945 yılında düzenlenen bir sergide, beş yüzden fazla kitap ve mecmuanın bulunduğu; sergide yeni yayınlanan eserlerin de yer aldığı, Kars Gazetesi'nin 28 Nisan 1945 tarihli nüshasında yer almaktadır.⁷⁰

Kars Lisesi sadece Kars iline yönelik değil, önemli ve milli günlerle ilgili yaptığı çalışmalarla da tanındı. “*Kars Lisesi Kültür Kolu*”nun Erzurum'un düşman işgalinden kurtuluşunun otuzuncu yıl dönümünde, 12 Mart 1948'de Halkevi'nde bir “*Erzurum Gecesi*” düzenlendi. Önemli kişilerle ilgili anma programları hazırlamak konusunda okul aile birliği ile ortak çalışmalar yapan Kars Lisesi'nin, 4 Aralık 1948 günü Kars Halkevi konferans salonunda düzenlenen “*Namık Kemal Günü*” adlı

⁶⁶ **Kars**, 20 Haziran 1939, Sayı: 753.

⁶⁷ “1933'te Kars'ta doğan Ayten Muğam, Kars Lisesi'nden mezun olup, Ankara'da üniversite okuduktan sonra yine Kars Lisesi'nde 1955–1960 yılları arasında Tarih öğretmeni olarak görev yapmıştır. Muğam, o dönem bakanlığın tüm okullara piyano gönderdiğini belirtmiştir.” Narin, **Kar Taneleri - Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** - s.50.

⁶⁸ **Kars**, 12 Ocak 1940, Sayı: 811.

⁶⁹ **Kars**, 14 Ocak 1941, Sayı: 908.

⁷⁰ **Kars**, 28 Nisan 1945, Sayı: 1325.

programın içeriğinde öğrencilerin farklı alandaki çalışmalarının örnekleri yer almaktadır. Programda şu bölümler yer almıştır:⁷¹

- 1.Açılış
- 2.Vatan Şarkısı (koro)
- 3.Hayati
- 4.Namık Kemal üzerinde Kars'ın tesiri
- 5.Şiir (Vatan Kasidesi-Rağmına Gazeli)
- 6.Şahsiyeti ve Tesirleri
- 7.Eserleri
- 8.Şiir (Lazımsa redifli kasidesi-Ars),
- 9.Vaveyla (Döo-Tablo)
- 10.Hakkında söylenenler,
- 11.Vatan Mersiyesi (Destan)
12. Vatan Yahut Silistre'den IV. Perde
- 13.Ehli vatan Şarkısı (Koro)
- 14.Milli Oyunlar ve Türküler,
- 15.Vatan Şarkısı

1948'de Kars Lisesi, 12. Devre mezunlarını verdi. Bu sebeple Kars Halkevi Şeref Salonu'nda büyük bir diploma töreni yapıldı ve bu tören sırasında Kars Lisesi Müdürü Adnan Çakmakçioğlu, yaptığı konuşma ile gençlerin başarısını övdü.⁷²

Kars Lisesi, 1948–1949 ders yılı Haziran döneminde diploma törenini, 30 Haziran 1949 günü saat 18'de Halkevi Şeref Salonu'nda yaptı. Edebiyat Kolundan 23, Fen kolundan ise 8 öğrencinin mezun olduğu törene Kars Lisesi'nin eski ve yeni mezunlarının yanında veliler de katıldı.⁷³

Lise öğrencilerinin daha iyi bir eğitim alabilmesi amacıyla yerinde eğitim ilkesine uygun olarak bazı günlerde tarih gezileri yapılmaktaydı. 8 Mayıs 1948 Cumartesi günü lise öğretmenleri ve ikinci devre öğrencileri şehrin tarihi mekânlarından biri olan içkaleye gezi düzenlediler. Ayrıca kaleden şehirdeki tarihi eserler, Selçuklu ve Osmanlıdan kalma surlar ve binalar izlenerek, tarih öğretmenleri

⁷¹ **Kars**, 1 Aralık 1948, Sayı: 1681.

⁷² **Kars**, 29 Eylül 1948, Sayı: 1665.

⁷³ **Kars**, 30 Haziran 1949, Sayı: 1740.

tarafından bilgi verildi. Ayrıca lisenin Ani şehrine de gezi düzenlemesi ile ilgili programlar yaptığına dair bilgiler, yerel basında yer almaktadır.⁷⁴

1950 yılında Kars Lisesi'nde hem öğretmen açığı olmaması, hem de bütün öğretmenlerin alanında başarılı olması, okulun başarısını etkiledi ve öğrencilerin başarı oranlarında yükselmeyi beraberinde getirdi. Orta ve lise kısmında toplam 470 öğrencinin eğitim aldığı kurum, özellikle orta kısımdaki öğrencilerin, geçen yıllara göre, daha iyi bir sonuca ulaşmasında etkili oldu ve 30 öğrenci "*Devlet Ortaokul Sınavları*"nı kazandı. Lise kısmından ise, geçen yıllardan ilişigi olanlarla birlikte 25 kişi mezun oldu ve bunlardan 3'ü kız 24'ü erkek olmak üzere 27 kişi Olgunluk Sınavını kazandı.⁷⁵

Aynı yıl, Kars Lisesi'nde görev yapan öğretmenler, kişisel kabiliyetleri doğrultusunda çeşitli faaliyetler düzenlediler. 11 Mart 1950 Cuma akşamı, Kars Halkevi Şeref Salonu'nda, Kars Lisesi Müzik öğretmeni Nedim Nezihî Önüçal ile Matematik öğretmeni Kemal Danışman büyük beğeni toplayan bir konser verdiler. Seçkin davetlilere sunulan bu konserde, öğretmenler klasik Avrupa parçalarını çalmış, ayrıca kendi eserleri olan yeni vals ve diğer parçalarla birlikte kendi besteledikleri şarkıları da okumuşlardır.⁷⁶

Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının Etnografya Müzesi'nden Anıtkabir'e nakledildiği yıl olan 1953'te Anıtkabir'deki törene katılmak için Kars Lisesi bir etkinlik düzenledi. 1953 yılı Kasım ayı içerisinde 15 kişilik bir öğrenci grubuyla birlikte görevlendirilen öğretmenler, trenle Ankara'ya giderek törende yer aldılar. Üzerine Atatürk'ün profili ile "*Kanımız İnkılâbına Adanmıştır*" yazısı eklendiği bayrak, Anıtkabir'deki tören için özel olarak hazırlandı.⁷⁷

1957 yılında Maarif Vekâleti, bütün Türkiye'deki lise ve ortaokullar ile orta derecedeki meslek okullarında yılda iki defa karne verilmesi ve iki haftadan oluşan sömestr tatili uygulaması kararını aldı. 31 Ocak 1958–15 Şubat 1958 arasında uygulanan ara tatil, ikili öğretim yapan okulların ve öğretmenlerin işini kolaylaştıracağı düşüncesiyle yaklaşık 100 lise müdürünün ortak kararı ile

⁷⁴ **Kars**, 15 Mayıs 1948, Sayı: 1627.

⁷⁵ **Kars**, 5 Temmuz 1950, Sayı: 1844.

⁷⁶ **Kars**, 18 Mart 1950, Sayı: 1813.

⁷⁷ "Bu bayrak, Edebiyat Öğretmeni Adil Dai tarafından hazırlanmış ve kız öğrencilerden Nuran Bayraktar üzerindeki motifleri işlemiştir." **Kars**, 7 Kasım 1953, Sayı: 746.

uygulanmaya başlandı.⁷⁸ Bu karar sonrası Kars Lisesi de öğrencilerine yılda iki defa karne vermeye başladı.

Kars Lisesi'nin folklorla ilgili çalışmaları da mevcuttur. 1958–1959 yılları arasında Kars Lisesi'nde ilk kez, kız ve erkek öğrencilerin birlikte katıldıkları bir folklor ekibi kuruldu. Bu grup ilk gösterisini, Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan öğretim üyeleri ve seçkin bir davetli topluluğu karşısında gerçekleştirdi ve çok büyük bir beğeni kazandı. Bundan sonra bu folklor çalışmaları devam etti. Kars Lisesi'nde okurken folklorda oynayan ve İstanbul'a üniversite tahsili için giden gençler, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun üniversite gençleri düzeyinde kurulan halkoyun ekiplerine katıldılar. Bu etkinlik, sadece Kars Lisesi'nin değil, aynı zamanda şehrin de folklor çalışmaları için örnek teşkil ediyordu.

Kars Lisesi, öğrencilerin eksiklik hissedilen derslerdeki başarısını arttırmak için yaz aylarında kurslar da düzenliyordu. Bu kursların açılmasında, öğretmenlerden Temraz Kesemenli'nin teşebbüsü etkilidir. 22 Temmuz 1959'da başlayacak olan Matematik ve İngilizce dersi kursları, lise binasında verildi. Hatta bu kurslara maddi olanağı yeterli olmayan öğrenciler, ücretsiz olarak katıldı.⁷⁹

22 Nisan 1960 günlü Bugün Gazetesi'nde Kars Lisesi'nde 18 Nisan günü 5 Ed. A ve 5 Ed. B sınıfları arasında yapılan münazaraya geniş yer verilmektedir. Çok heyecanlı geçtiği ifade edilen münazarada iki grup tarafından “*sanat eserleri cemiyetler üzerinde daha fazla heyecan uyandırır*” ile “*tabiat eserleri cemiyetler üzerinde daha fazla heyecan uyandırır*” tezleri savunulmuş, 5 Ed.B sınıfından Reşat Şamiloğlu, münazarada birinci gelmiştir. Aynı gazetede, Kars Lisesi Temsil Kolu tarafından hazırlanarak Kars halkına sunulan “*Miras*” adlı piyese de yer verilmektedir.⁸⁰

Kars Lisesi, öğrencilerine aynı zamanda yardımlaşma duygusunu da aşıladı. Lise öğrencileri, 1953'te yangın felaketzedeleri için kendi aralarında topladıkları parayı, yardım komitesi aracılığıyla verdiler.⁸¹ Öğrenciler, 1963 yılında da yine buna benzer bir yardım faaliyeti yaptılar. Lisenin 5 Fen C şubesi öğrencileri, kendi

⁷⁸ **Demokrat Kars**, 4 Kasım 1957, Sayı: 661.

⁷⁹ **Kars**, 17 Temmuz 1959, Sayı: 401.

⁸⁰ **Bugün**, 22 Nisan 1960, Sayı: 632.

⁸¹ **Kars**, 17 Ekim 1953, Sayı: 728.

aralarında topladıkları parayı, devlet hastanesinde yatan fakir bir vatandaşa yardım amacıyla vererek, topluma da örnek oldular.⁸²

Günümüzde Kars Alpaslan Lisesi adıyla eğitimine devam eden bu okul Kars'ın en köklü lisesidir. Kars'tan yetişmiş ve önemli görevlere gelmiş birçok insan, Kars Lisesi mezunudur. 1964'te, Kars'ın Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan tarafından fethedilişinin 900. yıldönümünde adı Kars Alpaslan Lisesi olarak değiştirildikten sonra, eğitim hayatına bu adla devam etmektedir.

4.2.2. Akşam Kız Sanat Okulu

1939 yılında açılan ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kız çocuklarının bilinçlendirilmesi doğrultusunda eğitim veren Akşam Kız Sanat Okulu, Kars'ın eğitiminde çok önemli bir yere sahiptir. Okulun açılma faaliyetleri, 1939 yılı Mart ayından itibaren başladı. Maarif Vekâletince, Akşam Kız Sanat okulunun açılacağı ve atölye salonlarını içeren uygun bir bina arandığı bildirildi.⁸³ Bu okulun açılması gecikince Kars Gazetesi'nde okulun açılışını hızlandırmak için birçok haber yayınlandı. Gazetenin aynı yıla ait diğer nüshalarında okulun açılacağına; ilerleyen sayılarda da kayıtların başladığına yönelik birçok haber yer aldı. Okulun resmen açılışı 1939 yılı Kasım ayında gerçekleşti.⁸⁴

1939'da açılan Akşam Kız Sanat Okulu, halkın giderek artan ilgisiyle karşılandığı için öğrenci sayısı da giderek arttı. 1948–1949 ders yılında 198 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. 120'si birinci sınıfta, 78'i ise ikinci sınıfa gitmekte olan bu öğrenciler için dikiş, çamaşır ve nakış olmak üzere üç farklı ders okutuluyordu. Bir yıl sonrası için müfredata konulması düşünülen dersler, moda ve çiçek dersleridir. 7 adet Singer marka ayarlı dikiş makinesi ve bol miktarda ders aleti olan okuldan 1948–1949 ders yılında 50 kız öğrenci mezun oldu.⁸⁵

Akşam Kız Sanat Okulu ile ilgili bilgiler, dönemin basınında da yer buluyor, bu okulun yararlı çalışmaları tanıtılıyordu. Bakanlıkça gönderilen alan öğretmenleri yardımıyla okulda açılan atölyeler, halkın biçki, dikiş, şapka ve çiçek siparişlerini

⁸² **Bugün**, 22 Nisan 1963, Sayı: 1227.

⁸³ **Kars**, 3 Mart 1939, Sayı: 723.

⁸⁴ **Kars**, 7 Kasım, 1939, Sayı: 792.

⁸⁵ **Kars**, 15 Haziran 1949, Sayı: 1736.

olarak halka da yararlı oldu.⁸⁶ Akşam Kız Sanat Okulu, çalışmalarını şehrin ileri gelenlerini tarafından açılan sergilerle halka sundu.⁸⁷

Kars Gazetesi'nin 28 Nisan 1945 tarihli nüshasında yer alan: “*Kız Sanat Okulu'nun kostüm geçidi güzel oldu. Sanat okulu öğrencileri tarafından cumartesi günü yapılan kostüm geçidi güzel olmuştur. Geçide katılan 14 öğrenci, 30 kadar kostüm teşhir etmiştir. Geçit Pazar günü ayrıca bayanlara da gösterilmiştir. Okul kooperatifinin yardımıyla fakir öğrencilere dikilen elbiseler de geçide gösterilmiştir.*”⁸⁸ haberi, okulun ayrıca sosyal hizmet yönünün olduğunu da gösterir. Ayrıca okul öğrencileri, kendilerinin hazırladığı kıyafetleri de zaman zaman defile şeklinde, seçkin davetli topluluğuna sundu.⁸⁹

Hatta bu defileler dönemin bölge salonunda verilen balolarda bile yer almaktaydı. Bugün Gazetesi'nin 21 Mayıs 1958 nüshasındaki “*Defileli Kıyafet Balosu*” başlıklı haber, halkın da bu defilelere ilgi gösterdiği doğrultusundadır:

“*Atatürk Kız Enstitüsü Okul Aile Birliği'nin tertip ettiği kıyafet balosu, 19 Mayıs akşamı bölge salonunda verilmiştir. Defileye iştirak eden genç kızlarımız, muhtelif eserlerini takdim etmişlerdir. Üzeri lizözlü gecelikler, döpiyes eteklikler, keten elbiseler, basma elbiseler, plaj kıyafetleri, pardösü, manto, kep, tayyör, dökör organize elbiseler ve gece elbiselerinin rengârenk geçişi, geceye renk vermiş ve ilgi toplamıştır.*”⁹⁰

Bugün Gazetesi'nin 27 Haziran 1958 günlü nüshasındaki “*Kız Enstitüsünde Defile*” başlıklı haber, defilelere ilginin büyük olduğunu göstermektedir: “*Perşembe günü saat 14'te Kız Enstitüsü Salonlarında bir defile tertip edilmiş ve seçkin bir davetli topluluğu önünde mevsimin en güzel kreasyonları teşhir edilmiştir.*”⁹¹

Kars'ın eğitiminde önemli bir yer tutan ve adı Atatürk Kız Enstitüsü olarak değiştirilen okulun defileleri, 1960'lı yıllarda da devam etti.⁹² Enstitü, 27 Mart 1963 Çarşamba akşamı 20.30'da kendi salonunda yalnız bayanlara ait olmak üzere bir

⁸⁶ **Kars**, 29 Ekim 1941, Sayı: 988.

⁸⁷ **Kars**, 3 Haziran 1941, Sayı: 948.

⁸⁸ **Kars**, 28 Nisan 1945, Sayı: 1325.

⁸⁹ **Bugün**, 27 Haziran 1958, Sayı: 108.

⁹⁰ **Bugün**, 21 Mayıs 1958, Sayı: 76.

⁹¹ **Bugün**, 27 Haziran 1958, Sayı: 108.

⁹² **Bugün**, 16 Ocak 1960, Sayı: 555.

çamaşır defilesi düzenlendi. Defilede, enstitünün öğrencileri mankenlik yaptı ve daha sonra da müzikli bir programla davetlilerin eğlenmesi sağlandı.⁹³

Günümüzde Atatürk Kız Meslek Lisesi olarak eğitim hayatına devam eden bu okul, çeşitli alanlarda kız öğrencilerin yetişmesini ve meslek sahibi olmasını sağlamaktadır.

4.2.3. Kars Erkek Sanat Okulu

1944 yılında eğitim hayatına başlayan başka bir okul da Kars Erkek Sanat Okulu'dur. Bu okul, 3 Ekim 1944 yılında yapılan bir törenle eğitim hayatına başladı.⁹⁴ Kayıt dönemi 21 Ağustos 1944'te başladığında 43 öğrencinin kaydolduğu bu okul için gerekli malzeme, Maarif Vekilliği tarafından gönderildi. Bakanlık tarafından ilk etapta iki atölyenin ihtiyacını karşılayacak kadar malzeme gönderildi.⁹⁵ Zaman içerisinde okulun diğer ihtiyaçları da giderilmeye çalışıldı.

Aynı yıl son teşkilat kanunu gereği, sanat okulları iki devreye ayrıldı. Yalnız 3 senelik olan birinci devreli okullara "*Erkek Orta Sanat Okulu*", her iki devre içerenlere ise "*Erkek Sanat Enstitüsü*" adı verildi.⁹⁶

18 Şubat 1948 gününe ait Kars Gazetesi'nde Kars Erkek Sanat Enstitüsü'nün adının Milli Eğitim Bakanlığı'nca "*Gazi Ahmet Muhtar Paşa Enstitüsü*" olarak değiştirilmesinin onaylandığına dair bir haber yer almaktadır.⁹⁷ 93 Harbi sırasında büyük yararlılık gösteren ve Başgedikler Muharebesi'ni kazandığı için Gazi unvanı verilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın 1877'de karargâh edindiği bir evin yanındaki binada ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa caddesinde bulunması dolayısıyla bu adı alması uygun görüldü. Bakanlığın onayı ve belediyenin kararı ile 27 Şubat 1948 Cuma gününden itibaren "*Gazi Ahmet Muhtar Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*" adını aldı. Okul, öğrencilerinin çalışmalarını halka sunmak amacıyla 1948 yılı sonunda büyük bir sergi düzenledi.⁹⁸

⁹³ **Bugün**, 22 Mart 1963, Sayı: 1201.

⁹⁴ **Kars**, 4 Ekim 1944, Sayı: 1271.

⁹⁵ **Kars**, 9 Eylül 1944, Sayı: 1265.

⁹⁶ **Kars**, 9 Eylül 1944, Sayı: 1265.

⁹⁷ **Kars**, 8 Şubat 1948, Sayı: 1602.

⁹⁸ **Kars**, 14 Temmuz 1948, Sayı: 1644.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Erkek Sanat Enstitüsü'nde 1949–1950 eğitim yılından itibaren ortaokul mezunları için özel tesviyecilik kursu açıldı.⁹⁹ Okul, farklı alanlarda açtığı kurslar yardımıyla şehrin gençlerinin mesleki anlamda gelişmesini sağladı. Günümüzde Gazi Ahmet Muhtar Paşa Endüstri Meslek Lisesi olarak eğitim hayatına devam eden bu lise, öğrencilerine meslek kazandırma adına çalışmalarını devam ettirmektedir.

4.2.4. Kazım Karabekir İlkokulu

İki yıl süren inşaat dönemi sonrası, 2 Aralık 1957'de dönemin Valisi Hilmi Dağcıoğlu tarafından açılışı gerçekleştirilen Kazım Karabekir İlkokulu, Kaleiçi mahallesinde eğitime başladı.¹⁰⁰ Halen Kazım Karabekir İlköğretim Okulu olarak eğitim hayatına devam etmektedir.

4.2.5. Namık Kemal İlkokulu

1959'da eğitim hayatına başlayan Namık Kemal İlkokulu, Bülbül mahallesinde inşa edildi. 9 Mart 1959'da Kars Valisi Hilmi Dağcıoğlu'nun katıldığı ve açılış konuşmasını yaptığı bir program sonrası eğitim öğretim hayatına başlayan bu okulun başöğretmenliği görevine Osman Artıkaslan getirildi.¹⁰¹ Bugün aynı binada eğitim hayatına devam eden Namık Kemal İlköğretim Okulu, çoğunlukla Bülbül mahallesi çocuklarının devam ettiği bir eğitim kurumudur.

4.3. Köy Enstitüleri

4.3.1. Köy Enstitüleri'nin Açılma Fikrinin Gelişimi

Milli bilinç oluşturma çabaları içerisinde yer verilmesi gereken en önemli kurumlardan biri de Köy Enstitüleri'dir. Çünkü Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra zaten sayısal anlamda düşük olan Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü köylerde yaşıyordu

⁹⁹ **Kars**, 25 Mayıs 1949, Sayı: 1730.

¹⁰⁰ **Demokrat Kars**, 3 Aralık 1957, Sayı: 684.

¹⁰¹ **Bugün**, 11 Mart 1959, Sayı: 299.

ve köy insanının bilgilendirilmesi, köy çocuklarının da eğitilerek topluma kazandırılması gerekiyordu. Gerçi; köyde yaşayan çocuklarının eğitilmesi fikri, cumhuriyet sonrası ortaya çıkan yeni bir fikir değildi. 1876'da I. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda, Osmanlı topraklarında yeni yöntemli okul sayısının 3.057 olduğu ve bu okulların da neredeyse tamamının kent merkezlerinde olduğu¹⁰² göz önüne alınırsa, köylerde yeteri kadar okul veya öğretmen olmadığı sonucuna ulaşılır.

14 Temmuz 1914'te Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yaptığı konuşma ile bu sorunun giderilmesi doğrultusunda fikirlerini açıklayan Kastamonu mebusu İsmail Mahir Efendi: *“Önereceğim yolla, bütün köylerimizi on yıl içinde okula kavuşturabiliriz. Yetmiş sancağımız var. Yurdu yetmiş eğitim bölgesine ayırabiliriz. Bu sancakların çiftlik olan bir yerinde ya da kamu topraklarının bulunduğu yerlerde yatılı okullar açabiliriz. O sancak içinde kaç tane köy varsa, hepsinden çocuk alabiliriz. Kızlar için dokumacılık, aşçılık, erkeklere de tarım işleri... Bunlara dört yıl ilköğretim, üç yıl da öğretmen okulunun programını göstereyim.”*¹⁰³ diyerek köy çocuklarının eğitilmesi fikrini ortaya attı. Fakat İsmail Mahir Efendi'nin bu konuşmayı yapmasından kısa süre sonra girilen I. Dünya Savaşı, sadece eğitim alanında değil, her anlamda ülkeyi olumsuz etkilediği için bu plan o dönem gerçekleştirilemedi ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonraya kaldı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke genelinde var olan okul sayısı yeterli değildi. Milli Mücadele'nin başarıyla sona ermesinden sonra, ülkenin bayındır hale getirilmesi hedefi içinde eğitime geniş yer verildi. Özellikle köylerde yaşayan çocukların eğitilmesi ve topluma kazandırılması hedeflendi. Türkiye'nin ilköğretim sorununun temelden çözülmesine önemli katkılar sağlayan ve yetenekli köy çocuklarının köyleri kalkındırmasını amaçlayan Köy Enstitüleri¹⁰⁴, Cumhuriyet tarihi içinde önemli bir yer tutmaktadır. 1936 yılında, nüfusun % 85'inin kırsal kesimde yaşadığı ve köylerde okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 80'in üstünde olduğu¹⁰⁵ düşünüldüğünde, köydeki çocukların eğitilmesi fikri de bir o kadar önem kazanmaktadır. Yıllara göre okuryazar durumu şöyledir:¹⁰⁶

¹⁰² Mahmut Makal, **Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü**, Ankara, 1996, s.15.

¹⁰³ Makal, **Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü**, s.15.

¹⁰⁴ M. İstemihan Talay, **Köy Enstitüleri Özel Sayısı**, Ankara, 1997, s.3.

¹⁰⁵ Mehmet Başaran, **Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri**, İstanbul, 1990, s.13.

¹⁰⁶ Mevlüt Kaplan, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Ankara, 2002, s.8.

YIL	6 YAŞ VE ÜZERİ	OKUMA-YAZMA BİLMEYENLER	OKUR-YAZAR
1935	12.863.000	10.345.000	2.518.000
1940	14.574.000	11.306.000	3.268.000
1945	15.714.000	11.121.000	4.593.000
1950	17.194.000	11.335.000	5.859.000

4.3.2. Köy Enstitüleri'nin Açılması

Köy Enstitüleri'nin açılması, 1940 yılında gerçekleşti. Enstitüsü kurulacak illerden biri de Kars idi. 1940 yılı Kars Gazetesi'nin nüshasında bununla ilgili olarak “*Köy Enstitüleri Açılıyor*” başlıklı bir yazı yer almaktadır. Yazıda; Maarif Vekâleti'nin köylüyü kalkındıracak ideal muallimleri yetiştirmesi için, bu senelik on iki ilde açılması planlanan beş yıllık bu okullardan birinin de Cilavuz'da açılacağı bildirilmektedir. Ayrıca, okula kız erkek ayırımı olmaksızın köylü ve çiftçi çocuklarından 200 öğrencinin alınacağı belirtilmektedir.¹⁰⁷

Kars Gazetesi'nin 15 Mart 1940 günlü nüshasında “*Köy Enstitüleri Nasıl Olacak*” adlı makalede¹⁰⁸, enstitülerin Nisan'da faaliyete geçeceği; ayrıca Vekâletin Maarif Müdürlüklerine bir talim göndererek 30–40 kadar talebe seçmesini istediği belirtilmektedir. Haberin devamında 12 Enstitüye toplam 2.000 öğrenci alınacağı bilgisi yer almaktadır. Her enstitüye alınacak öğrenci sayısı şöyledir:

“Kars 200, Trabzon 50, Malatya 250, Kayseri 250, Samsun 50, Kastamonu 150, Eskişehir 200, Kocaeli 200, İzmir 250, Kırklareli 100, Seyhan 200, Isparta 100, İstanbul'dan da Kocaeli enstitüsüne 30 talebe gönderilecektir.”

3 Mayıs 1940'ta Kars basınında da Köy Enstitüleri ile ilgili kanunun memlekette memnuniyetle karşılandığına ve 12 vilayette geniş kadrolu Köy Enstitüleri kurulacağına dair haberler yer aldı.¹⁰⁹ 17 Mayıs 1940'tan itibaren birkaç gün boyunca

¹⁰⁷ Kars, 8 Mart 1940, Sayı: 824.

¹⁰⁸ Kars, 15 Mart 1940, Sayı: 826.

¹⁰⁹ Kars, 3 Mayıs 1940, Sayı: 839.

da Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'nde, 3803 kanun numarasıyla Köy Enstitüleri Kanunu yayınlanarak halk bilgilendirildi.¹¹⁰

1940 yılı Köy Enstitüsü Kanunu, Köy Enstitülerini şöyle tanımlar: “Köy Öğretmeni ve köye yarayan diğer mesleklerin erbabını yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılan kurumdur.”¹¹¹ Köy Enstitüleri; 1940 yılından başlayarak, Türkiye'nin birçok bölgesinde tarım işlerine elverişli geniş arazisi bulunan köylerde veya onların hemen yakınlarında, ilkokullara öğretmen yetiştirmek üzere açılmış okullardır. Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mahmut Makal, Mehmet Başaran ve Dursun Akçam gibi yazarlar ve düşünürlerin de yetiştiği köy enstitülerinin kurulmasında etkili olan isimler; dönemin başbakanı İsmet İnönü himayesinde, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'tur.

Köy Enstitüleri denince akla gelen ilk isim olan Hasan Ali Yücel; Tanzimat'tan beri Türk eğitim politikasının tamamen teorilerden ve taklitlerden ibaret olduğunu belirterek, ilköğretimden yüksek öğretime kadar eğitimin her alanında bir reform yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹¹² İsmail Mahir Efendi'den sonra da İ. Hakkı Baltacıoğlu ve Ethem Nejat gibi eğitimciler de bu konuya ilişkin düşünce ve önerilerini açıklamışlardı fakat bu görüşlerin uygulanması noktasında somut hiçbir adım atılmamıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında da “köy öğretmeni yetiştirme” konusu gündeme geldi. 1924 de kısa bir süre için Ankara'ya gelen ünlü Amerikalı eğitimci J. Dewey ve yine 1925 de yurdumuzda bulunan Alman eğitimci Künhe, eğitim durumumuzla ilgili olarak hazırladıkları raporlarında bu konuda bir takım tavsiyelerde bulundular.¹¹³ J. Dewey raporunda, köylülerin çiftçilerin ihtiyaçları düşünülmeden kurulacak bir eğitim sisteminin kuramsal ve skolâstik olacağını belirtmektedir.¹¹⁴ Gerçi İsmail Hakkı Tonguç, yabancı düşünür ve eğitimbilimcilerden en fazla Pestalozzi, Kerschensteiner, Dewey ve Guudig'den etkilenmiştir.¹¹⁵ Aslında batı ülkelerindeki eğitim anlayışı, biraz hayat ve iş okulu anlayışı taşımaktaydı.¹¹⁶

¹¹⁰ Kars, 17 Mayıs 1940, Sayı: 843.

¹¹¹ Yıldız Kurtuluş, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, Ankara, 2001, s.6.

¹¹² Mustafa Ergün, “Hasan Ali Yücel'in Eğitim ve Kültür Politikası”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, 1998, s.25–37.

¹¹³ Ferhan Oğuzkan, “Köy Enstitüleri Öğretim Programları”, Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri Ankara Eğit-Der. Yayınları, Ankara, 1990, s.12–37.

¹¹⁴ Kurtuluş, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, s.51.

¹¹⁵ Kurtuluş, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, s.39.

¹¹⁶ Engin Tonguç, **Köy Enstitülerinin İzinde**, Ankara, 2003, s.74.

Enstitülerin gerçek kuruluşu, deney dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönemin başlangıcı sayılan 1936 yılına kadar uzanır. Yasal olarak kuruluşu ise 17 Nisan 1940'ta çıkan 3803 sayılı yasayla dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla gerçekleşti.¹¹⁷ Bu kanun ile tarım işlerine elverişli geniş arazisi bulunan köylerde veya onların hemen yakınlarında açılan Köy Enstitüleri öğretime başladı. 3803 sayılı yasaya göre kurulan Köy Enstitüleri, büyük kentlerin dışında; köy yaşamını uygulayabilecek toprağı bulunan, ana yollara yakın olan ve su gereksinimi karşılanacak bir bölgede olmalı idi. Ülke çapında kurulacak bu enstitüler, bölge merkezi olacak yerlerde kurulacaktı ve kurulacak bölge okulların merkezi olacaktı. Başka bir deyişle enstitüler, kuruldukları bölgelerin bir nevi halk eğitim merkezi olacaktı.¹¹⁸

O zaman Türkiye 63 il merkezinden oluşuyordu ve her enstitü, üç ilin çocuklarını alıyordu; enstitülerin sayısı 21 taneydi. Köy Enstitüleri'nin ana ilkeleri şunlardı:¹¹⁹

1.Bu kurumlarda öğretmen adaylarına verilecek olan bilgiler, hep genel ve geçer eğitsel esaslara dayanmalıdır.

2.Meslek dersleri, iş okulu denen ve pratik bilgi ilkesi güden yeni anlamdaki ilkokulun yöntemlerini egemen kılacak şekilde olmalıdır.

3.Öğretmen adayları, köy hayatını ilgilendirebilecek koşullar içinde yetişmelidirler.

4.Öğretmen adayları, tarım ve sanayi ile ilgili bütün işlere, teorik ve pratik bakımdan egemen olabilecek duruma getirilmelidirler.

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun 1.maddesi şöyledir: "*Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır*".¹²⁰ Ayrıca köy okullarının ve enstitülerin örgütlenme yasası olan 4274 sayılı yasanın 10. maddesi Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin yalnızca alfabe okutan öğretmen olmaktan çıkıp, köyün her yönden eğiticisi ve rehberi olmalarını öngören maddeydi ki mecliste konu

¹¹⁷ Makal, **Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü**, s. 17.

¹¹⁸ Nazif Evren, **Köy Enstitüleri Neydi, Ne Değildi?** Ankara, 1998, s.30.

¹¹⁹ Makal, **Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü**, s.16-17.

¹²⁰ Tonguç, **Köy Enstitülerinin İzinde**, s.73.

görüülürken en fazla tartışılan madde de bu oldu.¹²¹ 17 Nisan 1940'ta yasağı ıkmınca, kısa sürede hemen iki ay içerisinde 11 Enstitü kuruldu. 1936'da açılan 4 ğretmen okulunun, enstitüler kurulurken köy enstitüsüne dönüştürülmesiyle sayıları 15'i buldu. Sonraki 4 yılda Ankara'da Hasanoğlan, Konya'da İvriz, Kars'ta Cilavuz, Aydın'da Ortaklar, 1944'te de Diyarbakır'da Dicle Köy Enstitüsü kurulurken sayıları 20'ye yükseldi. 1948'de ise Van'ın Erciş ilçesi yanında Ernis Köy Enstitüsü kuruldu.¹²²

4.3.3. Köy Enstitüleri'nin alışmaları

Cumhuriyet Maarifi'nin Köy Enstitüleri için yaptığı işleri Hasan Ali Yücel 10 Mayıs 1941 günü itibariyle şöyle sıralamaktadır:¹²³

“Köy Enstitülerine kız ve erkek olmak üzere 6.000 talebe kaydedildi. 12 büyük yatakhane binası yapıldı. 38 dersaneli 19 büyük okul binası inşa edildi. İçinde 500 kişilikleri olmak üzere 9 yemekhane binası yapıldı. 18 aileye mahsus olmak üzere, 12 ğretmen evi kuruldu. Hayvanlar için 9 ahır ve tavla ve bir o kadar da depo inşa edildi. Bu müesseselerde 4.600 dönüm yer sürüldü ve buralara hububat ekildi. 28.000 fidan dikildi. 820 dönüm yer sebze ziraatı için hazırlandı. 280 dönüm bağ yapıldı. 6.000 talebenin giyecek, yatacak ve yiyeceklerle ilgili eşya temin edildi ve bunların dikimleri kendi vasıtalarımızla yapıldı. 12 Enstitünün vaziyet ve bina planları ile bu enstitülerde okuyan talebelerin mezun oldukları zaman köylerinde bulacakları ev ve okul binalarının planları müsabakaya konarak tespit edildi. Enstitülerden mezun olacak talebe için kanuna göre tesis edilecek emeklilik, sağlık ve içtimai yardım sandıklarının nizamnameleri şuray-ı Devlete takdim edilmek üzere hazırlandı. Tedrisat programları ortaokul ve ğretmen okulları programlarından yararlanılarak ve muhitin hususi şartları göz önünde tutularak düzenlendi ve tatbik edildi. Köy Enstitülerinde ğrenim süresi ilkokul üzerine beş yıldı. Parasız, yatılı ve karma olan bu enstitülere beş sınıflı köy okulunu bitiren sağlıklı ve yetenekli köy çocukları alınıyordu. Gerektiğinde bu ğretim kurumlarında köy sağlık memuru ve köy ebesi gibi diğer meslek dallarında da eleman yetiştirilebilecekti. Köy Enstitülerinin sayısı başlangıçta 14 iken sekiz yıl içinde bunların sayısı 21'e çıkmış bulunuyordu.”

¹²¹ Makal, **Mahmut, Köy Enstitüleri ve tesi**, İstanbul, 1990, s.53.

¹²² M. Rauf İnan, **Köy Enstitüleri ve Sonrası**, 2. Cilt, Ankara, 1988, s.16.

¹²³ Hasan Ali Yücel, **Köy Enstitüleri**, İstanbul, 1941, s.1-2.

Köy Enstitüleri'nin ayrıca yazınsal anlamda da ürünleri vardı. 1945'te Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde Köy Enstitüsü dergisi çıkarılmaya başlandı. 3 ayda bir 20 enstitüden seçilip gelen yazılar harman edildikten sonra Yüksek Köy Enstitüsü dergi kolu, Sabahattin Eyüpoğlu'nun kılavuzluğunda bu yazıları inceleyip yayına hazırlıyordu. Bu dergi üç bölümden oluşuyordu. İlk bölüm "*Köy İncelemeleri*", bilimsel incelemeler ile ilgili, ikinci bölüm olan "*Enstitü Çalışmaları*" yeni bir yazın anlayışı ile enstitüden yetişenlerin özgün yaratıları konusunda, üçüncü bölüm olan "*Haberler*"de ise üç ay içerisinde enstitülerde olup bitenler, yapılan işler hakkında bilgi verilmekteydi.¹²⁴

Kitap okumanın yaygınlaştırılmasını sağlamak gibi bir faaliyeti de üstlenen Yüksek Köy Enstitüsü, öğrencilerin her gün 45 dakikayı serbest okumaya ayırmalarını ve okunan kitapların özetlerinin çıkarılmasını, hatta özetleme yarışmalarına girmelerini istemişti.¹²⁵

Bunların yanında dönemin öğretmen kurumları içerisinde "*Açık Hava Sahnesi*" yalnız Köy Enstitüleri'nde görülür. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde bulunan Açık Hava Tiyatrosu'nun, hem mimarlık yönüyle hem de her türlü temsile uygunluğu itibariyle önemli bir yeri vardı.¹²⁶

4.3.4. Köy Enstitüleri'nin Kapatılması

Cumhuriyet tarihi içerisinde en fazla tartışılan konulardan biri olan Köy Enstitüleri; dönemin getirdiği zorluklar ve dış dinamiklerin ülkemiz üzerinde kurdukları psikolojik etkinin sonucu olarak kaldırıldı.¹²⁷ Kaldırıldığı dönemde olsun günümüzde olsun hala güncelliğini koruyan bu konu ile ilgili olarak çok farklı düşünceler öne sürüldü. "*Köy Enstitülerinde komünist fikirler aşılıyor, Köy Enstitüsü öğrencilerine milli terbiye verilmiyor, Köy Enstitülerinde öğrencilere amelelik yaptırılıyor, kızlarla erkeklerin aynı yerde okuması doğru değildir*"¹²⁸ fikirleri bunlardan birkaçıdır. Mezunların 20 yıl aynı görev yerinde mecburi olarak tutulması

¹²⁴ Mehmet Başaran, *Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri*, İstanbul, 1990, s.29.

¹²⁵ Kurtuluş, *Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç*, s.55.

¹²⁶ Mahmut Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi (Anılar, Belgeler)*, İstanbul, 1990, s.43.

¹²⁷ İbrahim Ortaş, "*Ülkemizin Kaçırdığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri*", Pivolka, 2005, 4 (17), s.3-5.

¹²⁸ Hüseyin Uysal, "*Köy Enstitüleri Neden Kapatıldı*", Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri, s.378.

fikri de en çok eleştirilen konular arasında yer aldı. Köy Enstitüleri 1946'dan sonra eski amaçlarından uzaklaştı. Tonguç'un "*Enstitülerin Kalbi*" dediği Yüksek Köy Enstitüsü 1947'de kapatıldı. 1950'den sonra kız ve erkek öğrenciler ayrı enstitülerde toplandı, sağlık kolları kapatıldı. 1953'te programları klasik ilk öğretmen okullarınki ile birleştirildi. 1954 yılında çıkarılan 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri tümünden kapatılıp, yerlerinde klasik "*İlköğretim Okulları*" açıldı.¹²⁹ 1953'de Köy Enstitülerinin tamamen kapatılması Demokrat Parti'nin iktidarı zamanında gerçekleşti. Köy Enstitüleri'nin kapatılma gerekçesi olarak zamanla amacından uzaklaştırıldığı, eğitimin kalitesinin düştüğü gibi sebepler gösterildi. İlk kurulduğu zamankinden farklı bir program uygulanması, zamanla eğitim ve öğretimin kalitesinin düştüğü konusundaki eleştiriler de mevcuttur. Köy Enstitülerinin kapatılmasının yerinde bir karar olduğu savunular olduğu gibi, bazı toprak ağalarının köylünün bilinçlenmesini istemediği¹³⁰ için kapatılmasında ısrarlı olduğunu belirten kişiler de vardır.

4.4. Kars- Cilavuz Köy Enstitüsü

Köy Enstitüsü olmadan 3 yıl önce 1937'de Cilavuz Eğitim Okulu olarak kurulan ve Halit Ağanoğlu'nun müdürlüğünü yaptığı bu okulda 3 aylık bir eğitim veriliyordu. Bu 3 aylık eğitimi bitiren öğrenciler köylere öğretmen olarak gönderilerek, dönemin öğretmen ihtiyacı karşılanmaya çalışılıyordu.

17 Nisan 1940 günü resmen açılan Köy Enstitüleri'nin yasasına göre, 5 yıl eğitim verilecek olan bir Köy Enstitüsü de Kars'ın Susuz ilçesinde açıldı. Adı Cilavuz Köy Enstitüsü olan bu okul, bölgenin en önemli eğitim kurumu haline dönüştü. 1940 Nisan'ında Cilavuz Eğitim kursu kadrosu şehre geldi.¹³¹ Bu önemli kurum, zaman zaman devlet büyükleri tarafından da ziyaret ediliyordu. 25 Mart 1941 tarihli Kars Gazetesi, Vali B. Hüdayi Karataban'ın Cilavuz Köy Enstitüsü'nü ziyaretine yer

¹²⁹ Niyazi Altunya, "**Köy Enstitüleri**" Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Yıl: 3, 26 Nisan 2002, s.3.

¹³⁰ Öztürk Tatar, "**Ümit Kaftancıoğlu**", Serhat Kültür Tarih-Kültür-Haber Dergisi, Yıl: 6, Mayıs-Haziran 2008, s.10.

¹³¹ **Kars**, 30 Nisan 1940, Sayı: 838.

vermektedir.¹³² İlk mezunlarını 1944'te veren Cilavuz Köy Enstitüsü'nden ilk olarak 146 öğrenci mezun oldu ve bu öğrencilerin mezuniyeti için tören düzenlendi.¹³³

9 Ekim 1948 günlü Kars Gazetesi'nin nüshasında Cilavuz Köy Enstitüsü'nde Eğitimbaşı olarak görev yapan Mecit Temuçin'in, "*Cilavuz'u Nasıl Yaptık?*" adlı makalesinde şu bilgilere yer verilmektedir:¹³⁴

"Cilavuz, Kars-Ardahan şosesi üzerinde Kars'ın 30 km kuzeyinde, Susuz bucağının batı bitişiğindeki söğüt ve kavak ağaçlarıyla süslenmiş bir vadinin içinde XVI. yy'dan beri ismi bilinen bir Türk köyüdür. Önceden Cilavuz büyük ve güzel yapılar içinde iken, 1918'de ve Milli Mücadele yıllarında Ermeniler tarafından yakılmış, daha sonrasında bu binalar çoğunlukla yıkılmıştır.

1944'te öğretmen ve öğrencilerin çalışmalarıyla 40 beygir kuvvetinde, Fransız tipi tribünün verdiği elektrikle enstitü elektrığe kavuşmuştur.

Üç yıl öncesine kadar Cilavuz Köy Enstitüsüne Kars, Ağrı, Çoruh ve Erzurum illerinden öğrenci gelirdi. Şimdi yalnız Kars ve Çoruh'tan gelmektedir."

Cilavuz Köy Enstitüsü'ne elektrik, Cilavuz deresinin suyundan faydalanılarak,1944 yılında müdür Halit Ağanoğlu'nun çabalarıyla getirildi. Böylece enstitüye ait atölyelerde, elektrik yardımıyla yeni makine ve elektrik motorların kullanılmasıyla, Cilavuz Köy Enstitüsü daha modern bir eğitime kavuştu.¹³⁵

Burada okuyan öğrenciler, çeşitli zamanlarda Kars'ta yapılan bazı tören ve özel gecelerde görev alarak etkinliklere katıldılar. 19 Mayıs 1942 Salı günü Cumhuriyet Halk Partisi menfaatine yapılan müsamere, askeri gazinonun sinema salonunda verildi ve gecenin gösteri bölümü Cilavuz Köy Enstitüsü öğrencileri tarafından tertiplendi. Enstitü öğrencileri hem müzik, hem ayak oyunları ve hem de oynadıkları "*Himmet'in Oğlu*" adlı piyesle izleyicilerin beğenisini kazandılar.¹³⁶

Cilavuz'da yer alan Köy Enstitüsü öğrencileri, çok yönlü bir eğitimden geçiyorlardı. Hemen her alanda bilgi sahibi olarak yetiştirilen bu gençler, zaman zaman bu faaliyetlerini de sergilediler. 17 Nisan 1948'de Köy Enstitülerinin kuruluş

¹³² **Kars**, 25 Mart 1941, Sayı: 928.

¹³³ **Kars**, 4 Eylül 1944, Sayı: 1280.

¹³⁴ **Kars**, 9 Ekim 1948, Sayı: 1668.

¹³⁵ **Kars**, 10 Haziran 1944, Sayı: 1239.

¹³⁶ **Kars**, 22 Mayıs 1942, Sayı: 1040.

yıldönümü sebebiyle yapılan törende piyes, şarkı ve milli oyunlar sergilendi ve bu tören Kars'tan giden davetlilerce ilgiyle izlendi.¹³⁷

Cilavuz Köy Enstitüsü'nün adı Cilavuz İlk Öğretmen Okulu olarak değiştirilmesinden sonra da faaliyetlerine devam etti. Bu okuldan mezun olan öğrencilerin Susuz'da yapılan diploma törenlerine Vilayet erkânı, Tümen mensupları ve basın mensupları da davet edildi.¹³⁸

Zaman içerisinde Köy Enstitüleri'nin izlediği eğitim politikalarındaki değişiklikler Cilavuz İlk Öğretmen Okulu'nu da etkiledi. Köy Enstitüleri için yapılan eleştiriler, Cilavuz'a da yöneltildi ve Vekâlete ihbar mektupları gönderildi. 1963 yılında, okulla ilgili olarak Maarif Vekâleti'ne gelen çeşitli ihbar mektupları nedeniyle geniş çapta bir tahkikat açıldı, tahkikatı Maarif Müdür Muavini İsmet Akkaya idare etti. Ayrıca Maarif Vekâleti'nden gönderilen bakanlık müfettişi Tahsin Büyükakan tarafından tahkikata el konuldu ve ihbarlarla ilgili soruşturma yapıldı. Okulda eski Köy Enstitüleri'nin programının takip edildiği, öğrencilerin ağır işlerde çalıştırıldığı, okulda yapılan toplantılarda uygunsuz gösterilerin yapıldığı, sol basının okula sokulduğu gibi konularda yapılan ihbarlar değerlendirildi.¹³⁹ Köy Enstitülerinin kapatılması kararıyla beraber, Cilavuz Köy Enstitüsü de, diğer Köy Enstitüleri gibi kapatıldı.

Günümüzde, Susuz'da Cilavuz'un önceden bulunduğu yerde, iyi bir eğitim veren yatılı Kazım Karabekir Susuz Anadolu Öğretmen Lisesi yer almaktadır.

5. Basın

Kars'ta Rus idaresinde olduğu dönemden itibaren, gazete ve mecmualar çıkarılıyordu. Kars'ta basın hayatı, anavatana katıldıktan sonra da devam etti. Özellikle Cumhuriyet döneminde çıkarılan gazetelerde; bir taraftan Kars'a ait bilgilere, ilanlara, tanıtımlara ve reklamlara yer verilirken, bir taraftan da Türkiye'nin ve dünyanın önemli siyasi ve kültürel haberleri hakkında bilgi sunuluyordu. Bu gazete ve mecmualarla ilgili olarak, Kars Halkevi'nin aylık dergisi olan Doğuş'ta ayrıntılı bilgi verilmektedir.

¹³⁷ **Kars**, 21 Nisan 1948, Sayı: 1620.

¹³⁸ **Bugün**, 26 Haziran 1958, Sayı: 107.

¹³⁹ **Bugün**, 14 Mart 1963, Sayı: 1194.

İlk olarak 1883'te yani Kars'ın Rus idaresinde bulunduğu dönemin 6. yılında Kars'ta bir vilayet matbaası kurularak vilayet idaresinde Kars adında gündelik bir gazete çıkarılmaya başlandı. Bu gazetenin adı "*Rusça Kars Gazetesi*" olarak da geçer. 1917'deki Çarlık rejiminin devrilmesiyle sonuçlanan devrime dek 35 yıl boyunca çıkan bu gazete, 1905 yılına kadar 300 tane çıkarılırken daha sonra bu sayı artırıldı. 1905'ten sonra bir de Ermeni basımevi kuruldu. Ancak 1918 yılında şehrin ateşe verilmesiyle çıkan büyük yangında her iki basımevi de Ermeniler tarafından yakıldı.¹⁴⁰

Gümrü Antlaşması sonrası Kars'ın kurtarılışını tamamlayan General Kazım Karabekir, Kars ve Gümrü'den elde edilen baskı, keski vs gibi makineler ve malzeme ile şimdiki postane binasında bir kolordu matbaası kurdurdu. 1921 yılına girilmeden önce faaliyete başlayan bu matbaada askeri talimatnameler, tamim ve emirlerden başka 1 Ocak 1921'de Kazım Paşa'nın eseri olan ancak imzasını taşımayan 1335 ve 1336 (1919–1920) yılları arasında Kafkasya'da İslamlara karşı yapıldığı anlaşılan "*Ermeni Mezalimi*" adlı 21 sayfadan oluşan risalesi basıldı.¹⁴¹

Bundan sonra Kazım Karabekir, matbaa makinesi ve takımlarını kolordu merkezi olan Sarıkamış'a taşıttı. İstanbul'dan getirtilen harfler de tamamlandı Sarıkamış'ta Varlık Evi adlı bir matbaa kurulmuş oldu. Bu matbaada 25 Ağustos 1921'den itibaren haftada 2 kere ve 4.000–4.500 olmak üzere "*Varlık*" adlı bir gazete çıkarılmaktaydı. Başlığında "*Haftada iki defa çıkar, milletin uyanmasına çalışır, siyasi, içtimai, ilmi, ahlaki, edebi gazetedir*" ibaresi yer almaktadır. 1928 Harf Devrimi'ne kadar bu gazete, çıkarılmaya devam etti. 8 yıldan sonra kolordunun Erzurum'a taşınması sonucu Varlık Evi matbaası da Erzurum'a taşındı ve 850 sayıdan sonra Erzurum'da çıkarılmaya devam etti.

Ardahan'ın kurtuluş tarihi olan 1921 yılından 1927 yılına kadar Vali Hurşit Bey tarafından 1922'de getirtilen küçük bir matbaa ile çalışmalar yapıldı. "*Yeşil Yayla*" adlı aylık bir mecmua ile yerli halkın dilinde ve kültürüne uygun yazılarla çıkarılmaya başlandı.

Kars Valisi B. Salim zamanında 1929'da Sarıkamış'tan Erzurum'a göçürülen Varlık matbaasının yerine Vilayet'in basım işleri gereğini karşılamak için, Kars'ta bir vilayet matbaası kuruldu ve 1929 Cumhuriyet Bayramı'ndan itibaren, 4 sayfadan oluşan haftalık bir "*Kars Gazetesi*" çıkarılmaya başlandı. Matbaanın kurulması ve

¹⁴⁰ **Kars**, CHP Halkevleri Bürosu Yayınlarından, s.79.

¹⁴¹ **Kars**, 3 Kasım 1948, Sayı: 1673.

işçilerin çalışmalarının tamamlanmasından sonra, 19 Aralık 1929 Perşembe günü haftalık “*Resmi Vilayet Gazetesi*” olarak çıkarılmaya başlandı. Yayınlanmaya başladığı dönemde hafta sonu olan Perşembe günleri çıkan bu gazete, 34 x 55 santimetre ebadında basılıyordu. İlk çıktığında gazetede, “*Haftada bir çıkar, ilmi, siyasi, içtimai Türk gazetesidir.*” ifadesi yer aldı. Kars Gazetesi’nin başmuharriri ve ilk mesul müdürü, Kars Orta Mektebi Müdürü Abdurrahman Şeref Gündoğdu Bey, bu görevi Şubat 1930’a dek sürdürdü. 6 Şubat 1930’da yayınlanan gazetenin 8. sayısından, 30. sayısına dek ise bu görevi Selahattin Rıfat Bey, 17 Temmuz 1930’da tekrar Şeref Bey devraldı. Şeref Bey’in Çanakkale’ye tayin olmasından sonra aynı zamanda Kars Maarif Müdürü olan Turgut Şevket Bey, gazete müdürlüğü görevini devam ettirdi.¹⁴²

1932’den beri haftada iki defa ve 500 baskıdan fazla çıkan bu gazete, 1940 yılı Haziran başından beri, 2 sayfaya indirildi ve Temmuz sonuna dek, 864 sayıyı buldu. 1940 yılı itibariyle 11 yaşında olan Kars Gazetesi’nde, Kars’a ait, tarih, coğrafya, halkiyat, halk şairleri... vs gibi yerel araştırma notları ile köycülük, insan ve hayvan sağlığı ve daha birçok konuda yazılar neşredildi.¹⁴³

Kars Halkevi’nin aylık dergisi olan “*Doğuş*”un ilk sayısı Cumhuriyet’in 10. yıl dönümünde 29 Ekim 1933’te çıkarıldı. Kars’ın kültürel yapısına uygun olarak çıkarılan bu derginin yayın hayatında çoğu zaman imkânsızlıklar nedeniyle aksamalar da yaşandı.

1953 yılında yayınlanan Vatan Gazetesi’nin Kars ile ilgili ilavesinde Kars’taki basın, ülkede yeni yerleşmekte olan çok partili dönemden etkilendiğine yönelik vurgu yapılmaktadır:¹⁴⁴

“Kars’ta belli başlı üç gündelik gazete yayınlanmaktadır. Bu gazeteler Kars, İkinci ve Serhat isimlerini taşımaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi taraftarı Kars Gazetesi, eskiden beri, gazeteci olarak muhitte iyi bir intiba yaşatmış olan Fuat Araslı tarafından çıkarılmaktadır. İkinci ve Serhat isimlerindeki diğer iki gazete, Demokrat Parti temayüllüdür.”

Yazının devamında bu gazeteler arasında parti ve görüş farkı olmasına rağmen Kars’ın menfaatlerinin söz konusu olması halinde ortak hareket ettikleri

¹⁴² **Kars**, 3 Kasım 1948, Sayı: 1673.

¹⁴³ **Doğuş**, Sayı: 13-(54), 14-(55), Yıl: 6, 1940, Haziran-Temmuz, s.31.

¹⁴⁴ **Vatan, (Kars İlavesi)**, 14 Ocak 1953.

belirtilmektedir. Millet ve vatan bütünlüğü konusunda gazetelerin düşüncelerinin ortak paydada birleştiğine de değinilmektedir.

1955 yılında yayın hayatına başlayan Demokrat Kars Gazetesi'nin sahipleri Temel Burhanoglu ve Nesip Varkır idi.¹⁴⁵ Nesip Varkır'ın aynı zamanda mesul müdürlüğünü yaptığı gazete, Halitpaşa caddesi, No:172 de yayın hayatını sürdürdü.

Kars'ta günlük siyasi müstakil gazete olarak 1955 Eylül'ünden itibaren yayınlanan Hüryurt Gazetesi de önemli bir yayın organıydı. Seyfi Çapan'ın sahibi olduğu bu gazetenin mesul müdürü Halis Güngör idi. Kazımpaşa caddesi, numara 110/112'de yer alan matbaada yayın yapan gazete halen yayın hayatına devam etmektedir.¹⁴⁶

Kars'ın yerel basınında önemli bir yer tutan Bugün Gazetesi de 1957'den itibaren çıkarılmaya başlayan önemli bir yayın organıdır. Hem sahibi hem de mesul müdürü Mehmet Metin Ören'dir.¹⁴⁷ İmtiyaz sahipleri ise S. İrfan Atagün ve Mehmet Metin Ören'dir. Mehmet Metin Ören'in aynı zamanda yazı işlerini fiilen de idare etmekte olduğu Bugün Gazetesi, Karadağ caddesi 21 numarada yer alan Ören Basımevi ve Yayınevi'nde basılmaktaydı.¹⁴⁸

Bugün Gazetesi'nin birçok sayısında dönemin ünlü yazarlarının da makaleleri yer almaktaydı. Bu yazarlar; Haldun Taner¹⁴⁹, Peyami Safa¹⁵⁰ ve Orhan Seyfi Orhon¹⁵¹ dur.

Bugün Gazetesi'nin matbaasında basılan bir başka gazete de “*Altınyurt Haftalık Siyasi Gazete*” adıyla yayınlanan fikir ve sanat gazetesidir.¹⁵² “*Allah-Vatan-Türklük Yolunda*” ibaresinin yer aldığı gazetenin sahibi ve mesul müdürü yine M. Metin Ören'dir. Adresi ise Karadağ Caddesi, numara 21 olarak belirtilmektedir.

Bugün Gazetesi'nin 26 Eylül 1960 güncü nüshasında ise, Kasım Gülek tarafından çıkarılacak olan Tanin Gazetesi'nin reklamı yer almaktadır. Günlük sosyal

¹⁴⁵ Nebahat Oran Arslan, “**Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar**”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Sonbahar 2008, s.47–58.

¹⁴⁶ **Hüryurt**, 3 Mart 1956, Sayı: 162.

Hüryurt Gazetesi: 1955 Eylül'ünden itibaren Kars'ta yayınlanan, günlük siyasi müstakil gazete.

¹⁴⁷ Arslan, “**Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar**”, s.47–58.

¹⁴⁸ **Bugün**, 19 Mayıs 1958, Sayı: 74.

¹⁴⁹ **Bugün**, 16 Eylül 1960, Sayı: 751'de “**İhtilalın Havasını Bulandıranlar**” adlı köşe yazısı.

¹⁵⁰ **Bugün Gazetesi**'nin, 19 Eylül 1960 gün, Sayı: 753'te “**Kardeş Kavgası ve 27 Mayıs**” ve 20 Eylül 1960 gün, Sayı: 754'te “**Bazı Gazetelerimiz**” yazıları yer alıyor.

¹⁵¹ **Bugün**, 24 Eylül 1960, Sayı:757'de “**Vur Abalıya**” adlı köşe yazısı yer alıyor.

¹⁵² **Altınyurt**, 24 Şubat 1960, Sayı: 7.

halk gazetesi olarak tanıtımı yapılan gazetenin yakında yayın hayatına başlayacağı bilgisi verilmektedir.¹⁵³

İlk baskısı 1964'te çıkan ve Kars'ın tarihini ve edebiyatını yakından ilgilendiren başka bir dergi de “*Kars Eli Dergisi*”dir. Halkevi Derneği ve Halk Eğitimi Merkezi'nin müşterek yayın organı olan bu derginin sahibi, Halkevi adına Başkan Dr. Budak Demiral'dır. Derginin mesul müdürlüğünü, Halk Eğitimi Merkezi Müdürü Hasan Kartarı yaptı. Dergi, Kazım Paşa Caddesi numara 56/A'da bulunan Özkent Matbaası'nda basıldı. Derginin daimi yazar kadrosunda şu isimler yer almaktadır: Budak Demiral, Hasan Kartarı, Mehmet Metin Ören, İlhan Akçaylı, Mahir Baranseli, Mehmet Gökkaya, Timuçin Yeniaras, Yalçın A. Özkaya, S. Yüksel Cebeci, İsmail Talınlı, İlhami Ergün, Nihat Başta, Yüksel Turhal ve Yaşar Ergen.¹⁵⁴

Bunların haricinde yerel gazetelerde yer alan küçük ilanlar, aylık, 15 günlük veya haftalık olmak üzere bazı küçük gazete ve dergilerin de yayın yaptığını gösterir. Birlik Gazetesi¹⁵⁵ ve Cengiz Ekinci'ye ait olan “*Ekinci Gazetesi*”nin¹⁵⁶ haricinde, “*Nizam- İstikamet ve Hareket, 15 günde bir çıkar, milliyetçi gazete*”¹⁵⁷ ; “*Toprak, Aylık ülkü dergisi*”¹⁵⁸; “*Ocak, Haftada Bir Çıkar Milliyetçi Gazete*”¹⁵⁹ ; “*Filiz-Aylık Fikir- Sanat Mecmuası*”¹⁶⁰ ; “*Ölçü-15 Günlük Milliyetçi Gazete*”; “*Lonca, Kars Esnafının Sesi*”; gibi gazete ve dergilerin ilanları da basında yer almaktadır. Basın dünyası, dönemin siyasi çekişmelerinden etkilenmiş ve siyasi görüşleri doğrultusunda yayın yapmıştır. 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koymasından sonra gazeteler çıkmaya devam etmiştir. Ancak, gazeteler yayın öncesi mesul müdürleri tarafından bizzat Garnizon Kumandanlığı Karargâhına (Kars Orduevi) götürülerek tasvip ettirildikten sonra yayınlanmıştır.¹⁶¹

¹⁵³ **Bugün**, 26 Eylül 1960, Sayı: 758.

¹⁵⁴ **Kars Eli**, Yıl:1, Sayı: 4, Kasım 1964.

¹⁵⁵ Demokrat Kars Gazetesi'nin 6 Eylül 1955'te çıkan 5. sayısında, çıkışlarından dolayı tebrik yayınlayan Hüryurt ve Birlik Gazeteleri'ne teşekkür edilmiştir.

¹⁵⁶ **Demokrat Kars**, 15 Aralık 1958, Sayı: 251.

¹⁵⁷ **Bugün**, 24 Nisan 1958, Sayı: 53.

¹⁵⁸ **Bugün**, 4 Nisan 1958, Sayı: 38.

¹⁵⁹ **Bugün**, 7 Haziran 1958, Sayı: 90.

¹⁶⁰ **Demokrat Kars**, 3 Aralık 1958, Sayı: 241.

¹⁶¹ **Bugün**, 27 Mayıs 1960, Sayı: 662.

6. Kars Radyosu

Kars'ta radyo istasyonu kurulmadan önce, Ankara Radyosu'ndan yapılan yayınlar tüm ülkede dinlendiği için bazı evlerde radyo cihazı bulunuyor ve halk, Ankara Radyosu yardımıyla, ülkedeki gelişmelerden haberdar oluyordu. Ankara Radyosu, sadece haber yayını yapmıyor, çeşitli programlarla yurdun çeşitli yörelerinin saz, şiir ve hikâye gibi özelliklerinin tanıtılmasını da amaçlıyordu. Bu amaç doğrultusunda, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin teşebbüsü ile her 15 günde bir "*Halkevi Folklor Saati*" adlı bir program yayınlanmaya başlandı. İşte Ankara Radyosu'nun 29 Ocak 1942 günü saat 19.45'te yayınlanan programı, Kars Halkevi'ne ayrıldı. Kars Halkevi; Sarıkamış'ın Ağyar Köyü'nden Dursun Kılıç, Posoflu Müdami Sabit Yalçın, Sarıkamış köylerinden mey çalan (salon zurnası) Aziz Karaaslan'ın trenle Ankara'ya gönderilmesini sağladı. Kars Gazetesi'nde, yayının halk tarafından dinlenmesi için duyurular yapıldı.¹⁶²

Kars'ta bir radyo istasyonu kurulması doğrultusunda ilk adım, 1959'da Basın-Yayın ve Turizm Vekâleti tarafından alınan kararlar atıldı. Kars'ta kurulması düşünülen bu istasyonun öncelikle küçük takatli ve daha çok mahalli müzik yayın yapması düşünüldü.¹⁶³ Ankara ve İstanbul radyolarının bantlarından da yararlanılarak yayın yapması düşünülen radyonun açılması için mukavele de yine aynı yıl imzalandı. Bu mukaveleyle göre Kars'la beraber yedi ilde radyo istasyonu kurulması kararlaştırıldı. Küçük takatli, orta dalga üzerinden neşriyat yapacak olan bu radyoların; Kars, Erzurum, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Trabzon ve Edirne'de kurulması ve bir yıl sonra yayına başlamasına karar verildi.¹⁶⁴ Aynı yıl Kasım ayı içerisinde de Kars'ta kurulacak olan radyo istasyonunun hazırlıklarına başlandı.¹⁶⁵

Erzurum Radyosu, 1960 yılında neşriyata geçti. Bu yayın Kars'tan da dinlenebiliyordu.¹⁶⁶ Ancak Kars Radyosu'nun açılışı, 1963 Şubat'ında gerçekleşti. Bugün Gazetesi'nin 14 Şubat 1963 tarihli nüshasında Mehmet Metin Ören'in başyazısında deneme yayınları yapan radyonun yayına başladığından ve radyonun

¹⁶² **Kars**, 23 Ocak 1942, Sayı: 1010.

¹⁶³ **Bugün**, 10 Ağustos 1959, Sayı: 421.

¹⁶⁴ **Bugün**, 1 Ekim 1959, Sayı: 466.

¹⁶⁵ **Bugün**, 14 Kasım 1959, Sayı: 502.

¹⁶⁶ **Bugün**, 16 Aralık 1960, Sayı: 827.

öneminden bahsedilmektedir. Aynı gazetenin ikinci sayfasında ise Kars Radyosu'nun bir günlük yayın akışı şöyle verilmektedir.¹⁶⁷

- 17.58 Açılış ve Program
- 18.00 Nezahat Bayram'dan türküler
- 18.15 Ahmet Çağan'dan şarkılar
- 18.45 Hafif akşam müziği
- 19.00 Nuran Çapan'dan Kars türküleri
- 19.15 İnce Saz'dan suzinak faslı
- 19.45 Çeşitli müzik
- 20.00 Mediha Demir Kıran'dan şarkılar
- 20.30 İzzettin Ökçe'den tambur soloları
- 20.45 Muazzez Turing'ten türküler
- 21.00 Nevzat Güher'den şarkılar
- 21.15 Dario Moreno ve arkadaşları
- 21.30 Tülin Korman'dan şarkılar
- 22.00 Cumanın programı ve iyi geceler.

Kars Radyosu'nun günlük yayın akışı gazetenin diğer sayılarında da yayınlandı ve radyonun orta dalga 257,5 metre 1165 Kc/s olarak yayın yaptığı bilgisine yer verildi.¹⁶⁸ 1964 yılı içerisinde ise Kars Radyosu'nda iki haftada bir 10 dakikalık "*Halkevi Saati*" temin edildi.¹⁶⁹

¹⁶⁷ **Bugün**, 14 Şubat 1963, Sayı: 1173.

¹⁶⁸ **Bugün**, 16 Şubat 1963, Sayı: 1175.

¹⁶⁹ **Kars Eli**, Yıl: 1, Sayı: 5, Aralık 1964, s. 16.

7.Sosyal Hayatta Kadının Yerine Bir Örnek

7.1.Gülçehre Askeran ve Çalışmaları

Nüfus kütüğüne göre 1930'da, ancak kendi ifadesiyle 1929'da Kars'ta doğan Gülçehre Askeran, Settar-Gülperi Güldür çiftinin büyük kızlarıdır. İlk kızlarına kendilerinin de rol aldığı Azerbaycan musikisinin komedyalarından Arşın Mal Alan'ın karakterlerinden Gülçehre'nin adını verdiler.¹⁷⁰ Gülçehre Hanım, 3 yıl kadar Ziraat Bankası'nda memur olarak çalıştı. 1948 yılında Dr. Cengiz Askeran ile evlendi ve bu evlilikten; Handan, Nesrin ve İlhami adında üç çocukları oldu. 1986 yılına kadar Kars'ta kalan aile, Cengiz Askeran'ın hastalanması sonucunda 1986'da Bursa'ya yerleşti. Eşinin 1996'da vefat etmesinden sonra Bursa'da kalmaya devam eden Gülçehre Askeran, rahatsızlığı nedeniyle son dönemlerde Ankara'da ikamet etti ve 2008'de hayatını kaybetti.

Hem dönemin basınında, hem de aynı dönemde Kars'ta yaşayan insanların hafızalarında önemli bir yer tutan Gülçehre Askeran, tamamen gönüllülük esasına dayanan bir anlayışla Kars'ın sosyo-kültürel yaşamında önemli çalışmalar yürüttü. 1998'de Alper Ölçer ile yaptığı ve Gazi Kars Postası adlı dergide yayınlanan bir röportajda, özellikle 1955'ten sonra, kendini sosyal çalışmalara adanmış olduğunu söyleyen Askeran, çalışmaları hakkında şunları söylemektedir:¹⁷¹

“1955–1987 yılları arasında Türk Kadınlar Birliği Kars Şubesi Başkanlığı yaptım. O yıllarda çoğu şehrimizde bu tür kadın dernekleri yoktu bile. Bu dönemde arkadaşlarımla birlikte çok güzel çalışmalarım vardır. Toplu sünnetler yaptık. Her sene bir iki kez fakir ailelere giyecek, yiyecek ve yakacak yardımı yapardık. Öğrencilere burs verdik. Hastanelerde gönüllü hemşirelik yaptım. Kan bağıışı kampanyaları başlattık. Doğum evine tıbbi cihaz yardımı yaptık, kadınlarımızın aydınlanması için kadın hakları konusunda eğitici çalışmalarımız oldu. Çocuklarımın öğrencilik yıllarında Okul Aile Birliği Başkanlığı, Yardım Sevenler Derneği, Donanmaya Yardım Cemiyeti gibi derneklerin de başkanlığını yaptım. Ayrıca Anadolu Ajansın'nın da fahri muhabiriydim.

¹⁷⁰ Beşir Doster, “Gülçehre Askeran”, **Serhat Kars Gazetesi**, 7 Ağustos 2008, Yıl: 29, Sayı: 5885.

¹⁷¹ **Gazi Kars Postası**, Aylık Haber Kültür Edebiyat Dergisi, Aralık 1998, s.11–13.

Halkevi ve Halk Eğitim Merkezi'nin folklor kolu başkanıydım. Ayrıca fahri olarak folklor öğretmenliği yapıyordum. Grubumuz, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılan festival ve yarışmalarda bir çok plaket, madalya gibi ödüller almıştır. İletişim araçlarının bu kadar gelişmediği o yıllarda folklorumuzu tanıtmak ve sevdirmek beni çok mutlu ediyordu.”

1950'li yıllardan itibaren ailesinin de etkisiyle Kars'ta faaliyetlerini çok yoğun olarak devam ettiren Gülçehre Askeran, Halkevlerinde Azerbaycan Halk Oyunları Öğretmeni olarak çalıştı. 1954 yılında Türk Kadınlar Birliği'nin Kars Şube Başkanı olarak göreve devam etti. Uzun yıllar bu görevi sürdüren Askeran, siyasi hayatta da adından söz ettirdi. Ayrıca 1983'te Kars Spor Kulüp Başkanı görevine getirildi. Devam eden süreçte sosyal çalışmalarını geniş bir alana yayan Askeran, aktif yaşamıyla Kars'ın önde gelen simalarından biri oldu.¹⁷² Gülçehre Askeran'a Türk Kadınlar Birliği de hizmet ödülü olarak bir plaket armağan etmiştir. Ayrıca Türk Kadınlar Konseyi Derneği Bursa Şubesi tarafından da kendisinin siyasi hayattaki başarılarını kutlayan bir plaket verilmiştir.

Eşi doktor olan Gülçehre Hanım, eşinden aldığı destekle, özellikle kadınları sağlık konusunda bilinçlendirme çalışmalarına katıldı. Bu çalışmaları nedeniyle Türkiye Hemşire-Ebe-Sağlık Memurları Sendikası Genel Merkezi'nden kendisine 6 Mayıs 1967'de Fahri Üyelik Beratı gönderildi. Kars Doğum Evi'nde erken doğan çocuklar için oksijen çadırı temin edilmesi, fakir annelerin hastanede bakımı gibi konularda öncülük etti, günlerce gönüllü hemşirelik yaptı.¹⁷³

Askeran, 5–8 Aralık 1975'te düzenlenen “Türkiye 1975 Yılı Kadın Yılı Kongresi”ne ve üyelerle birlikte Anıtkabir'i ziyaret etkinliğine de katıldı. Çalışmalarında kadın ögesi üzerinde durdu, kadınların bilinçlendirilmesi ve sorunlarının en aza indirgenmesi için önemli çalışmalar yaptı. Cezaevinde yatan kadınlara yönelik ziyaretlerin yapılması, doğumevine gidilerek kadınların bilgilendirilmesi, toplu sünnetler yapılarak ihtiyaç sahibi ailelere yardımcı olunması gibi birçok faaliyette, hep Gülçehre Askeran öncülük etmekteydi. Ayrıca; yardıma muhtaç ailelere yiyecek, yakacak, ev kirası yardımı verilmesi, köylere giderek köylünün sorunlarının yerinde dinlenmesi, üniversiteyi kazanıp da maddi durumu yeterli olmayan öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara yurt temin edilmesi

¹⁷² **Azerbaycan**, Türk Kültür Dergisi, Yıl: 41, Sayı: 286, Temmuz-Ağustos, 1992, s.30–31.

¹⁷³ **Bugün**, 6 Aralık 1973, Sayı: 4438.

gibi çalışmalarda hep Kadınlar Birliği başkanı sıfatıyla Gülçehre Askeran'ın ismi yer almaktadır. İş bulamayan kadınlara okullarda müstahdemlik verilmesi için Vali, Milli Eğitim Müdürü ve Belediye Başkanı'nın ziyaret edilmesi, iş ve işçi bulma kurumu ile temasa geçilmesi, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda yetiştirme yurdunda kalan öksüz çocukların ziyaret edilmesi faaliyetleri de yine Gülçehre Hanım'a aittir.

1981 yılında kalbi delik olan 15 yaşında bir genç kız olan Şengül Oluklu adlı hastanın hastane masraflarını karşılamak için Kadınlar Birliği bir çay düzenledi. Gülçehre Askeran tarafından düzenlenen bu çaydan toplanan gelirler, Şengül Oluklu'nun hastane masrafları için kullanıldı. Yine 1982'de "*Kars Kadınlar Birliği'nin Örnek Hareketi*" başlığıyla Yeni Doğu Gazetesi'nde yer alan bir haberde, Kars Doğum Evi'nin 5 odasının baştanbaşa döşenerek hizmete açıldığına dair bilgi yer almaktadır.¹⁷⁴

Gülçehre Askeran, dönemin basınına yansıyan birçok haberde yardımseverliği ile dikkat çekmektedir. Özellikle de çocuklara yönelik çalışmaları nedeniyle Kars İli Kimsesiz Çocukları Koruma Yurt ve Yuva Yaptırma Derneği, kendisine Şeref Üyeliği Belgesi sunmuştur.¹⁷⁵ Belgede, dönemin Valisi ve aynı zamanda derneğin fahri başkanı olan Alaettin Öspiker'in ve dernek başkanı Budak Demiral'ın da imzası yer almaktadır.

Kars Spor Kulübü Derneği'nin dernek adına gelir toplama yetkisini Gülçehre Askeran'a verdiği 1986 yılına ait bir belgede Vali adına Vali Yardımcısı Hayati Soylu'nun onayı vardır.¹⁷⁶ Bir buçuk yıl boyunca Kars Spor'un başkanlığını yürüten Askeran bu konuda da bir ilk teşkil etti.¹⁷⁷ Bu özellikleriyle Gülçehre Askeran, Türkiye'nin ilk kadın Siyasi İl Başkanı ve ilk kadın Spor Kulübü Başkanı unvanlarını aldı.¹⁷⁸

¹⁷⁴ "Yönetim Kurulu Başkanı Gülçehre Askeran, Yönetim Kurulu mensubu Zerrin Selçuk, Gülçin Özınan, Necmiye İslam, Nedime Avşar, Safiye Babür, Safiye Oktay ve Semaye Müftahi üç ay gibi kısa bir sürede topladıkları paralardan 100 bin lira sarf ederek doğumevinin 5 odasını baştanbaşa döşediler. Yapılan törene Vali Ünal Özgödek, Belediye Başkanı Sabri Koç ve basın mensupları katılmışlardır." **Yeni Doğu Gazetesi**, 8 Nisan 1982, Sayı: 3082.

¹⁷⁵ Bu belge, 10 Mayıs 1973 gün ve 3 sayılı karar numarasına sahiptir.

¹⁷⁶ Kars Spor Kulübü Derneği'nin 36-01-131 kod numarasıyla verdiği yetki belgesinin süresi 11 Eylül 1986'dan 11 Eylül 1987'ye kadar geçerlidir.

¹⁷⁷ **Yaşayan Bursa**, 8 Aralık 1998.

¹⁷⁸ **Gazi Kars Postası**, Aylık Haber Kültür Edebiyat Dergisi, Aralık 1998, s.11-13.

Gülçehre Askeran'ın siyasi kimliği de mevcuttur. 1974'te bağımsız aday olarak Kars Belediye Başkanlığı'na adaylığını koyan Askeran, seçimi kazanamasa bile kadınların aday olması doğrultusunda örnek teşkil etti. 1983'te ise Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden Kars Milletvekilliği için adaylığını koydu ancak seçimlerde başarı sağlayamadı. Askeran, siyasi açıdan görüşlerinde de halkı ön planda tuttu ve “*Yeni politikacı tipi, halkın ayağına giden olmalı.*” şeklindeki görüşlerini basın yoluyla halka açıkladı.

Gülçehre Askeran, Bursa'ya gittikten sonra Azerbaycan Kültür Derneği'nin Bursa Şubesini kurarak 1990 ile 1996 yılları arasında derneğin başkanlığını yaptı.¹⁷⁹ 1990 yılı 20 Ocak'ta Sovyet Ordusu'nun tanklarla Bakü'ye girmesi sırasında hayatını kaybeden insanlar için protesto mitingleri düzenleyen Azerbaycan Kültür Derneği adına konuşma yapan Bursa İl Başkanı Gülçehre Askeran, Rusya'yı kınamıştır.¹⁸⁰ Bursa'nın yerel gazeteleri de Gülçehre Askeran'la ilgili bilgilere yer vermiştir.

Gülçehre Askeran'ın Ağustos 2008'de Ankara'da 79 yaşında vefat etti. Gülçehre Hanım'ın vefatı, kendisini tanıyanlar tarafından üzüntüyle karşılandı. Yerel basında onu tanıyan insanlar tarafından kaleme alınan birçok yazı yayınlandı.¹⁸¹

¹⁷⁹ **Gazi Kars Postası**, Aylık Haber Kültür Edebiyat Dergisi, Aralık 1998, s.11–13.

¹⁸⁰ **Bursa Hâkimiyet Gazetesi**, Ocak 1990, Yıl: 16, Sayı: 5098–9039.

¹⁸¹ “Kadın olarak Kars'ta pek çok oluşumun, pek çok girişimin öncüsü ve öncülerindedir. Türk Kadınlar Birliği Başkanlığı, Yardım Sevenler Derneği Başkanlığı, Milletvekilliği adaylığı, Belediye Başkanlığı adaylığı şu anda hatırladıklarımındandır. ...Gülçehre Hanım'ın elini uzatmadığı aile yoktur sanırım. Pek çok kişinin sofrasında ekmeği, sobasında ateşi vardır. Dr. Cengiz Abi ile birlikte uzun yıllar Kars'ta her yönden bir yardım kuruluşu gibi çalıştılar. Biri yoksul hemşerinin muayenesini yapıp ilacını verirken, öbürü kapısına ekmeği ulaştırmıştır.” Doster, “**Gülçehre Askeran**”, **Serhat Kars Gazetesi**, 7 Ağustos 2008, Yıl: 29, Sayı: 5885.

İKİNCİ BÖLÜM

1938–1960 YILLARI ARASINDA KARS'TA KÜLTÜREL HAYAT

1. Halk Eğitimi

1.1.Türk Ocakları

Uzun ve yorucu geçen savaş yılları sırasında eğitilmiş insanların hayatını kaybetmesi, ulusal bağımsızlığın kazanılması sonrasında eğitime önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dağılmayı önleme çabaları içerisinde geliştirilen beş önemli akımın (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Turancılık, Batıcılık) etkisiyle farklı görüşlerin gelişmesi, milli açıdan bilinçlenmeyi önledi. Bu yüzden bağımsızlığın kazanılması sonrasında halkın bilinçlendirilmesine önem verildi. Milli bilinç oluşturma çabaları içerisinde ilk olarak 1912'de kurulan Türk Ocakları yer alır. Milli Mücadele'den çok önce kurulmuş olmasına rağmen, amaç yönüyle Milli Mücadele görevini üstlenme amacına yönelik faaliyetleri vardır.

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan diğer topluluklarda, örgütlenme ve dernek kurma çabaları aslında Türkçülüğün örgütlenmesinden çok daha önce başlamıştı. Azınlıkların örgütlenmesinden daha sonra başlayan Türkçülüğün örgütlenmesi ve Türk Ocakları'na verilen önem, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin¹ Türkçülüğe karşı duyduğu ilgiyle daha da arttı. Zaten II. Abdülhamit'in uyguladığı istibdat dönemi içerisinde Türkçülükle ilgili örgütlenmelere izin verilmedi. Ancak, II. Meşrutiyet 1908'de ilan edildikten sonra Türkçülüğün örgütlenmesine ve Türkçü Derneklerin kurulmasına izin verildi. Bu dernekler:²

- 1.Türk Derneği
- 2.Türk Yurdu Derneği
- 3.Türk Bilgi Derneği
- 4.Türk Gücü Derneği'dir.

¹ Feroz Ahmat, **İttihat ve Terakki**, İstanbul, 1971.

² İbrahim Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, s. 4–6.

Kuruluşundan itibaren zaman zaman kesintilere uğrasa da günümüze kadar varlığını devam ettirebilmiş önemli bir kurum olan Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin çok buhranlı bir döneminde kuruldu. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından 1919 yılına kadar ülkede büyük bir siyasi kriz yaşandı. Bu süre zarfında dört kez genel seçimler yapıldı, bu seçimler sonucunda yirmi dört hükümet kuruldu; hatta I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere dünya tarihinden üç önemli imparatorluk silindi.³ Türk Ocakları'nın kurucuları, ebetteki dönemin bu siyasi olaylarından etkilendiler. Cumhuriyet öncesinde; devletin siyasi, eğitim ve propaganda faaliyetlerini üstlenen ve 12 Mart 1912'de açılan Türk Ocakları,⁴ kuruluşundan sonra büyük yankılar uyandırdı.

İttihat ve Terakki'nin tek parti iktidarı olduğu dönemde, bütün dernekleri denetimi altına almak için çaba gösterdiği yıllarda Türk Ocağı da maddi yönden destek almak için partiye yaklaştı. Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önleme çabaları içerisinde geliştirilen bir akımdı. Ancak zaman içerisinde aydınlar ve gençler arasında gittikçe büyük bir kuvvet haline geldi. Dönemin iktidarını elinde tutmaya çalışan İttihat ve Terakki Partisi de bu ocağı denetim altına alarak, yönetimini ele geçirmeyi ve bu güçten faydalanmayı amaçladı.⁵

1914 yılında 16 Türk Ocağı açıldı, üye sayısı 3.000'i geçti, 1916 yılı Ağustos ayında Ocak sayısı 25'e ulaştı.⁶ 1918'de İstanbul'da toplanan Türk Ocağı Kongresi'ne sunulan Merkez Heyeti Raporu'ndaki bilgilere göre; İstanbul'da ve vilayetlerde aynı nizamname üzerine 35 kadar Ocak açıldı ve bu dönemde Adana, Bakü, Bursa, Giresun, İzmir, Konya, Ödemiş, Salihli, Selanik, Uşak, Üsküdar gibi yurdun çeşitli merkezlerinde çalışmalarını devam ettiren Ocaklar yer aldı.⁷

Türk Ocakları'nın kurulduğu yıllar, Osmanlı Devleti'nin Afrika'da son toprak parçasının kaybedildiği Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları sonrasına denk gelmektedir. Ayrıca büyük devletler, büyük bir hızla, I. Dünya Savaşı'na doğru ilerliyordu. Türk Ocakları; henüz I. Dünya Savaşı başlamadan önce kuruldu. Hem I. Dünya Savaşı, işgaller ve Kurtuluş Savaşı yıllarında hem de Cumhuriyet'in ilanı

³ Aytekin Ersal, **Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)**, Ankara, 2004, s.13.

⁴ Hürü Kaya, **Halkevleri'nin Etkinlikleri İçinde Fotoğrafın Kullanımı ve Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 3.

⁵ Yusuf Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, 2008, s.157.

⁶ Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.13.

⁷ Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.14.

sonrasında etkin bir rol oynadı. Türk Ocakları, genel olarak siyasetten uzak kalmak şeklinde bir politika takip ederek, temel anlamda “millilik” kavramı üzerinde durdu. Ocağın ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek)’tir.⁸ Ocağın marşında yer alan şu ifadeler, Türk Ocakları’nın ideolojisi hakkında bilgi vermektedir. “*Mabedimiz Türk Ocağı, kabemiz de yüce parlak Turan’dır.*”⁹ Bu sözler ocağın milliyetçi yapıda olduğunu göstermektedir.

II. Meşrutiyet yıllarında birçok dernek kurulmasına rağmen bunların içinde en uzun ömürlü olanı, Türk Ocakları oldu. Türk Ocakları, İttihat ve Terakki hareketinin bir parçası olarak kuruldu. Kuruluşunda Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, Mehmet Emin Yurdakul, Halide Edip Adıvar, Hüseyin Cahit Yalçın, Akıl Muhtar ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi dönemin önemli aydınları görev aldı.¹⁰ Fransız İhtilali’nin etkisiyle gelişen Milliyetçilik akımının etkileri, Osmanlı Devleti içerisinde giderek büyüdü ve azınlık sorununun ortaya çıkmasına sebep oldu. İşte Türk Ocakları, bu aydınların da etkisiyle, Osmanlı Devleti’nde yaşayan Türkleri diğer azınlıkların dışında bir araya getirerek örgütlenme ve Türk ulusçuluğunu aktifleştirme görevini üstlendi. II. Meşrutiyet’e kadar yayılma ve kurulma dönemi geçiren Türk Ocakları, 1908’de ikinci kez meşrutiyetin ilan edilmesiyle ülkede daha etkin bir rol oynadı.

12 Mart 1912’de kurulan Türk Ocakları, kuruluşundan sonra amaçlarına uygun bazı müsamereler de düzenledi. Bu müsamerelerden biri de 1913 yılında İstanbul Türk Ocağı binasında oynanan ve Halide Edip Adıvar tarafından kaleme alınan “*Yeni Turan*” adlı eserdir.¹¹ Hatta Hamdullah Suphi Tanrıöver’in burada yaptığı konuşma, Türk Ocakları’nın, Türk kadınına bakış açısını yansıtmaktadır. Konuşmasında, Türk kadınının toplumda daha aktif bir rol oynaması gerektiğini ve tek görevinin çocuk yetiştirmek olmadığını vurgulamıştır.

Türk Ocakları, Türk kadınıni sosyal hayatın merkezine çekme noktasında önemli çalışmalar yaptı. Ancak kadınlar, 1918 yılına kadar ocağa üye olamadılar. Aynı yıllarda, İstanbul Merkez Kumandanlığı, kalabalık yerlerde kadınların “*adab-ı İslamiye ve terbiye-i milliye ile gayr-i mütenasip kıyafetlerle*” gezmeleri yasaklamıştı. Bu kararın uygulandığı sırada Türk Ocakları, kadınlarla erkekleri aynı salonda bir

⁸ Sarımay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.153.

⁹ Neşe G. Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İstanbul, 2003, II. Baskı, s.64.

¹⁰ Anıl Çeçen, **Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri**, İstanbul, 2000, s.85.

¹¹ Ersal, **Türk Ocakları ve Siyaset (1960’tan Günümüze)**, s.28.

araya getirebilmiştir. Çünkü bu salonlarda kadınlar ve erkekler yan yana oturmuşlar; konserler, konferanslar ve temsiller seyretmişler hatta Halide Edip (Adivar), Müfide Ferit (Tek), Fatma Aliye ve Nakiye Hanım gibi belirli bir eğitim seviyesine sahip kadınlar da Ocağın kürsüsünde çeşitli konularla ilgili konferanslar vermişlerdir.¹² 1918 yılındaki kongre sonunda, kadınların ocağa üye olmaları kabul edildi.

I. Dünya Savaşı başlayınca kadar yaz tatili dışında her Perşembe akşamı erkeklere, Cuma günleri de kadınlara ait olmak üzere düzenli olarak konferanslara devam edildi. I. Dünya Savaşı yıllarında yolların karanlık olması sebebiyle toplanmanın zorluğu göz önüne alınarak konferanslar yalnızca Cuma günleri yapılmaya başlandı.¹³ İstanbul'da ve bazen İstanbul'un dışında da konferanslar düzenlendiği oluyordu.

Türk Ocakları'nın açıldıktan sonra hızla gelişip örgütlenmesinde; ünlü yazarlar, Darülfünun müderrisleri, gazeteciler etkili oldular. 1913 ve 1918'de Türk Ocağı'nın kongreleri yapıldı. İkinci kongrede altı encümen ve çeşitli dernekler kuruldu. Bu altı encümen: Türklük ve Matbuat, Türk Gücü, Köy Teşkilatı, Bakım, Neşriyat ve Sanayi encümenleridir.¹⁴ 1918 yılındaki kongre sırasında, Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın faaliyetlerini şu başlıklar altında gruplamıştır:

- a) İçinde rahat çalışabileceğimiz bir köşe,
- b) Halk ile münasebete girmek, milliyet fikirlerini şiirlerle, hitabeyle, yazıyla, muhasebe ile neşretmek,
- c) Uzak yakın nerden gelirse gelsin Türk çocuklarına her surette yardım etmek
- d) Bir kütüphane vücuda getirmek, ocakta okuma odası olabilecek bir yer ayırarak oraya gazete ve mecmuaların gelmesini temin etmek
- e) Sık içtimalarla Türkleri birbiriyle tanıştırmak. Hatta Hamdullah Suphi, bu istekleri sıraladıktan sonra, "*Dört kelime ile bütün bu emelleri hülasa ettik. Yer, yardım, telkin ve içtima*" demektedir.¹⁵

Türk Ocakları, açılışından sonra, yeni yayına başlayan Türk Derneği ve Türk Yurdu Dergilerini de kendi bünyesine aldı.¹⁶ Bu dergilerde hem Türk edebiyatından

¹² Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.165–166.

¹³ Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.164.

¹⁴ Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Ankara, 1996, s.104.

¹⁵ Sarıncay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, s.162–163.

¹⁶ Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, s.64.

hem de dünya edebiyatından yazarların yazıları olduğu gibi halkı bilgilendirmek amacıyla da çeşitli yazılar yayınlandı.¹⁷

1914 yılında on altı Türk Ocağı şubesi açıldı. O yıllarda üye sayısı yaklaşık olarak üç binin üzerinde olan Türk Ocakları'na İttihat ve Terakki'nin önde gelen siyasi liderlerinden Enver Paşa ve Cemal Paşa da maddi yardımda bulundu. 1912 ile 1920 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırlarında şube sayısı 30 olan Türk Ocakları'nın 9 Eylül 1922'den Aralık 1922'ye dek 19 şubesi açıldı. 1924 yılı Nisan'ında bu sayı 71'e yükseldi. Sayının bu kadar hızlı artmasındaki en önemli faktör, ocaklara büyük destek veren Mustafa Kemal Atatürk'ün katkısıdır. Yurt gezilerinde mutlaka Türk Ocakları'nı ziyaret eden hatta bazı illerde fahri başkanlık görevi üstlenen Mustafa Kemal Atatürk döneminde, ocaklara devlet tarafından maddi destek de sağlandı.¹⁸ Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin 9 Eylül 1922'deki büyük başarısından sonra Anadolu'da ilk kez İzmir'de, 22 Ekim 1922'de ise Bursa'da Türk Ocağı açıldı.¹⁹

Türk Ocakları, 1927 yılında nizamnamesinde önemli bir değişiklik yaptı. Bu değişiklik ikinci madde ile ilgilidir. “...*Türk Ocaklarının fiilen iştilgal sahası, Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde münhasırdır.*”²⁰ şeklinde değiştirilen madde ile, ocağın politikasının, Türkiye dışındaki yerlere taşma şeklinde bir fikri olmadığı açıklandı. Yine 1926 yazında Türk Ocağı Hars Heyeti, 1927 yılından itibaren her yıl Türk dünyasının genel durumu hakkında bilgi verecek Türk Yurdu adlı bir salnamenin neşrine ve 1927 yılına ait salnamenin hazırlanması görevinden de Yusuf Akçura'nın sorumlu olmasına karar verdi.²¹

Türk Ocakları, Osmanlı Devleti'nin feshinden sonra; Cumhuriyet'in ilanı, hilafetin kaldırılması, harf inkılabı gibi birçok yenilikte, destek veren bir tutum sergiledi. Ocaklarda önemli görevlerde bulunan aydınlar da Cumhuriyet yönetiminde önemli görevler üstlendiler. Ancak hükümete olan bu yakınlık, Ocakların 1931'de kapatılmasında rol oynadı. Kurulduğu yıllarda siyasal bakımdan bağımsız olan Türk Ocakları, siyasetle iç içe girince bir sivil toplum örgütü olmaktan çıktı. Atatürk'ün ocakların kapatılmasıyla ilgili şu sözleri, durumu özetlemesi adına önemlidir:

¹⁷ **Türk Yurdu –Türk Ocaklarının Fikirlerini Neşreder Aylık Mecmua** – 20inci yıl, Ağustos 1930, Sayı: 39–226, Cilt: 5–25.

¹⁸ Ersal, **Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)**, s.28–30.

¹⁹ “22 Ekim 1922 Cumartesi günü İsmet Paşa, Hamdullah Suphi, bazı mebuslar ve kalabalık bir halkın katılımı ile Bursa Türk Ocağı açılmıştır.” Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.17.

²⁰ Yeşilkaya, **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, s.65.

²¹ **Türk Ocakları Yılığ 1996**, Ankara, 1997, s.2.

“Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erişebilmek için, maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır... Teessüs tarihinden beri, ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşir ve tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebkemiş olan Türk Ocakları'nın aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manası ile yekvücut olarak çalışmalarını münasip gördüm.”

Bu düşünce, Türk Ocakları'nın kapatılacağı anlamını taşıyordu. Nitekim 10 Nisan 1931'deki Türk Ocakları'nın olağanüstü kurultayında kapatılma kararı alınarak, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10–18 Mayıs 1931'de yapılan üçüncü kongresinde, Türk Ocakları tüm mal varlıklarıyla birlikte partiye ilhak edildi.²²

Günümüze kadar uzanan tartışma konularından biri olan Türk Ocakları'nın kapatılma sebepleri ile ilgili olarak birbirine karşıt görüşler mevcuttur. Türk Ocakları'nın aşırıya kaçan milliyetçi ideolojisinin ileri bir boyut kazanması yüzünden kapatıldığını savunanlar olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi anlamda tek güç olma isteği sebebiyle ocakların kapatıldığını öne sürenler de vardır.²³ Türk Ocakları'nın, zaman içerisinde halktan ziyade aydınların kullandığı bir kuruma dönüşmesi sonucu 1931 yılında kapatıldığı iddiaları da mevcuttur.²⁴ Genel olarak bu iddialar:²⁵

- 1.Ocakların siyasetle uğraştığı ve siyasal bir güç olduğu,
- 2.Bazı Türk Ocaklı yetkililerin Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklediği,
- 3.Ocakların ırkçı Turancı görüşler ortaya sürdüğü ve bunun Rusya ile ilişkilerde sorun oluşturduğu,
- 4.1929 dünya ekonomik krizinin oluşturduğu buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ve Menemen olayı, inkılâpların daha köklü bir şekilde yerleşebilmesi için otoriter bir yönetime geçme ihtiyacı hissedildiği, şeklinde sıralanır.

Ayrıca Türk Ocakları'nın kapatılması ile ilgili başka bir iddia da, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi İ.Z.Suritch Yoldaş'ın Türk Ocakları'nın Rusya'daki Türklerle

²² Ersal, *Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)*, s.31–33.

²³ Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, s.66.

²⁴ Kaya, *Halkevleri'nin Etkinlikleri İçinde Fotoğrafın Kullanımı ve Yeri*, s.3.

²⁵ Ersal, *Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)*, s.34.

fazla ilgilenmesinden duyduğu kuşkuyu Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü (Aras)'a bildirmesidir.²⁶

Türk Ocaklarının kapatılmasında, Güneydoğu aydınlarının kendi etnik kimlikleriyle ayrı bir ocak kurmak isteyen bir mektubu Mustafa Kemal Atatürk'e göndermelerinin de payı oldu.²⁷ Cumhuriyet'in ulusal bütünleşme politikasını tehlikeye düşürecek böyle bir olguya sıcak bakılamayacağı için, Türk Ocakları'nın yerine yeni bir kurum düşünüldü. Ayrıca Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dış ülkelerde yaşayan Türklerin kurtarılması için savaşmayı savunan düşünceleri, dış politikadaki barışçı yaklaşıma ters düştüğü için bazı kesimlerde rahatsızlık uyandırdı.

Mustafa Kemal Atatürk, 24 Mart 1931 günü açıkladığı bir genelge ile Türk Ocakları'nın tüzel kişiliğine son verdi.²⁸ Türk Ocakları'nın kapatılması sonrası yerine kurulan Halkevleri ise Türk Ocakları'nın üstlendiği görevin devamı niteliğinde bir çizgi takip etti.

1.1.1. Kars Türk Ocağı

Cumhuriyet'in ilan edilmesi öncesinde yapılan önemli faaliyetlerden biri de şehir merkezleri ve ilçelerde Türk Ocakları şubelerinin açılması oldu. 1922–1923 yılları içinde 40 civarında Ocak açılarak faaliyete başladı. 1923 yılının Nisan ayında Sarıkamış Türk Ocağı, Ağustos ayında ise Kars Türk Ocağı açıldı.²⁹ Kars Türk Ocağı, İstiklal-i Milli caddesinde, şimdiki Kars İsmet Paşa İlköğretim Okulu binasının arkasında yer alan ve sonradan Tekel idaresine verilen dükkânların üst katında hizmet yapmaktaydı.³⁰ Çok büyük bir salonu olan Kars Türk Ocağı'nın da yer aldığı bu dükkânlar, 1950 yılından önce yıktırılmıştır. Kars Türk Ocağı'na Hamit Ersöz başkanlık etmekteydi.³¹

Mustafa Kemal Atatürk, yurt gezilerinde Türk Ocakları'nın ziyaretine özellikle yer verirdi. 1924'te Kars'a gelişi sırasında 4 Ekim'de Sarıkamış Türk Ocağı'nı, 6

²⁶ Bayraktutan, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*, s.106.

²⁷ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, s.90.

²⁸ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, s.89.

²⁹ Karaer, *Türk Ocakları (1912–1931)*, s.17.

³⁰ “Ankara Türk Ocağı'na emvali metrukeden bina temini için Aralık 1923'te 164 Mebus tarafından imzalanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na verilen bir takirde, Ankara Türk Ocağı dışında birçok il ve ilçede yer alan Türk Ocağı'na da emvali metrukeden binalar temin edilmiştir. Bu Ocaklardan biri de Kars Türk Ocağı'dır.” Karaer, *Türk Ocakları (1912–1931)*, s.25.

³¹ Kırzioğlu, “*Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri*”, s. 154–155.

Ekim’de de Kars Türk Ocağı’nı ziyaret etti.³² Atatürk’ün şehre gelişi sırasında Kars Türk Ocağı Temsil ve Musiki Heyeti kendisini, “*Hoş Gelişler Ola, Mustafa Kemal Paşa, Askerin, Milletin, Bayrağınla Çok Yaşa*” sözleriyle ve güzel bir müzik şöleni ile karşıladı. Aynı günün akşamında ise Atatürk onuruna bir eğlence düzenlendi. Bu gecede sahneye çıkan grup, Şeyh Şamil oyununu oynayarak Atatürk’ün büyük beğenisini kazandı.

Şehirdeki eğitimle ilgili eksikliği giderebilmek adına yapılan faaliyetlerden biri de Kars Türk Ocağı’na kütüphane açılmasıdır. 1925 yılında Kars Türk Ocağı kütüphanesine, Kars Belediyesi bütçesinden 500 lira ayrılarak bu parayla birçok kitap satın alındı. 1928 yılına ait bir raporda Kars Türk Ocağı’nın da diğer birçok Türk Ocağı gibi, köylünün aydınlatılması için yoğun çaba gösterdiğine değinilmiştir.³³

Kars Türk Ocağı’nın faaliyette olduğu yıllarda, Kars’ı ziyaret amacıyla veya görev amaçlı gelen kişiler, Türk Ocağı’nda halka çeşitli konularda konferanslar verdiler. 1930 yılı Kasım ayında bir süredir Kars’ta bulunan Tayyare Müfettişi Emir Ali Bey’in 1 Kasım 1930 günü Türk Ocağı’nda cemiyet ve içtimai müesseseler hakkında verdiği konferans, halkı derinden etkiledi. Bu konferans; Vali Salim Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi Şerafettin Bey, Milliyet Gazetesi yazarı Ragıp Kemal Bey, ilde görev yapan öğretmenler ve halk tarafından dinlendi.³⁴ Sadece konferanslar değil, aynı zamanda Kars Türk Ocağı’nda müsamereler de düzenleniyordu.³⁵

Kars Türk Ocağı, il genelinde aktif bir rol üstlenerek, halkın katılımıyla balolar düzenledi. 27 Mart 1930 günkü Kars Gazetesi’nde, Türk Ocakları’nın yıl dönümü olan 25 Mart Salı günü saat 10’dan itibaren tebrikatın kabul edildiği ve akşam da Halk Fırkası salonunda Kars Türk Ocağı’nın kapatıldığı döneme dek başkanlığını yürüten Ocak Reisi Hüseyin Bey, heyeti tertibiyeden muallim Cemal Bey ve muallim Nigar Hanım tarafından bir balo düzenlendiği yazmaktadır. Bu balonun bir aile eğlencesi

³² Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.21.

³³ “1928 yılında toplanan Türk Ocakları, 5. Kurultayı’na sunulan Merkez Heyeti Raporu’nda Adana, Ayvalık, Elmalı, Ankara, Antalya, Bursa, Burdur, Kars, Nazilli Ocakları’nın bilfiil köy mesaisiyle meşgul oldukları, bunlardan başka 14 Ocak tarafından köylere İrşad Heyeti gönderildiği ve her çeşit sohbetler ve konferanslar tertip edilmek suretiyle köylünün aydınlatılmasına çalışıldığı anlatılmaktadır.” Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.157.

³⁴ **Kars**, 6 Kasım 1930, Sayı: 47.

³⁵ “Kars Türk Ocağı’nda 1924 yılı itibariyle müsamereler de düzenleniyordu.” Karaer, **Türk Ocakları (1912–1931)**, s.92.

şeklinde geçtiği, iki defa dans müsabakası yapıldığı, Azeri danslarının mükemmel yapıldığı ve eğlencenin sabaha dek devam ettiği belirtilmektedir.³⁶

Kars Türk Ocağı, çeşitli sebeplerle balolar düzenleyerek ildeki etkinliğini artırdı. Bu balolar, siyasi amaçla gelen misafirler için de tertiplenebiliyordu. 22 Şubat 1931 Pazar günü Kars'a Ermenistan'dan resmi ziyaret amacıyla bir grup geldi. Ermenistan Maliye komiseri M. R. Primiyan riyasetinde; Hariciye Komiseri Yoldaş Sityakile, Hudut Kumandanı Yoldaş Satyan, Heyet Kâtibi Serkisyan ile yaver Yoldaş Arşak'tan oluşan bir heyet sınırdan Kars'a giriş yaptılar. Heyeti, sınırda; Hudut Kumandanı Binbaşı Zeki ve Arpaçay Kaymakamı İbrahim Bey; Kars istasyonunda ise Vali, Mevki Kumandanlığı, Belediye Reisi ve Hükümet görevlileri karşıladılar. Şehri ve mahalleleri gezen bu heyet için akşam Vali konağında bir balo düzenlendi. Verilen balo ve ziyafet, geceye katılanlar tarafından çok beğenildi.³⁷

1930 yılında, Kars Türk Ocağı ve Muallimler Birliği İdare Heyetleri; Muallimler Birliği'nin Türk Ocakları binasına taşınmasıyla birleştirildi. Bu iki kurum, meslek ve amaç yönüyle aynı noktada bulunduğu için ortak çalışma kararı aldılar.³⁸ Kars Türk Ocağı, gelir elde etme amacıyla, kıymetli eşyalardan oluşan piyango biletleri satışı da gerçekleştirmekteydi.³⁹

Türk Ocakları'nın kapatılması doğrultusundaki karar sonrası Kars Türk Ocağı da kapatıldı. Bundan sonraki kültürel ve sosyal çalışmalar, Kars Halkevi tarafından yürütülmeye başlandı.

1.2. Halkevleri

Üst üste girilen savaşlar ve verilen binlerce kayıp, Osmanlı toplumunu olumsuz yönden etkiledi. Eğitilmiş, genç erkek nüfusun savaşlarda hayatını kaybetmesi, Cumhuriyet'in ilanından sonra, ülkenin yapılandırılması döneminde zorlukların doğmasına sebep oldu. Bu durum, eğitim konusunda büyük çabaların sarf edilmesini gerektirdi. Bu doğrultuda açılan Halkevleri ve Köy Enstitüleri, hem halkın

³⁶ **Kars**, 27 Mart 1930, Sayı: 15.

³⁷ **Kars**, 26 Şubat 1931, Sayı: 63.

³⁸ **Kars**, 25 Eylül 1930, Sayı: 41.

³⁹ **Kars**, 9 Ekim 1930, Sayı: 43.

eğitilmesini, hem de gelecek kuşağın bilgilendirilerek, kültürel seviyesinin yükseltilmesini hedefledi.

Zorlu geçen Mili Mücadele yılları sonrasında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve birçok alanda geri kalmış toplumu çağdaşlık seviyesine ulaştırmak amacıyla yapılan devrimler, toplumsal kalkınmada kendini hissettirdi. Siyasi, toplumsal, hukuk ve eğitim üzerine yapılan devrimlerle beraber sosyal ve ekonomik alanda gösterilen çabalarla birçok kurumda düzenlemeler yapıldı.

Toplumda birçok konuda eksiklik vardı. Bu eksiklikler içerisinde; büyük bölümü okuryazar dahi olmayan halkın eğitilmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi önemli yer tuttuğu için bu alanda çalışmalar yapıldı. Bu doğrultuda Halkevleri ve Köy Enstitüleri kurma çabaları başlatıldı.⁴⁰ Ancak Halkevleri kurulmadan önce Türk Ocakları kaldırıldı. 10 Nisan 1931 günü olağanüstü toplanan bir kurultay kararı ile Türk Ocakları feshedildi ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10–18 Mayıs 1931'de toplanan üçüncü büyük kongresi ile Halkevlerinin kurulması kararlaştırıldı.⁴¹

1.2.1. Halkevleri'nin Açılışı

Yurtta ilk kez 19 Şubat 1932 günü 14 Halkevi açılarak çalışmaya başladı, 15 yıl içerisinde bu Halkevlerinin sayısı, 455'i buldu.⁴² İlk 14 Halkevi'nin kurulduğu yerler şunlardır: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun. İlerleyen yıllarda Halkevleri daha da yaygınlaştı. 14 kentte Halkevi açıldıktan sonra, ilk yılda bu sayı 55'e, 1935'te 478'e yükseldi; ayrıca köylerde de 4.500 Halkodası açıldı.⁴³

1938 yılına ait Kars Gazetesi'nin nüshasında “*Yeni Açılan Halkevleri*” başlıklı bir haberde 39 yerde daha Halkevi açılacağından bahsedilmektedir:

“Cumhuriyet Halk Partisi Genel Yönetim Kurulu, bu yıl isimleri aşağıda yazılı 39 yerde yeni halkevleri açılmasına karar vermiştir. Bu yeni halkevlerinin açılışı, Halkevlerinin açılma yıldönümü kutlama töreniyle beraber, 20.02.1938 Pazar günü

⁴⁰ Nebahat Oran Arslan, “**Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi**”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, Bahar 2008, s.40.

⁴¹ Nurcan Toksoy, “**Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları**”, Türkoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı: 3, s.147.

⁴² **XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları**, Ankara, 1947, s.3.

⁴³ Mevlüt Kaplan, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002, s.15.

büyük bir merasimle yapılacaktır.” Aynı sayfadaki diğer bir haber “Yeni Açılan Halkevleri’nin Yerleri” başlığını taşıyor:

“Cumhuriyet Halk Partisi Genel Yönetim Kurulu’nda Halkevleri’nin açılma yıldönümünde kutlama törenleriyle beraber, 20 Şubat’ta açılmasına karar verilen yeni halkevlerinin açılacağı yerler şunlardır: Adıyaman, Ahlât, Arapkir, Bakırköy, Balya, Bayramiç, Bayındır, Biga, Bozüyük, Buldem, Cizre, Çeşme, Demirci, Çine, Dikli, Divsegi, Ereğli, Eleşkirt, Elmalı, Eyüp, Fatih, Gemlik, İzmir’de Karşıyaka, Keskin, Kıgı, M. K. Paşa, Menemen, Yukarı Nazilli, Nusaybin, Seferihisar, Sivrihisar, Sındırgı, Sungurlu, Şarkıkaraağaç, Ulukışla, Varto, Vezirköprü, Vize. Mevcut 167 olduğuna göre bu yıl açılacaklarla birlikte, Halkevlerimizin sayısı 206’ya çıkmış bulunmaktadır.”⁴⁴

Gelişmelerden uzak bırakılmış olan halkın, hızla bilinçlendirilmesi ve ilerlemesi gerekiyordu. İşte bu görev de Halkevlerine yüklendi. Halkevleri, herhangi bir sınıf, yaş, cinsiyet ve seviye farkı gözetmeksizin toplumun her kesiminden insana açtı. Halkevleri, gerek milli şuurun doğması, gerekse inkılâpların yerleşmesini kolaylaştırması açısından önemli bir görevi yerine getirdi. Halkevleri ve Halkodalarında Atatürk İlke ve İnkılâpları, medeni bilgiler ve yurttaşlık bilgileri verilerek⁴⁵, bilinçli bir halk tabakası oluşturulmaya çalışıldı.

Türk Ocakları’nın kapatılmasından sonra 19 yıllık tecrübelerinden faydalanılarak Halkevlerinin talimatnamesi hazırlandı. Talimatnamenin hazırlanmasında ayrıca diğer ülkelerin kültür ve gençlik kurumlarının çalışmaları incelendi, ülkenin genel yapısı, insanların ihtiyaçları ve genel kültür seviyeleri göz önünde bulunduruldu. Ancak diğer ülkelerin çalışmaları taklit edilmedi.⁴⁶

1.2.2. Halkevleri’nin Çalışmaları

İnsanların farklı yeteneklere sahip olması ve farklı alanlara ilgi duyması göz önüne alınarak, herkesin kendine göre bir çalışma alanı bulabilmesi için, Halkevleri

⁴⁴ **Kars**, 15 Ocak 1938, sayı: 614.

⁴⁵ Ural, “Atatürk Döneminde Kars’ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.135.

⁴⁶ Toksoy, “Türk İnkılâbında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, s.148

birçok alanda farklı kollara ayrıldı. Halkevlerinde birer şube ve kol olarak gösterilen bu çalışma konuları:⁴⁷

- 1.Dil ve Edebiyat
- 2.Güzel Sanatlar
- 3.Temsil
- 4.Spor
- 5.Sosyal yardım
- 6.Halk dershaneleri ve kurslar
- 7.Kütüphane ve Yayın
- 8.Köycülük
- 9.Tarih ve Müze olmak üzere 9 tanedir.⁴⁸

Halkevleri farklı bölgelerde yer alsalar bile genel olarak aralarında çalışma yöntemleri ile ilgili olarak bir birlik ve beraberlik vardı. Her şeyden önce mahalli bir kurum olan Halkevlerinin açılabilmesi için nüfus yoğunluğunun yeteri olması, açıldığı yerin il veya ilçe merkezi olması gibi koşullar aranıyordu. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerel örgütlerinin gerekli çalışmaları yaparak, fiziki şartları oluşturması gerekiyordu. Bu şartlar sağlandıktan sonra da partinin genel merkezine başvurularak izin alınmıyordu.⁴⁹

Halkodaları da aynı ülkü ve aynı amaç doğrultusunda çalışan, Halkevlerinin çalışmalarını köye ulaştıran ve sayıları 7 yıl içinde 4.000'i geçen küçük ölçüdeki Halkevleri olarak kabul edilir.⁵⁰ Hem Halkevleri, hem de Halkodaları, Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlıydı ve Halkevlerinde bir başkan; açılmış olan şubelerde ise üyeler yer alırdı. Halkodalarında ise genellikle köy eğitmenleri başkanlık yapardı. Ancak köy idare heyeti de işlerin yürütülmesinde yardımcı olurdu.⁵¹

Halkevleri, 1932'den 1951'e kadar olan süreç içerisinde; sanat, spor, kültür gibi öğelerle milletin bütünleşmesini sağladı, Türkiye'nin toplumsal gelişiminde itici güç oluşturdu. Özellikle il ve ilçede oluşturduğu kitaplıklarıyla, bilinçli bir gençliğin

⁴⁷ C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları 1932–1942, s.3.

⁴⁸ “1940'tan itibaren kurulan Halkodalarında bu 9 kola ayrılma görülmesi de imkânlar ölçüsünde çalışma kollarının yaptığı çalışmaları yaparlardı.” Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.42.

⁴⁹ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.42.

⁵⁰ XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, s.4.

⁵¹ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.42.

oluşmasını sağladı.⁵² Herhangi bir ayırım yapılmaksızın mutlaka her Halkevi ve Halkodasında bir kitaplık bulunmasına dikkat edildi. Halkevleri ve Halkodaları, genellikle kitap için gerekli nakdi kaynağı kendi bütçelerinden karşılayabildikleri gibi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Sekreterliği de imkân ölçüsünde yardım ediyordu.⁵³

Halkevleri 9 yıl içerisinde toplam 65 dergi çıkarıp, beş yüzün üzerinde kitap yayımlarken; 23.000'i geçen konferans, 12.000'i aşan temsil, 9.000 dolayında konser, 7.000 film gösterisi etkinliğinde bulundu.⁵⁴ Ayrıca bu dönem içerisinde yüzlerce sanat sergisi açıldı. 2.600.000 kişi, 453.000 kitap okudu, köylere geziler yapıldı ve spor yarışmaları düzenlendi.⁵⁵ Yabancı dil dersleri ve kursları açıldı. Başta öğretmenler olmak üzere çeşitli meslek gruplarından ve aydınlardan oluşan kişilerin verdiği konferanslarla halkın bilinçlendirilmesi sağlandı.⁵⁶ Yapılan bu çalışmalar ile kırsal kesimdeki halkın eğitimi hale getirilmesi hedeflendi ve bu amaç, imkânlar ölçüsünde başarıldı.

1.2.3. Halkevleri'nin Yayınları

Halkevlerinin açıldığı tarihten 10 yıl geçmeden yurt genelinde 478 Halkevi, 4.332 köyde halk ve okuma odası açıldı. Yaklaşık olarak 50 özgün dergi yayınlandı ve beş yüze yakın kitap çıkarıldı.⁵⁷ Halkevlerinin 15 günlük, aylık, iki ve üç aylık sürelerle ve çeşitli adlara yayınladıkları dergilerde, başta çıkarıldığı bölge olmak üzere sosyo-kültürel konularla ilgili, halkı aydınlatmayı ve bilgilendirmeyi amaçlayan yazılar çıktı. Bu dergilerde sözlü halk edebiyatını ve öğelerini yazılı hale getirmeyi ve arşivlemeyi sağlayan tarzda yayın yapıldı. Ayrıca; bu dergilerin içeriğinde, şehirliden köylüye, çiftçiden öğretmene kadar toplumun her kesiminden insana hitap edebilecek şekilde yayınlara yer verildi. Bu yazıların, sade, anlaşılır bir Türkçe ile yazılmasına özen gösterildi.⁵⁸

⁵² Toksoy, "Türk İnkılâbında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları", s.151.

⁵³ XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, s.14.

⁵⁴ Kaplan, Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, s.15.

⁵⁵ Kaplan, Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, s.16.

⁵⁶ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.43.

⁵⁷ Toksoy, "Türk İnkılâbında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları", s.151.

⁵⁸ Makbule Sarıkaya, "Doğuş'un Kars'ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı", Serhat Kültür Tarih -Kültür -Haber Dergisi, İstanbul, Aralık 2005, s.11.

Gerek sözlü gerekse de yazınsal anlamda çok fazla faaliyetin yapıldığı Halkevleri ve Halkodaları, Osmanlı döneminden beri ihmal edilen halk için gerçek bir eğitim merkezi oldu. Ancak ülke genelinde örgütlenen Halkevleri ve Halkodaları, 1951 yılında, 5830 sayılı kanun gereğince menkul ve gayrimenkul tüm varlıkları hazineye intikal ettirmek suretiyle kapatıldı.⁵⁹ Kapatılması kararında, çok partili döneme geçişle başlayan siyasi çekişme etkili olmuştur. Yerine açılan Halk Eğitim Merkezleri, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu merkezler, çeşitli alanlarda düzenlenen faaliyetlerle, her yaşta insana hitap etmektedirler.

1.2.3.1. Kars Halkevi

19 Şubat 1932'de 14 halkevi açılıp da çalışmalarına başlayınca Kars'ta bir Halkevi kurulmamıştı. Kars'ta Halkevi, bir yıl sonra kuruldu. 24 Şubat 1933 günü kurulan Kars Halkevi'nin⁶⁰ kurulmasında Cumhuriyet Halk Partisi Kars il teşkilatının çabaları ve Milli Emniyet Müfettişi Eyüp Saygın'ın çabaları etkili oldu. Halkevi İdare Heyeti'nde bulunan kişiler şunlardır:⁶¹

“Neşriyat Komitesi Reisi, Ahmet Cevat Gobi (Adalar Ortaokulu Müdürü), Tarih Komitesi Reisi, İsmail Yener (Vefa Lisesi Tarih Öğretmeni), Spor Komitesi Reisi, Ziya Halim Çilingiroğlu (Müteahhit), Güzel Sanatlar Komitesi Reisi, Feyzi Sacid Aktagel (Foto Ar Sahibi), Kurslar Komitesi Reisi, Nusret Ferudun Alaydın (Ankara Ticaret Odasında Memur)”.

Kars Halkevi, önce 7 şube açtı ancak daha sonra şube sayıları artırıldı. 04 Mart 1933'te Dil, Edebiyat, Tarih, Kitaphane ve Neşriyat, Spor, Temsil, Köycülük Şubeleri, 21 Mart 1933'te de Güzel Sanatlar Şubesini açtı.⁶² İlk açılan şubeleri şunlardır.⁶³

1-Dil Tarih Edebiyat Şubesi: Kars'ı ilgilendiren her türlü tarihi bilgiyi toplamış, Eti harabelerinde araştırmalar yapmış, yöreye ait atasözü, deyim, mani ve halk şarkılarını toplamıştır. Toplanan bu bilgilerin derlenmiş hali de Doğu dergisinde yayınlanarak, sözlü edebi ürünler, yazılı hale dönüşmüş ve kalıcılığı, sonraki nesillere

⁵⁹ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.43.

⁶⁰ Doğu, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s. 6.

⁶¹ Erdal Aydoğan, “Doğu'da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi”, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Atatürk Dergisi, Cilt: V, Sayı: 1, Ocak 2006, s.102.

⁶² Doğu, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s. 6.

⁶³ Aydoğan, “Doğu'da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi”, s.103.

aktarılması sağlanmıştır. Doğu Dergisi'nde zaman zaman bu şubenin faaliyetleri ile ilgili duyurulara da yer verilmiştir. 1947'deki bir sayısında yapılacak olan “*şiiir ve hikâye*” ile “*hitabet*” müsabakasına herkesin katılabileceği ve kazananlara günün anısı olarak hediyeler verileceği yazmaktadır.⁶⁴

2-Güzel Sanatlar Şubesi: Resim ve müzikle ilgili çalışmaları vardır.

3-Temsil Şubesi: Üç temsil vermiştir.

4-Spor Şubesi: Futbol, voleybol gibi spor dallarının Kars çevresinde yayılmasını ve geliştirilmesini hedeflemiştir.

5- Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: Bölge halkının yabancı dil öğrenmesi amacıyla Rusça, Fransızca, Almanca, İngilizce dil kursları ile bunun haricinde halk okuma kursu açarak devamını sağlamıştır.

6- Kütüphane ve Neşriyat Şubesi: Kars Halkevinin kütüphanesini zenginleştirmek ve okuyucu sayısını artırmak için çalışmış, Kars Halkevi'nin yayın organı olan Doğu Mecmua'sının çıkarılması için çaba sarf etmiştir.

7- Köycüler Şubesi: Kıtık yüzünden açlık sorunuyla karşı karşıya gelen köylere elinden gelen yardımı yapmış, köylüye tohumluk zahire dağıtmış, sağlık meseleleri ile ilgili halkı bilinçlendirmiş ve köylü bilgilendirilmiştir.

1933'te açılan Kars Halkevi, daha sonraki zamanlarda ilçelerde ve köylerde de şubeler açılması doğrultusunda çalışmalar yaptı. Hem gençlerin hem de yaşlıların kültürel ve sosyal faaliyetlerden faydalandığı bu halkevlerinin sayısı zamanla arttı. Halkevlerinin kuruluşunun 13. yıldönümü olan 25 Şubat 1945 günü itibariyle Kars'ta 99 Halkodası daha açıldı. Bu 99 halkodasının 18'i merkezde, 71'i kazalarda açıldı.⁶⁵ 1946 yılındaki bir kitapta, Kars ilinde halkevi sayısı 6, halkodası sayısı da 110 olarak gösterilmektedir.⁶⁶

Kars Halkevi binası, zaman içerisinde yetersiz kalınca Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya bu ihtiyaç üzerine gerekli adımları attı ve nihayetinde Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Reisliği'ne 1937'de 30 bin lira gönderdi.⁶⁷ Bu para ile yapılan yeni Halkevi binasının yapımına 1937'de başlandı ve bina 1938 yılında hizmete girdi.⁶⁸ 1942 yılında yeni bir Halkevi binasında hizmet vermeye başlandı. Cumhuriyet Halk Partisi Genel

⁶⁴ Doğu, 1 Mayıs 1947, Yıl: 1, Sayı: 1/59, s.17.

⁶⁵ Kars, 24 Mart 1945, Sayı: 1316.

⁶⁶ Atay, Doğunun Kapısı Kars, s.85.

⁶⁷ Ural, “Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, s.135.

⁶⁸ Kars, 11 Mayıs 1938, Sayı: 642.

Sekreterliği tarafından yaptırılan kütüphane dolapları, masaları ve sandalyeleri ile konferans salonunun sabit koltukları İstanbul'da yaptırıldıktan sonra Kars'a getirildi.⁶⁹ 14 Ağustos 1942 günlü Kars Gazetesi'nde ise Kars Halkevi'nin inşaatı biten ve İstanbul'dan yollanan iç mobilyaların yeni binaya nakledildiğine yönelik bir haber yer almaktadır.⁷⁰ Kars Halkevi'nin binasının önüne bir de bir kule yapıldı.⁷¹

Kars Halkevi'nde gazino da yer almaktaydı. 1946'da birkaç ay çalıştıktan sonra kapanan Halkevi Gazinosu, 5 Şubat 1947'den itibaren yeniden açıldı. İçerisinde bilardo, satranç ve kâğıt oynanması mümkün olan gazino temizliği ve konforu açısından çok beğenildi.⁷²

1.2.3.2. Kars Halkevi'nin Kültürel Çalışmaları

Kars'ta Halkevi'nin kuruluş tarihi; aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yıldönümüne denk gelmekteydi. Kars Halkevi'nin yayın organı olan Doğu, ilk sayısını bu nedenle, 29 Ekim 1933'te çıkardı. İlk sayısının giriş yazısı Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebetiyle Cumhuriyet konusuna ayrılmıştır. A. Cevat tarafından yazılan giriş yazısında Doğu Dergisi'nin Cumhuriyet'in bekçisi olacağı yazmaktadır.⁷³ Doğu, bazı teknik sebeplerle birkaç aylığına çıkarılmadı. Kars Gazetesi'nin 23 Haziran 1939 yılına ait nüshasında, Doğu'un Haziran ayından itibaren yeniden çıkacağı yazmaktadır.⁷⁴ Yine aynı gazetenin 1938 yılına ait bir haberinde, halkevi neşriyat kolu tarafından ayda bir çıkarılmakta olan Doğu mecmuasının 10 kuruşa satılmakta iken bundan sonra 5 kuruşa satılacağı belirtilmektedir.⁷⁵ Dergi; bu uygulamayla daha fazla okuyucuya ulaşmayı hedefledi.

İlk sayısı yayınlandıktan sonra on dört yıl boyunca yayın yapan Doğu Dergisi, 1938 sonbaharına kadar 41 sayı⁷⁶, 1947 yılına kadar ise 61 sayı çıkardı.⁷⁷ 23 Haziran 1939 günlü Kars Gazetesi'nde Doğu'un çıkarılmama nedeni olarak teknik sebepler

⁶⁹ **Kars**, 16 Haziran 1942, Sayı: 2047.

⁷⁰ **Kars**, 14 Haziran 1942, Sayı: 1064.

⁷¹ "Bu kulenin bir benzeri de İzmit Halkevi binasında yer almaktadır." Ayşe Durukan-Türkan Ulusu Uraz, "Cumhuriyet'in Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları" İtü Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt: 7, Sayı: 1, 38-49, Mart 2008, s.43.

⁷² **Kars**, 12 Şubat 1947, Sayı: 1499.

⁷³ **Doğu**, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s.1.

⁷⁴ **Kars**, 23 Haziran 1939, Sayı: 754.

⁷⁵ **Kars**, 16 Nisan 1938, Sayı: 637.

⁷⁶ **Kars, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları)**, s.80.

⁷⁷ Aydoğan, "Doğu'da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi", s.107.

gösterilmiş, ancak Haziran ayından itibaren yeniden çıkan derginin daha mükemmel çıkarılmaya başlandığı belirtilmiştir.⁷⁸ Maddi olanaksızlıklar, derginin iki yıl yayın hayatına ara vermesine sebep oldu, 1949'da yeniden çıkarıldı. Halkevlerinin kapatılması doğrultusundaki 11 Ağustos 1951 günlü karar sonrası Doğuş'un da yayın hayatına son verildi.⁷⁹

Aylık olarak yayınlanan bu dergi, hem içerik olarak, hem de yazar kadrosu yönüyle son derece zengindi. Özellikle bölgeye yönelik bilgilerin yer aldığı dergide, ulusal konulara da yer verilmekteydi.

“*Tarih Araştırmalarından*” adlı altındaki yazılar, bölgenin tanıtılması açısından önemli inceleme ve araştırma yazılarıdır. 14'ü Kars ve 5'i Çoruh elinden yetişme 19 şair ve aşığın yaşayış ve şiirlerinin ilk kez ve esaslı bilgi verildiği bu yazılarda edebiyat alanındaki araştırmacılar için çok önemli bir kaynak oluşturuldu. Fikir, tenkit, terbiye, edebi ve türlü yazılar ile yerli halkın şiirlerine yer verilen dergide, yayınlanan yazılarla ilgili seçim, titizlikle yapılıyordu. Doğuş dergisinde, edebi niteliği olmayan yazılar yayınlanmasına izin verilmezdi.⁸⁰

Dönemin bir özelliği olarak sözlü edebiyat daha çok gelişmişti. Diğer Halkevi dergileri gibi Doğuş da, bu sözlü edebiyat alanındaki öğelerin yazıya dökülerek kalıcılığını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağladı. Doğuş, ilk çıktığında sorumlu müdür olarak Nesip Yağmurdereli, daha sonra da Ziya Özkaynak görev aldı.⁸¹ Bu kişiler, Kars ilinin sanat, kültür, tarih ve edebiyat alanında önemli bir eksikliğin giderilmesi ve yöre tarihinin araştırılması hususunda önemli çalışmalar yaparak, zengin yazar kadrosuyla halkın bilgilendirilmesini sağladılar. Bu yazar kadrosu içerisinde; Cevat Gobi, Celal Akın, İsmail Yaver, Fahrettin Çelik, Hakkı Balkas, Salih Engin, Refik Fikret, Süleyman Kuntalp, Tarhan Toker, Ali Özataç, Hikmet Özdemir, Yasin Akdağ, Fahri Güntay, Talat Aksoy, Halide Nusret Zorlutuna gibi önemli yazarlar vardır.⁸² Kars Halkevi, Doğuş Dergisi'nin haricinde bir de resimli mecmua çıkarmaya başlamıştır. 1934 yılından itibaren ve Kars'ın düşman işgalinden kurtuluş günü olan 30 Ekim'de çıkarılan bu mecmuanın adı “*Koruganımız*”dır.⁸³

⁷⁸ Kars, 23 Haziran 1939, Sayı: 754.

⁷⁹ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.47.

⁸⁰ Doğuş, Kars Halkevi Aylık Dergisi, Sayı: 12 (53), Yıl: 6, 1940, Mayıs, s.1-2.

⁸¹ Sarıkaya, “Doğuş’un Kars’ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı”, s.11.

⁸² Sarıkaya, “Doğuş’un Kars’ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı”, s.11.

⁸³ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.47.

Kars Halkevi, kuruluşundan itibaren aktif bir çalışma programı takip ederek, üye sayısını çoğalttı. Kuruluşundan itibaren bir yıl içinde farklı dallarda on genel toplantı, dört temsil ve on iki konferans düzenledi. Kurulan kütüphane ile de bir yıl içerisinde iki bine ulaşan bir okuyucu kitlesi oluşturdu.⁸⁴ Kars Halkevi'ne üye olanların hem sayısının fazla olması hem de eğitim seviyelerinin yüksek olması, Kars halkının eğitim ve kültür açısından ileri bir seviyede olduğunu gösterir. Dönemin şartları içerisinde 271 üyesi olan Kars Halkevi'nin bu üyeleri içerisinde avukat, doktor, öğretmen, tüccar, işçi, çiftçi ve şairlerin yanı sıra güzel sanatlarla ilgilenen insanlar da yer aldı. Üyelerden kadın sayısında görülen azlık, dönemin Türkiye şartları içerisinde değerlendirilmelidir. 11 kadın üyeye karşılık, 260 üyesi olan Kars Halkevi, kültürel faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve desteklenmesi açısından da önemli bir görev üstlendi.⁸⁵ Kars Halkevi'nin diğer çalışmalarını birkaç madde ile sıralayacak olursak:

1.Kars'ın Ermeni işgalinden kurtuluş günü olan 30 Ekim gününün, takvimlere yazılması hususundaki çalışmaları sonuç vermiş ve 22 Ekim 1947 gününden itibaren Kars'ın kurtuluş günü takvimlerde yer almıştır.

2.18 Şubat 1946'da Gazi İlkokulu öğrencileri, Halkevinde temsiller vermişlerdir.

3.27 Aralık 1946'da Atatürk Kır Koşusu yapılmış ve kazananlara ödüller verilmiştir.

4.1946 yılının Ocak aylarından itibaren, Halkevi İdare ve Teşkilat Talimatnamesine göre Halkevlerinde domino oyunu oynatılmaya başlanmıştır.

5.Ayrıca 14 Kasım 1942'de Kars Halkevi ve sinemasını işletmek için Kasım Aydın adlı şahıs başvuruda bulunmuş, ancak Halkevlerinin hizmetine mahsus olan hiçbir aracın kiraya verilemeyeceği ve kazanç fikrinin olmaması gerekçe gösterilerek, istek reddedilmiştir. Ancak Halkevi bir sinema açarak, halka hizmet vermiştir.⁸⁶ Bu sinema ile ilgili 1940 yılı basınında yer alan haberde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin yaklaşık olarak 4.000 lira değerindeki Philips marka bir sinema makinesi ve bunun montajı için merkezden Necmettin Şanal adlı bir de monitör gönderildiği yazmaktadır. Ayrıca bu sinema makinesine ek olarak masa, sahne ve

⁸⁴ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.46.

⁸⁵ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.46-47.

⁸⁶ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.47.

meydan mikrofonları ile hoparlör de gönderilmiştir. Halkevlerinde yapılan konferanslar ve temsillerde de bu malzemelerin kullanılabileceği belirtilmiştir.⁸⁷

Kars Halkevi'nde verilen konferansların konuları genellikle halkı aydınlatıcı bilgiler içermekteydi. 5 Şubat 1938 gününe ait Kars Gazetesi'nde yer alan bir haberde; Doğu ve Güney Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği Genel Müdürü Muhiddin Osman Omay tarafından verilen konferansın konusunun, hayvancılıkta randımanın artırılması ve genel durum değerlendirmesi olduğu belirtilmektedir.⁸⁸

Milli gün ve bayramlar dolayısıyla Kars Halkevi'nde birçok konferans tertiplendi. 29 Ağustos 1938 Pazartesi gecesi Yüzbaşı Salim tarafından Büyük Zafer'in önemi ve değerinin anlatıldığı bir konferans, Belediye sinema salonunda halka sunuldu. Konferansın bitiminde Halkevi musiki öğretmenler kolu tarafından düzenlenen konser ve gösteri kolunun sunduğu iki perdelik bir vodvil⁸⁹ beğeni kazandı.⁹⁰

Kars Halkevi'nin spor kolu da aktif bir çalışma programı izledi. 1941 yılında spor komitesi üyeliğine; Muzaffer Emirbulak, Galip Hatunoğlu, Murat Koçer, Ali Ulu ve Fuat Araslı seçildiler.⁹¹

Köylünün bilinçlendirilmesine çok önem veren Kars Halkevi, her haftanın Pazartesi akşamlarını köylü gecelerine ayırdı. Bu gecelerin çok canlı ve anlamlı geçtiğini yazan 1938'e ait Kars Gazetesi, bu gecelerin sürekliliğine de vurgu yapmaktadır.⁹² Bu gecelerden birinde Yarbay Cemal Tok tarafından "*Hazar ve seferde halkın vazifesi*" konulu bir konferans verildi ve bu konferans, çok kalabalık bir topluluk tarafından dinlendi.⁹³

26 Ocak 1938 günlü Kars Gazetesi'nin nüshasında, köylü gecesine yönelik ayrıntılar, şöyle verilmektedir:

"Her zaman ve her hafta olduğu gibi bu pazartesi köylü gecesi de çok manalı ve canlı geçirildi. Mevki, yaş ve imtiyaz farkı olmaksızın halkevi salonunda toplanan

⁸⁷ **Kars**, 13 Eylül 1940, Sayı: 877.

⁸⁸ **Kars**, 5 Şubat 1938, Sayı: 620.

⁸⁹ "**Vodvil**: Hareketli ve eğlenceli bir konuya dayanan, şarkılı, hafif komedi." Şemsettin Sami, **Temel Türkçe Sözlük, Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kamus-i Türkî**, İstanbul, 1986, s.1446.

⁹⁰ **Kars**, 6 Eylül 1938, Sayı: 674.

⁹¹ **Kars**, 30 Mayıs 1941, Sayı: 947.

⁹² **Kars**, 19 Ocak 1938, Sayı: 615.

⁹³ **Kars**, 2 Şubat 1938, Sayı: 619.

yüzlerce köylü, önce milli sazların çaldığı Kafkas ve Azeri havaları ile bir müddet eğlendiler, rakslar yaptılar.

Bunu müteakip şube reisi Yarbay Bay Cemal tarafından dünkü ve bugünkü askerlik, askerlik yoklamaları, askerliğin önemi, Türk köylüsünün yurt müdafaasındaki büyük rolü gibi canlı konular üzerinde köylünün kendi diliyle bir söylev verildi.

Daha sonra Doğu Gazetesi başyazıcısı Cihat Baba'nın yazdığı makalenin okunması, öğretmen Tarhan Toker'in dünkü ve bugünkü köy kültürü, inkılâp karşısında köylünün ödevi konuları görüşüldü. Yine çalgı, raks ve çay ikramı ile geceye devam edildi."⁹⁴

Kars Halkevi'nde yapılan törenlerin de zengin içerikli olmasına dikkat edilirdi. Halkevleri'nin kuruluşunun 9. yıldönümünde 13 Şubat 1941 günü Halkevi'nde yapılan kutlama töreninde Başvekil Refik Saydam bir nutuk vermiştir. Nutukta Halkevlerinin çalışmaları övülmüş; kamuda görevli doktor, mühendis ve öğretmen gibi görevlilerin Halkevlerinde görev alması gerektiği vurgulanmıştır. Nutuk sonrası programa Kars'ın tanınmış saz şairlerinden Gülistan, Kazım ve Bektaş tarafından verilen mahalli türküler konseri ile devam edilmiştir. Ardından iki öğrenci manzume okumuşlar ve Halkevi bandosu, batı müziği konseri vermiştir.⁹⁵

12 Ocak 1942 günü yapılan gecede Vilayet Veteriner Müdürü ve Halkevi Köycülük Komitesi Reisi B. Selim Yatağan tarafından bir konuşma yapılmıştır. Köylüyü aydınlatmak amacıyla yapılan bu gecelerle ilgili basında sıkça yer alan haberlerde halkı eğlendirmek amacıyla filmlerin getirtilip izletileceği, müsamereler tertip edileceği ve saz şairlerinin bulundurulacağına dair bilgiler yer almaktadır.⁹⁶

Hatta 1942 Şubatında yapılan bir köylü gecesinde, ilk kez Kars Halkevi kürsüsünde bir kadın hatip konuşma yapmıştır. Köyden ve şehirden birçok insanın bu konuşmayı dinlemek için Halkevine geldiği gecede, Yardımseverler Cemiyeti ve Cumhuriyet Halk Partisi Kars Merkez Kaza İdare Heyeti Başkanı olan ve aynı zamanda General Şahap Gürler'in eşi olan Emel Gürler halka hitap etmiştir.⁹⁷

Kars Halkevi'nin düzenlendiği gecelerin bilgi içerikli olmasına dikkat edilirken bir taraftan da halkın hoşuna gidecek öğelerden oluşmasına dikkat edilirdi. Kars

⁹⁴ **Kars**, 26 Ocak 1938, Sayı: 617.

⁹⁵ **Kars**, 25 Şubat 1941, Sayı: 920.

⁹⁶ **Kars**, 9 Ocak 1942, Sayı: 1006.

⁹⁷ **Kars**, 13 Şubat 1942, Sayı: 1016.

Halkevi 1940'ta "*Mimar Sinan Gecesi*" düzenledi. Mimar Sinan, ölümünün 352. yılında yapılan bir gece ile anıldı ve Kars Lisesi öğretmenlerinden Ziya Özkaynak, Mimar Sinan'ın hayatı ve eserleri konulu bir konferans verdi. Gecede Kars Halkevi bandosu da bir konser sundu.⁹⁸

1941'de yapılan Göle, Çıldır, Ardahan ve Posof kazalarının kurtuluşlarının 20. yıldönümü nedeniyle 7 Mart 1941 günü Kars Halkevi'nde yapılan törene çok sayıda insan katılmıştır. Fahrettin Çelik tarafından bu kazaların tarihi ve coğrafi özelliklerini tanıtan bir konferans verildikten sonra, gençler yerli oyunlar oynamış ve eğlenmişlerdir. Geceye davet edilen Sarıkamışlı Âşık Dursun Kılıç ve Zarşatlı Âşık Hasan Ülker sazlarıyla hem sevilen havaları çalmış, hem de halk şiirleri okuyarak geceyi neşelendirmişlerdir.⁹⁹

Halkevi, insanlara meslek kazandırmak amacıyla çeşitli kurslar düzenlenmekte ve bu kurslar sonunda da sınavlar yapmaktaydı. Bu kurslardan biri de, Halkevinde özel bir daireye kurulan dokuma el tezgâhında dokuma öğrenen 10 kişinin, yapılan sınav sonucu ehliyet kazanmasına yöneliktir.¹⁰⁰

Yerel basında, Halkevleri'nin Edebiyat ve Temsil kollarındaki çalışmaların övüldüğü haberler sıkça yer almaktadır. 20 Aralık 1944 günlü Kars Gazetesi'nde, bu çalışmalar içerisinde tifo, tifüs ve kanser hastalıkları ve korunma çareleri üzerine doktorlar tarafından verilen konferanslara değinilmektedir. Ayrıca Ziya Gökalp, Namık Kemal gibi şahsiyetler ve eserleri hakkında da konferanslar verildiği yazmaktadır. Temsil Kolu'nun verdiği 10'a yakın temsilin isimleri de verilen bilgiler arasındadır. Bunlar; Mavi Yıldırım, Züğürtler, Erkek Kukla, Zoraki Tabip, Yapışkanlar, İnsan Sarrafi'dir. Bu temsiller arasında trajediye de yer verilmiştir. Posta Telgraf İdaresi memurları tarafından oynanan "*Devrim Yolcuları*" adlı trajedi çok başarılı bulunmuştur.¹⁰¹

Halkevlerinde verilen bazı konferansların gelirleri, kulüplere devredilebiliyordu. 30 Aralık 1944'te Operatör Doktor Galip Olgaç tarafından verilen "*Tifüs*" konulu konferans, Gençlik Kulübü menfaatine yapılmıştır.¹⁰²

⁹⁸ **Kars**, 12 Nisan 1940, Sayı: 833.

⁹⁹ **Kars**, 11 Mart 1941, Sayı: 924.

¹⁰⁰ **Kars**, 12 Mayıs 1942, Sayı: 1037.

¹⁰¹ **Kars**, 20 Aralık 1944, Sayı: 1291.

¹⁰² **Kars**, 30 Aralık 1944, Sayı: 1294.

Kars Halkevi'nin yaptığı önemli çalışmalarından biri de, Kars'ta ilk kez bir müzenin açılmasını gerçekleştirmiş olmasıdır. Kars Kalesi eteklerinde yer alan On İki Havariler Kilisesi'nin Kümbet Camii olarak değiştirilmesinden sonra, bina onarım gördü ve ilk müze olarak hizmete açıldı. Radyo ve basın aracılığıyla halkın elinde var olan eserleri, müzeye getirmeleri rica edilerek, tarihi ve etnografik eserlerle müze zenginleştirilmeye çalışıldı.¹⁰³ 1965 yılı Ocak ayında ise “Halkevi İl Müzesi” olarak hizmet vermeye başladı.¹⁰⁴

1.2.3.3. Kars Halkevinin Faaliyetleri

Kars Halkevi, şehir halkı için birçok faaliyet gerçekleştirdi. Bunlar çok yönlü çalışmalar olup, bu faaliyetlerde halkın bilgilendirilmesi birinci hedef olarak belirlendi. Bu amaçla çeşitli kurslar açıldı, konferanslar, paneller, milli ve özel günler için kutlama programları hazırlandı, konserler verildi, tiyatro oyunları sahnelendi, sergiler açıldı, yardıma muhtaç çocuk ve halkın ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı. Kars Halkevi'nin şubeleri, her biri kendi alanında çeşitli faaliyetler düzenliyorlardı. Cumhuriyet'in 10. yıl dönümüne ait Doğuş Dergisi'nde yer alan bilgiler, bu faaliyetlerin çok yönlü olduğuna işaret etmektedir:¹⁰⁵

“Halkevimizin 8 aylık iş hülasası

24.2.1933'te açılan Halkevimiz, 4.3.1933'te Dil, Edebiyat, Tarih, Kitaphane ve Neşriyat, Spor, Temsil, Köycülük şubeleri 21.3.1933'te de Güzel Sanatlar Şubesi'ni açmıştır. İçtimai Yardım Komitesi'nin vazifesini idare heyeti üzerine almış ve çok faydalı neticeler elde etmiştir. Şöyle ki:

1.A. 23 Nisan 1933 bayramında hamiyetli tüccarlarımızın, yüksek yardımları, hanımlarımızın ve terzilerimizin kıymetli çalışmalarıyla 112 fakir ve kimsesiz çocuk, bu defa da 124 çocuk giydirilmiştir.

B. Hapishanede muhtaç vatandaşlardan 50 kişiye sabun ve yardım vermek suretiyle yardım etmiş ve mahallelerde dul ve kimsesiz kadınlardan birçoğuna teberruat suretiyle yardım edilmiştir.

¹⁰³ Kars Eli, Aralık 1965, Yıl: 1, Sayı: 5, s.16.

¹⁰⁴ Kars Eli, 6 Ocak 1965, Yıl: 1, Sayı: 6, s.8-9.

¹⁰⁵ Doğuş, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s. 6-7.

C. Fakir mektep çocuklarından 10 tanesini Himaye-i Eftal Pansiyonu'nda yatırıp beslemekteyiz.

2.A. Spor Şubemiz muntazam bir çalışma sahası vücuda getirmiş, futbol, voleybol gibi sporlara teşvik ederek gençliği spor faaliyetleri ile uğraştırmaktadır.

B. Dil, Tarih, Edebiyat Şubemiz, dil derlemesine büyük bir ehemmiyet vermiş, mahalli halk şairlerimizin eserlerini Vilayet Gazetesi'nde neşretmiştir.

C. Kitaphane ve Neşriyat Şubemiz, Türk Ocağı'ndan kalan ve yeni gelen kitaplarla 400 ciltlik bir kitaphane ve her gece umuma açık olmak üzere bir okuma salonu teşkil etmiş ve genç kalemleri işletmek, fikirlerini etrafa yaymak amacıyla "Doğuş" mecmuasını çıkarmıştır.

D. Köycülük Şubemizin teşebbüsü ile Ziraat Bankası tarafından köylüye 40.000 lira tohum parası, yine Hilal-i Ahmer'den 2.000 lira kadar bir para alarak fakir köylülere yardım etmiştir. Ayrıca Komador Köyü'nde civar köy halkı huzurunda Bayrak merasimi yapmıştır.

E. Güzel Sanatlar Şubesi, birçok kıymetli eserler vücuda getirmiş ve bu defa bir sergi açmıştır.

F. Halkevimiz, muhtelif vaziyetlerden yararlanarak salonunda ve sinema salonunda önemli konferanslar verdirmiştir.

Yukarıda saydığımız bütün faaliyetlere kuvvet veren ve bizzat çalışan kıymetli Valimiz Cevdet Beyefendi ve muharrem refikaları Hanımefendi'ye alenen teşekkürü bir borç bilirim.

Halkevi Reisi Eyyup."

1938 yılı itibariyle İlbay ve Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı olan Akif Eyidoğan, Kars'ta bulunan profesyonel ve amatör fotoğrafçılarla birlikte Kars Halkevi'nde bir toplantı yaparak bir fotoğraf sergisi açılması doğrultusunda çalışmalar yaptı. Toplantıda, sergiye katılım şartları ve hangi konular üzerine fotoğraf çalışmalarının yapılacağı hakkında da bilgi verildi.¹⁰⁶ Kars'ta yapılan çalışmalardan biri de resim çalışmalarıydı. Kars Halkevi, 1941'de Ankara'da düzenlenen bir etkinliğe

¹⁰⁶ Kars, 16 Ağustos 1938, Sayı: 669.

Hasan Kara'nın yaptığı bir yağlı boya tablosunu gönderdi. Bu eser beşinci olmuş ve 50 lira da ödül kazanmıştır.¹⁰⁷

Kars Halkevi'nin müzikle ilgili çalışmaları da, yerel basında yer bularak övgüyle karşılandı. 12 genç musiki koluna yazıldıktan sonra, ders alıp Halkevi Bando'sundaki çalışmalara katıldı.¹⁰⁸ 1938'de Kars Halkevi'nin oluşturduğu caz heyetinin kış ortasında şehirden ayrılması sonucunda hemen İstanbul Beyoğlu Halkevi ile temasa geçildi ve yeni bir caz heyetinin oluşturulması için çalışmalar yapıldı.¹⁰⁹ Mayıs ayı ortalarında da İstanbul'dan gelen caz heyeti, çalışmalarına başladı.¹¹⁰ 18 Temmuz 1939 yılına ait Kars Gazetesi, Kars Halkevi bandosunun Cumartesi ve Pazar günleri öğleden sonra, parkta halka müzik dinlettiğini yazmaktadır.¹¹¹

Kars Halkevi bando takımına eleman yetiştirmek ve katılımcı sayısını yükseltmek için, bando takımındaki her talebeye sosyal yardım kolu tarafından çeşitli yardımlar düzenlendi. Bu yardımlar; her öğrenciye yemek ve elbise verilmesi, her ay 1 lira harçlık verilmesi, faaliyetleri daha yoğun öğrencilerin harçlığının 5 liraya yükseltilmesi olarak sıralanmaktadır.¹¹² Bu çalışmalarla, Kars'ta yaşayan gençler sosyal faaliyetlere yöneltildi. Sosyal aktivitelerin cazip hale getirilmesiyle katılımcı sayısında artış görüldü.

Gençlerin musikiye yönlendirilmesi doğrultusundaki bir başka haber de 26 Şubat 1938'de Kars Gazetesi'nde şöyle yer almaktadır:¹¹³

“İlimiz Halkevi Musiki Kolu, cidden iyi çalışmaktadır. Öğretmen Ahmet, Halkevi bandosuna eleman yetiştirmek için çok samimi olarak didiniyor. Halkevi; musiki aleti veriyor, yemek veriyor, zaman zaman göstereceği kabiliyete göre maddi yardımda da bulunacak. Talebe bir saz çalmaya başladığı zaman da kendisine yüksek aylık verilecektir. 12 yaşını bitirmiş her genç, Halkevi bandosuna stajyer girebilir.”

Kars Halkevi, kuruluş yıldönümü dolayısıyla programlar hazırlıyordu. Bu programlarda hem halkın bilgilendirilmesi, hem de eğlendirilmesi hedeflenmekteydi.

¹⁰⁷ Kars, 28 Şubat 1941, Sayı: 914.

¹⁰⁸ Kars, 15 Ocak 1938, Sayı: 614.

¹⁰⁹ Kars, 16 Nisan 1938, Sayı: 637.

¹¹⁰ Kars, 18 Mayıs 1938, Sayı: 644.

¹¹¹ Kars, 18 Temmuz 1939, Sayı: 761.

¹¹² Kars, 19 Ocak 1938, Sayı: 615.

¹¹³ Kars, 26 Şubat 1938, Sayı: 624.

20 Şubat 1938’de, Halkevlerinin açılışının 7. yıldönümü için güzel bir kutlama programı tertiplendi. Program şu şekilde hazırlanarak halka sunuldu:¹¹⁴

1. İstiklal Marşı
2. Söylev-Kars Halkevi Başkanı Hüseyin Talınlı
3. Ant-Kars Lisesi öğrencileri tarafından
4. Söylev-Kültür Direktörü Sadi Tokcan
5. Gösteri
6. Milli oyunlar
7. Serbest eğlence

Kuruluş yıldönümlerinin kutlama programlarından birkaç gün sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün, Anadolu Ajansı ile gönderdiği teşekkür mesajı, Halkevlerinin çalışmalarının takdir gördüğünü gösterir.¹¹⁵

Kars Halkevi, yerel idarecilerin de bilgilendirilmesinde öncülük etti. 1938 yılında muhtarlara yönelik düzenlenen kurs, Köy Bürosu aracılığıyla açıldı. Bir hafta süresince 23 köy muhtarı bilgilendirildi.¹¹⁶

Ülke genelinde olduğu gibi, Kars’ta da halkın önemli bir bölümü köylerde yaşıyordu. Bu yüzden köylünün üretime katkı sağlaması, ülke ekonomisi açısından çok önemliydi. Kars Halkevi de bu doğrultuda birçok çalışma yaptı. 1938 yılında Çıldır’ın köylerinde yaşak dokumacılığı konusunda maharetli iki ustanın Çıldır İlçebayı Rıfat Bingür’ün teşviki ile aileleri ve nüfus kayıtlarıyla birlikte Kars’a nakledilerek çalışmaları sağlandı. Bu ustaların bilgileri yardımıyla Kars’taki çiftçi aileleri arasında kışın yaşak imalatı konusunda sanat kursları açılarak üretimin artırılması hedeflendi.¹¹⁷

17 Ocak 1939’da Kars Halkevi’nde yapılan bir konser programı, çok zengin bir içerikle halka sunuldu.¹¹⁸ Bu gecelerde yapılan programların çok yönlü olmasına önem verilmekteydi.

¹¹⁴ **Kars**, 23 Şubat 1938, Sayı: 623.

¹¹⁵ **Kars**, 26 Şubat 1938, Sayı: 624.

¹¹⁶ **Kars**, 23 Mart 1938, Sayı: 631.

¹¹⁷ **Kars**, 15 Ocak 1938, Sayı: 614.

¹¹⁸ **Halkevinde Konser:** Geçen sene teşkil edilmiş olan Halkevi bando teşkilatının yetişkin elemanları, yıl dönümleri münasebetiyle 15 Ocak 1939 Pazar günü akşamı Orduevi Sinema Salonu’nda bir konser vermiştir. Programda yer verilen kısımlar ve içerikleri şöyledir:

Birinci Kısım

1. İstiklal Marşı bando
2. Birkaç söz
3. Ayıda (marş) bando
4. Hafif süvariler (uvertür) bando

Kars Halkevi'nin dini bayramlar için uyguladığı bir diğer etkinlik de topluca yapılan bayramlaşma geleneği idi. Bu etkinlik, halkı gereksiz bayram masrafından ve ziyaretlerin külfetinden kurtarmak amacıyla yapılıyordu. Halkevi Reisi Hüseyin Talınlı tarafından basına verilen izahatta, Kurban Bayramı'nın birinci günü saat 10.00'dan 12.00'ye kadar Halkevi salonunda genel bir bayramlaşma yapılacağı ve halkın belirtilen saatlerde Halkevine gelerek burada bayramlaşabilecekleri belirtilmektedir.¹¹⁹

2 Şubat 1940 günlü Kars Gazetesi'nde yer alan bu haberde müsamerelere katılımın yüksek olduğu belirtilmektedir:¹²⁰

“Halkevlerinin müsameresi çok alakalı ve manalı oldu.

Halkevi gösteri kolunun hazırladığı müsamere, Çarşamba akşamı şehir sinemasında verilmiştir. Bütün gün ve gece şiddetle hüküm süren kar tipisine rağmen, daha akşamdan itibaren sinema salonu dolmaya başlamış ve saat 19'da oturacak yer kalmamıştır. Müsamerenin başladığı saatlerde sazlı ve sazsız bütün gazino ve kahveler boş kalmıştır. Müsamereye İstiklal Marşı ile başlanmış, koro heyeti tarafından terennüm edilen Bayrak Marşı, sık sık alkışlanmıştır. Marşları müteakip yapılan akrobatik ve atletik spor hareketleri ve yerli ayak oyunları, seyirciler tarafından takdirle karşılanmıştır.

Gösteri kolu gençleri tarafından temsil edilen beş perdelik “Vatan ve Vazife” piyesi çok heyecanlı bir surette ve muvaffakiyetle başarıldı. Amatörler arasında parlak bir istikbal vaat eden mini mini Gülçehre¹²¹ bazı sahnelerde seyircileri ağlatacak derecede bir başarı göstermiştir.¹²²”

5.Karmen (opera)

5 dakika istirahat

İkinci Kısım

1.Karmen (marş) talebe ve öğretmenler orkestra halinde

2.İntermezzo talebe ve öğretmenler orkestra halinde

3.Ali Baba talebe ve öğretmenler orkestra halinde

4.Turubadar (opera fantezi) Keman, çello, piyano

5.Oryantal (Zencinin Rüyası)

5 dakika istirahat

Üçüncü Kısım

1.Çoban (Şarkı) bando

2.Kız Kulesi (Marş oryantal) bando

3.Dans Oryantal

4.Arşın Mal Alan (milli potbori) bando” **Kars**, 17 Ocak 1939, Sayı: 711.

¹¹⁹ **Kars**, 7 Ocak 1941, Sayı: 907.

¹²⁰ **Kars**, 2 Şubat 1940, Sayı: 814.

¹²¹ İleride Gülçehre Askeran olarak karşımıza çıkacak olan bu çocuk Settar Güldür'ün kızıdır.

¹²² **Kars**, 2 Şubat 1940, Sayı: 814.

Kars Halkevi, önemli günlerle ilgili kutlama programları düzenledi. Türk Dil Devrimi'ne 26 Eylül 1932 günü başladığı için 26 Eylül'de bir kutlama programı tertiplendi. Dil Kurultayı'nın 9. yıldönümü dolayısıyla 26 Eylül 1941 Cuma günü saat 18.00'de büyük bir toplantı yapılarak parlak bir törenle kutlandı.¹²³

Kars Gazetesi'nde 18 Kasım 1941 günü yayınlanan "*Halkevine Gelen Filmler*" haberinde şu bilgilere rastlamaktayız:¹²⁴

"Kars Halkevine Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nden gönderilen Ankara Gari'nin açılışı, Ankara Diyarbakır hattının açılışı (iki film), Halkevleri revüsü (üç film), 18.11.1941 gününden itibaren belirli saatlerde halka gösterilecektir. 18-19 Kasım günlerinde sivil memur ve ailelere, 20-21 Kasım'da arasında subay ve ailelere, daha sonra da sırasıyla Ortakapı, Yusuf Paşa, Kaleiçi, Bayrampaşa, İstasyon, Bülbül, Sukapı ve Yeni Mahalle halkına gösterilecektir. 30 Kasım ve 1 Aralık da muayyen günlerde ise gelmeyenler için filmin yeniden gösterileceği" nin haber alındığı yazmaktadır.

Kars Halkevi'nin bütün kolları kendi alanları içerisinde çalışmalar yapıyorlardı. Spor kolunun düzenlemiş olduğu "*Kızak Gezintileri*" halkın memnuniyetle karşıladığı güzel bir faaliyet idi.¹²⁵ 1943 yılı başında Halkevi muayenesi açıldı. Pazartesi, Çarşamba ve Perşembe günleri saat 14'ten 15'e kadar ücretsiz hasta muayenesi yapıldı.¹²⁶ Ayrıca Halkevi'nde ücretsiz sağlık muayenesi ile ilgili olarak basında duyuru yapılarak halka sağlıkla ilgili hizmet sunuldu.¹²⁷

Kars Halkevi'nde eğitime destek vermek amacı ile 1944 yılı içerisinde, ilkokul tahsili yapamayanlar için Salı, Perşembe ve Cumartesi günleri dört ay devam etmek üzere halk dersaneleri açıldı.¹²⁸

Halkevleri, zaman zaman farklı şehirlere de giderek çalışmalarını sunmaktaydı. Erzurum Halkevi'nden gelen 28 kişilik bir grubun şehre gelişi ve Kars Halkevi'nin de Erzurum'a giderek çalışmalarını sergileyeceği, Kars Gazetesi'nin 1 Ağustos 1945 günlü sayısında şöyle yer almaktadır:¹²⁹

¹²³ **Kars**, 30 Eylül 1941, Sayı: 982.

¹²⁴ **Kars**, 18 Kasım 1941, Sayı: 993.

¹²⁵ **Kars**, 21 Ocak 1941, Sayı: 910.

¹²⁶ **Kars**, 8 Ocak 1943, Sayı: 1102.

¹²⁷ **Kars**, 19 Şubat 1943, Sayı: 1114.

¹²⁸ **Kars**, 7 Ekim 1944, Sayı: 1272.

¹²⁹ **Kars**, 1 Ağustos 1945, Sayı: 1350.

“Erzurum Halkevleri Temsil Kolu Halkevi Başkanı Sayın Murat Uras’ın başkanlığında 28 kişilik bir grup, Salı günü törenle şehrimize gelmişlerdir. Erzurumlular, şehrimizde Halkevi sosyal yardımlaşma kolu menfaatine iki temsil vereceklerdir. “Hisse-i Şayialı Mülk” isimli komediyi 31 Temmuz 1945 günü akşamı muvaffakiyetle temsil eden Erzurumluların bu akşamki “O Kadın” adlı dramda da üstün başarı göstereceklerini bekleyebiliriz.”

Kars Halkevi, sadece eğitime yönelik değil, kültürel faaliyetleri de içeren birçok çalışma yaptı. 1947 yılında açılan milli oyunlar ve keman kursları bunlara örnektir.¹³⁰

Halkevi’nde düzenlenen geceler halkın bilgilendirilmesi ve kültürün korunması amacını güdüyordu. 28 Nisan 1948 günlü Kars Gazetesi’nin nüshasında Kars’ın 93 Harbi sonrası 40 yıllık esaretten kurtuluşunun 30. yıldönümü nedeniyle düzenlenen gecede Kars Lisesi Tarih Öğretmeni Fahrettin Kırzioğlu’nun bilgi verdiği ve Âşık Dursun Cevlani’nin yerli havaları çaldığına dair bir haber yer almaktadır.¹³¹

Tüm bu çalışmalarının yanında Kars Halkevi’nin daha iyi çalışması için basının da itici bir güç olduğu muhakkaktır. 2 Haziran 1945’te Kars Gazetesi’nde yer alan ve İbrahim Özakin tarafından kaleme alınan *“Halkevi ve Noksanlarımız”* adlı yazıda:

“Birçok ilimizde Halkevleri bir saat kadar muntazam çalışır, temsiller verir, köylere gider, yurttaşların derdini dinler, bedava ilaç dağıtır. Milli edebiyata yardım ederek folklor denemeleri çıkarır. Çeşitli milli oyun ve sporları kalkındırır, konferanslar verir, toplantılar yapar... vs. Bunları yaparken hiçbir zaman menfaat beklemeyebilir ve icap ederse cebinden ekler.

Bizim Halkevimiz çalışmıyor değil, fakat bu Kars için kâfi değil. Daha canlı varlıklar beklemek çok yerinde bir iştir zannederim. Ancak bu çalışma sadece Halkevi Reisi Dr. Galip Olgaç ile olmaz. Herkesin bu çalışmaya destek vermesi gerekir.” ifadeleriyle halkın da çalışmalara destek olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹³²

Kars Halkevi’nin folklorla verdiği önem, Halkevi’nin kapatıldıktan sonra Halk Eğitim Merkezi olarak devam ettiği yıllarda da devam etti. Kars’ta folklor ekiplerinin

¹³⁰ Kars, 5 Mart 1947, Sayı: 1505.

¹³¹ Kars, 28 Nisan 1948, Sayı: 1622.

¹³² Kars, 2 Haziran 1945, Sayı: 1333.

kurulmasında Altay Uysal, Yılmaz Tekdal, Adli Ayter, Kurtçepe Çapar, Efruz Yücel ve Erol Özaydın adlı kişilerin çabaları etkili oldu.¹³³

Kafkas Halk oyunları ile ilgili çalışmalarını 35 yıl aktif olarak sürdüren Şahvelet Gençler'in bu konuda payı büyüktür.¹³⁴ 1998'de Kars Belediye Başkanlığı, 35 yıldan beri Kars folkloruna büyük hizmetleri olan ve Kars'ı hem ülke genelinde hem de yurt dışında başarıyla temsil eden Şahvelet Gençler için Turistik Anıhan Motel'de bir jübile düzenledi. Geceye Kars eski milletvekillerinden Azerbaycan Kültür Derneği Başkanı Cemil Ünal¹³⁵, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Yılmaz ve Karşı iş adamı Yaver Ucal'ın yanı sıra kalabalık bir seyirci kitlesi katıldı.¹³⁶

1.2.3.4. Eğitim-Öğretimle İlgili Faaliyetler

1942 yılı itibariyle Kars Halkevi'nde yabancı dil kursu açılması, lisan öğretimine önem verildiğini gösteren önemli bir örnektir. 1 Şubat 1942'den itibaren Kars Halkevi Kurslar Şubesi tarafından açılan İngilizce, Fransızca ve Almanca ile muhasebe usulü kurslarına kayıtlar da yine halkevince yapılıyordu.¹³⁷

Kars Halkevi'nin eğitim-öğretimle ilgili faaliyetleri, dönemin özeliğine uygun olarak, halkın okur-yazarlık oranını artırmak amacına yönelik oldu. Bunun örnekleri Kars Gazetesi'nde yer alan şu haberlerde görülebilir:

*"Halkımızın okuryazarlık nispetini artırmak için, 15 Birinci Kanun'dan itibaren evimizde okur-yazarlık kursu açılacaktır. Okuryazarlığı olmayan 12 yaşından yukarı yurttaşların her haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri akşamları verilecek kursa şimdiden evimize müracaatla yazılmaları rica olunur."*¹³⁸

"Her yerde olduğu gibi, inkılâp ve kalkınma işlerinde de muallim kitlesini daima her zaman ileride görmekle haz duyuyoruz ve memlekette feragatle ve aşkla çalışan ülkücü öğretmenlerimizi her zaman Halkevlerinin faaliyet alanlarında görmekle göğüslerimiz kabarıyor. Evimiz sırf muallim grubunu ağırlamak için

¹³³ Erol Özaydın, **Son Kurtarılan Şehir**, II. Cilt, İstanbul, 2007, s.214.

¹³⁴ Şahvelet Gençler ile dönemin sosyal faaliyetleri konusunda 12 Temmuz 2008, Saat:14.00'te yaptığımız röportajda düzenlenen tiyatro faaliyetlerinde, balolarda ve gecelerde folklor faaliyetlerinin, bizzat kendisi tarafından düzenlendiğini ve hem kendisinin hem de yetiştirdiği elemanların bu gecelerde sahneye çıktığını belirtti.

¹³⁵ Cemil Ünal, Gülçehre Askeran'ın kızı olan Nesrin Askeran Ünal'ın eşidir.

¹³⁶ **Gazi Kars Postası**, Aylık Haber Kültür Edebiyat Dergisi, Aralık 1998, s.15.

¹³⁷ **Kars**, 9 Ocak 1942, Sayı: 1006.

¹³⁸ **Kars**, 12 Aralık 1939, Sayı: 801.

Çarşamba günü gecelerini (muallim gecesi) olarak ayırmıştır. Bu gecenin her hafta şereflelendirilmesini, ülkücü öğretmenlerimizden rica ederiz.”¹³⁹

“Konferans: Dün gece Halkevi salonunda Memleket Hastanesi Baştabibi Esat Oktay tarafından, “Alkolizm” konusunda konferans verilmiştir.”

“Cuma günü gecesi, halkevi salonunda umuma Lise Türkçe öğretmeni Nesip Yağmurdereli tarafından “Türk Dili ve Dil İnkılâbımız” konulu konferans verilmiştir.”¹⁴⁰

“Halkevi her hafta gece konferansları vermektedir. Halkın ve köylünün tenviri maksadıyla Kars Halkevi her yıl olduğu gibi, bu sene de konferanslara devam etmektedir. Bu hafta tarih öğretmeni Tarhan Toker tarafından, “Köy İnkılâbı” konulu bir konferans verilmiş, konferansı takiben halkevi bando ve caz takımı terennüm etmiştir.”¹⁴¹

2. Sanat

2.1 Tiyatro

Cumhuriyet’in ilanı sonrası toplumdaki eksikliklerin giderilmesi noktasında sanatla ilgili önemli çalışmalar yapıldı. Diğer illere nazaran Kars, bu çalışmalarda daha aktif bir şehir olarak ön plana çıktı. Amatör olmakla birlikte, yetenekli ve sanata gönül veren kişilerin çabalarıyla başlayan tiyatro faaliyeti, ileriki yıllarda daha da yoğun hale geldi.¹⁴²

Muhaceret yıllarında Revan ve Gümrü’den göçen Türklerden; üçü kadın olmak üzere 18 kişiden oluşan bu grup, “Kars Türk Ocağı Temsil Kolu” adına akordeon-klarnet ve caz davulu gibi salon işi ve Azerbaycan’a özgü “tar” ve “def” gibi enstrümanlarla müzik ve tiyatro çalışmaları yapıyorlardı. Bu “Tuluatçı Tiyatro

¹³⁹ **Kars**, 12 Ocak 1938, Sayı: 613.

¹⁴⁰ **Kars**, 29 Ocak 1938, Sayı: 618.

¹⁴¹ **Kars**, 3 Mart 1939, Sayı: 723.

¹⁴² “1920’li, 30’lu, 60’lı yıllarda Üzeyir Hacıbeyli’nin Fuzuli’nin operetlerinin, Leyla ve Mecnun, Meşhedi İbat ve Arşın Mal Alan adlı oyunların yerli aktris ve aktörler tarafından oynandığını hatırlarız. Özetle 80 yıl önce sahnelerinde operaların yer aldığı, sokaklarında kadın ve erkeklerin birlikte paten yaptığı, kayak kaydığı memleketimizin aydınlık yapısıyla, çağdaş duruşuyla onur duyuyoruz.” Neşe Doster, **Kars Memleketim Benim**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005, s.12.

Heyeti”nin oynadığı tiyatro eserleri, Azerbaycan’da çok sevilen “*Arşın Mal Alan*” ve “*Meşhedi İbad*” gibi müzikallerdi.¹⁴³

1922’den itibaren bu sanatçılar, “*Leyla ile Mecnun*”, “*Kerem ile Aslı*”, “*Şahsenem*”, “*Köroğlu*” gibi operalarla¹⁴⁴; “*O Olmasın Bu Olsun (Meşhedi İbat)*”, “*Evli İken Bekâr*”, “*Arşın Mal Alan*” gibi operetleri¹⁴⁵ sahnelediler.¹⁴⁶

Tağı(Takı) Oşenyüzen (Kör Tağı), Mehmet Hüseyin Berk, Tahir Ekinci, Terzi Mürtüz, Nadir Taşdemir, Settar Güldür, Gülperi Güldür, Hüseyin Ergun (Hüseyin Bala), Süleyman Gödekli adındaki bu kişiler tiyatro faaliyetlerini yürütürken, Abbas Akçaylı-tar, Seyit Ağdam-garmon, Kör İbrahim-davul ve Battal Aras ise klarnet çalma görevi üstlendiler.¹⁴⁷

2.1.1. Tağı Oşenyüzen

Kars’ta tiyatro faaliyetlerinin organizasyonunda en çok adı geçen kişilerden biri Tağı Oşenyüzen oldu. Tağı Oşenyüzen, Gümrü’nün Mollamusa Köyü eşrafından bir ailenin oğlu idi. Eğitimini yarım bırakan ve müzikle ilgilenen Tağı Oşenyüzen, Kars’ta “*Artist Tağı*” adıyla ün kazandı. Ayrıca bir gözünün kör olmasından dolayı halk arasında adı “Kör Tağı” olarak da biliniyordu. Kars’ta sanat çalışmalarını başlatan ve yön veren kişilerin başında gelmektedir.

9 Eylül 1922’de Yunanlılara karşı elde edilen Büyük Zafer sonrası İzmir’in düşman işgalinden kurtarılması üzerine tüm yurttaki olduğu gibi Kars’ta da şenlikler düzenlendi. Tağı Bey, bu şenlikler sırasında yaptığı bestelerle halkın beğenisini kazandı. Mustafa Kemal Atatürk’ün 6 Ekim 1924’te Kars’a gelişi sırasında Kars Türk Ocağı, Tağı Oşenyüzen ve arkadaşlarından yeni türkü ve besteler rica etti.¹⁴⁸ Atatürk’ün Kars Garı’nda karşılandığı sırada Tağı Bey ve arkadaşlarının sundukları

¹⁴³ Kırzioğlu, “*Gazi’nin Kuzeydoğu Gezileri*”, s.158.

¹⁴⁴ **Opera:** Sözlerinin bütünü veya çoğu şarkılı olarak söylenen müzikli tiyatro eseri. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Cilt II, Ankara, 1988, s.1112.

¹⁴⁵ **Operet:** Eğlenceli, hafif konulu, içinde bestesiz konuşmalar bulunan sahne eseri. **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, s.1112

¹⁴⁶ Özeydin, **Son Kurtarılan Şehir**, s. 208.

¹⁴⁷ Erol Özeydin, “*Kars’ta Tiyatro’nun Tarihçesi (Opera-Operet 1921–1957)*” Serhat Kültür Tarih-Kültür-Haber Dergisi, Yıl: 6, Mayıs-Haziran, 2008, s.11.

¹⁴⁸ Narin, **Kar Taneleri - Kars’tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.50.

zengin içerikli program, hem Atatürk ve beraberinde gelen heyet tarafından, hem de halk tarafından çok beğenildi.¹⁴⁹

Tağı Bey, bundan sonra da sanat faaliyetlerini yoğun olarak sürdürdü. Ancak çalışmalarından önemli bir gelir elde edemediği için maddi anlamda zor günler geçirdi ve bir türlü maddi sıkıntıdan kurtulamadı. 1935'te Suriye'ye tuluatçı takımı ile birlikte turneye çıktı. Şam ve Halep'ten döndükten sonra parasız kalan Tağı Bey, 1937'de Cumhuriyet Vapuru'nda iken, Trabzon önlerinde kendini Karadeniz'e atmak suretiyle intihar etti.¹⁵⁰ Gerek Tağı Bey'in intiharı, gerekse de o tarihlerde II. Dünya Savaşı'nın başlaması, bu tiyatro grubunun çalışmalarına ara vermesine yol açtı.¹⁵¹

2.1.2. Settar Güldür

Takı Oşenyüzen'le birlikte Kars'taki tiyatro faaliyetlerinde adından en çok söz ettiren kişi, Settar Güldür oldu. İl Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında yer alan bilgilere göre doğum tarihi 01.07.1904 olan Settar Güldür'ün babasının adı Haydar, annesinin adı Zinnet, doğum yeri Külveren'dir. Bakü'deyken, kısa süreli bir tiyatro eğitimi aldı. Settar Güldür, Bakü'de bu eğitimi aldığı sırada, küçük tiyatro gruplarıyla köy ve kasabaları dolaşarak halkın bağımsızlık mücadelesine hazırlanmasını gördü ve bu olaydan çok etkilendi. Katıldığı tiyatro faaliyetleri ve müzik gruplarıyla halkın bütünleşebildiğini gördü. Settar Güldür de birçok muhacir gibi, güç şartlar altında Kars'a gelip yerleşti. Kars'a gelmesinden sonra, Bakü'de gördüğü sanat faaliyetlerinden yola çıkarak, Kars'ta çeşitli sanat etkinliklerini başlatan kişilerden biri oldu.

Settar Güldür, İl Özel İdarede memur olarak görev yapmaya başladı. Bu görevini 38 yıl sürdürdü. Memuriyet hayatını devam ettirirken, bir taraftan da gönüllü olarak Kars'taki tiyatro faaliyetlerini yürüttü. Settar Bey'in yerel basında geniş yer tutan tiyatro çalışmaları halk arasında “*Artist Settar*” olarak bilinmesinde etkili oldu. Settar Güldür, eşi Gülperi Güldür ile birlikte Kars Türk Ocağı Temsil Kolu'ndan

¹⁴⁹ Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri”, s.158–159.

¹⁵⁰ Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri”, s.158.

¹⁵¹ Özyayın, “Kars'ta Tiyatro'nun Tarihçesi (Opera-Operet 1921–1957)”, s.11.

başlayarak, Kars Halkevi ve daha sonrasında da Kars Halk Eğitim Merkezi'nde birçok çalışmaya katıldı.¹⁵²

6 Ekim 1924'te Atatürk'ün Kars'a gelişi sırasında, karşılama heyetinde bulunan ve Atatürk için besteler yapıp müzikli gösteriler sunan grubun içinde Tağı Oşenyüzen ve Settar Güldür de yer aldı. Yıllar sonra Settar Güldür, Atatürk'ün Kars'a gelişi sırasında yaşadıklarından “Hayatımda gururla sakladığım en büyük hatıramdır.” diye bahseder.¹⁵³ Gittiği diğer Anadolu illerinde böyle sanatsal bir faaliyete pek rastlamayan Atatürk, çok beğendiği bu grubu, Ankara'ya davet etti. Ankara'da şehir bahçesinde yer alan Karpiç Gazinosu'nda bir müddet yerli ve yabancı görevlilere gösteriler yapan bu toplulukta yer alan sanatçıların adları şunlardır:¹⁵⁴

“DANŞÇILAR: Rüçhan Hanım, Azamet Hanım, Mirza Bey, Adil Bey, Nadir Bey, Murtaza Bey, Zeynel Abidin Bey, Mehmet Naki Bey, Abdil Hüseyin Bey.

TİYATROKULAR: Settar Güldür, Hüseyin Berk, İsmail Başaran, Hüseyin Bala, Süleyman Gödekli.

MÜZİSYENLER: Abbas Bey (tar), Seyit Bey (garmon), İsmail Bey (klarnet), Kör İsmail Bey (nağara), Kompozitör Tağı Oşenyüzen Bey (kaval).

¹⁵² Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri”, s.159.

¹⁵³ “Garda büyük bir kalabalık ve coşku vardı. Türk Ocakları Temsil ve Musiki Kolu olarak Paşa'yı “Hoş Gelişler Ola Mustafa Kemal Paşa” marşıyla karşıladık. Azerbaycan Türklerinden Mehmet Türkel Bey tarafından büyük öndere ithaf edilen bu eser, daha sonra Türkiye'nin her köşesinde sevgiyle okundu. Aynı gün Kars Türk Ocağı Şubesi'ne gelen Mustafa Kemal'i, bu sefer sözleri Azerbaycan'ın büyük şairi Ahmet Cevat Bey'e, bestesi Üzeyir Hacıbeyli'ye ait olan “Çırpınırdın Karadeniz, Bakıp Türk'ün Bayrağına” şarkısıyla karşıladık. Akşam yemeğini müteakip, Türk Ocağı Temsil ve Musiki Grubu'nu huzuruna çağırdı. Başkanımız Hamit Ersöz Bey'in gözyaşları içinde yaptığı duygusal konuşmanın ardından Mustafa Kemal, faaliyetlerimizden duyduğu memnuniyeti ve Şeyh Şamil oyununu izlemek istediğini buyurdu. Dağıstanlı Adil ve Mirza Beyler, Gazi'nin isteği üzerine tam üç kez bu oyunu gerçek figürleriyle oynadılar. Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya çağrıldık. Karpiç Gazinosu'nda Atamızın ve maiyetinin huzurunda “Arşın Mal Alan” operetinden kısa bir bölüm ve Azerbaycan Folklorundan ve musikisinden örnekler sunduk.” **Hüryurt**, 6 Ekim 2008, Yıl: 53, Sayı: 15.914

¹⁵⁴ “Bu sanat topluluğu, Arşın Mal Alan ve Meshedi İbat operetlerinden pasajlar sunuyor, Kafkas Lezginka dansları oynuyor ve koro halinde orkestra ile Mustafa Kemal'i şöyle uğurluyorlardı.

Sensen Menim Ay'ım, Günüm, Hilalim

Hami Seher Sensen Menim Kemal'im

Çekerem Nazını Her Dem Ne Gadar Naz-ı Bac Olsan

Gurban Ollam Adına, Ay Uldız Bayrağına

Seni Çok Çok Severem

Goy Dolanım Başına Pervane Dek

Salma Meni Çöllere Divane Dek

Çekerem Nazını Her Dem Ne Gadar Naz-ı Bac Olsan

Gurban Ollam Nazına, Sesine Avazına

Seni Çok Çok Severem” Adli Ayter, “Kafkas Halk Dansları'nın Türkiye'de İnkişafı Esnasında Muhtelif Sahalarda Yaşanan Güçlükler”, Türk Halk Oyunlarının Sahada Derlenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.44-46.

Bu sanat topluluğu, “Arşın Mal Alan” ve “Meşhedi İbat” operetlerinden pasajlar sunuyor, Kafkas Lezginka dansları oynuyor ve orkestra eşliğinde koro ile şarkılar seslendiriyorlardı.”

Kars'ta Settar Bey'le birlikte bu faaliyetleri sürdürenlerin hepsi amatör insanlardı. Hatta aralarında tüccar, gazeteci, öğretmen, memur, ev hanımı gibi farklı meslek gruplarından insanlar da bulunuyordu. Sergilenen oyunlarda, oyunculara rol dağıtımı ve oyunun yönetim işini genelde Settar Bey üstlenirdi. Zaman zaman Kars dışında da birçok gösteri düzenleyen grubun çalışmaları hep başarıyla izlendi ve yerel basında övüldü. Zorlu mücadele yıllarında büyük sıkıntılara maruz kalan Kars halkı için, müzikli sahne gösterileri çok yeni bir kavramdı. Bu kültürün Kars'a yerleşmesinin sağlanmasında Settar Bey'in büyük payı vardır. Ramazan aylarında iftar sonrası Halkevinde yapılan etkinliklerde, ayrıca devlet büyüklerinin halkı aydınlatmak için yaptıkları bilgilendirici konuşmalardan sonra düzenlenen sanat faaliyetlerini, hep Settar Bey düzenlerdi.¹⁵⁵

Settar Güldür, 1963'te tayininin İstanbul Sarıyer'e çıkması nedeniyle ailesiyle birlikte Kars'tan ayrıldı. Tiyatro ile ilgili çalışmalarını burada da devam ettiren Settar Bey, 1964'te Sarıyer ilçesinde ilk kez tiyatro kolunu oluşturdu ve Halk Eğitim Merkezi'nde çalışmalar sürdürdü. Yaşamını yitirdiği 1979 yılına dek de sanat faaliyetleriyle iç içe yaşadı. Kars'tan ayrılmasına rağmen halk tarafından unutulmamasını sağlayan en önemli öge, canlandırdığı “*Meşhedi İbat*” karakteri oldu.

Settar Güldür'ün tiyatro çalışmaları, yerel gazetelerde de yer aldı. “*Himmetin Oğlu*” adlı eserin, 1944'te Kars Halkevi sahnesinde sergilendiğine yönelik haberin ayrıntısı şu şekildedir:

¹⁵⁵ Settar Güldür'ün torunu olan ve aynı zamanda Gülçehre Askeran'ın kızı olan Nesrin Askeran Ünal ile 23 Ağustos 2008 günü Ankara'da annesi Gülçehre Askeran'ın evinde yapılan görüşmede şu bilgilere yer vermiştir: “Cumhuriyetle yaşıt bu faaliyetler Karşlıları, opera, operet, dans ve musikiyle buluşturdu, eserler birbiri ardına sahnelendi. Türk Ocakları temsil ve musiki kolu bünyesinde başlayıp Halkevleri ve Halk Eğitim Merkezlerinde devam eden bu tiyatro tutkusu küçük salonların küçük sahnelerinde tıpkı “perde” gibi Karşlıların yaşamına yeni ufuklar açtı, onları farklı dünyalara taşıdı. Settar Bey'in rol arkadaşları; avukat, tüccar, gazeteci, esnaf, öğrenci, zanaatkâr, öğretmen, ev hanımı, memur hemen her meslekten ve her kesimden insanlardı. Hiç birinin tiyatro alanında bir eğitimi yoktu. Ancak büyük bir inanç ve disiplin duygusuyla alkışı hak ettiler. Yıllar içerisinde kadrolar değişti, birileri çekildi, yerlerine yenileri katıldı. Settar Güldür ise bu kadronun değişmezi olarak tüm oyunlarda oyuncu ve yönetmen olarak var oldu.”

*“İbnirrefik Ahmet Nuri'nin “Himmetin Oğlu” adlı eseri, Halkevi sahnesinde ve Türk sahne ve sanat âleminin kıymetli elemanlarından Settar Güldür'ün rejisörlüğü ve sayın kıymetli yazıcımız Fuat Araslı'nın nezareti altında temsil edildi.”*¹⁵⁶

Tiyatro faaliyetleri, oyuncuların gönüllülük esasına dayandığı için, bilet satışından elde edilen gelirler, derneklere aktararak fakir aileler yararına kullanılmaktaydı. 1958 yılında sahneye konan *“Meşhedi İbat (O Olmasın, Bu Olsun)”* opereti, üç ayrı temsille halka sunuldu. Türk Kadınlar Birliği Kars Şubesi ve Kars Verem Savaş Derneği yararına düzenlenen bu faaliyetlere halk yoğun ilgi gösterdiği için, önemli gelirler elde edildi.¹⁵⁷ Tiyatronun çok başarılı oluşu ile ilgili haberler ve övgüler, 19 Mayıs 1958 günlü Bugün Gazetesi'nde de yer almaktadır.¹⁵⁸

Tiyatroya duyulan ilginin büyük olması nedeniyle zaman zaman ilçelerde de çeşitli faaliyetler düzenlendi. 4 Mart 1959 Cumartesi gecesi Serhat Kolordu Kumandanı General Daniyel Yurdatapan'ın davetlisi olarak Sarıkamış'a giden Settar Güldür ve arkadaşlarının *“Meşhedi İbat Opereti”* beğeniyle izlendi. Bugün Gazetesi'ndeki haberde tiyatrodaki rol alan kadınların da çok başarılı olduğundan şöyle söz edilmektedir:¹⁵⁹

“...Settar Güldür ve arkadaşları, Sarıkamış'ta Meşhedi İbat operetini temsil ettiler. Daha doğru bir ifade ile buna sanat ziyafeti demek daha yerinde olur. Çünkü eserde vazife alan genç istidatlar, kendilerinden beklenenden çok üstün bir başarı göstermek suretiyle yerine getirdiler. Bilhassa Meşhedi İbat rolünü ifa eden kudretli sanatkar Settar Güldür, Rüstem Bey rolünde Tahir Ekinci, Gülnaz rolünde Suzan Çapan, Senem rolünde Seher Akçay ve diğer rollerde Yusuf Yıldırım, İsmet Çetin, Zeki Tözün, Kemal Gökyer, Muharrem Ak, cidden çok muvaffak oldular. Eserin bu derece başarılı oluşunda büyük payı olan kıymetli sanatkar İslam Özinal ve suflör İsmail Aydınoglu'nu tebrik ederiz.

Sayın General Yurdatapan, geceye şeref katmaları için Ordu Kumandanı Ragıp Gümüşpala'yı, Ağrı Tümen Kumandanı General Ali Rıza Topçuoğlu'nu, 9. Tümen Kumandanı General Osman Nuri Atamanı'ı davet etmişlerdir.”

¹⁵⁶ **Kars**, 9 Şubat 1944, Sayı: 1210.

¹⁵⁷ **Bugün**, 2 Mayıs 1958, Sayı: 60.

¹⁵⁸ **Bugün**, 19 Mayıs 1958, Sayı: 74.

¹⁵⁹ **Bugün**, 8 Nisan 1959, Sayı: 323.

Türk Sahne Sanatları Derneği, Settar Güldür'e yaptığı tiyatro çalışmalarından dolayı, 1968 yılında bir hüviyet kartı verdi. Derneğe 141 numara ile üye olan Settar Güldür'ün meslek şubesine “aktör, rejisör” yazmaktadır.

Settar Güldür'e ait, Türk Sahne Sanatları Derneği Başkanı olan Avni Dilligil tarafından verilen “Rejisörlük ve Tiyatro Yöneticiliği Belgesi” mevcuttur. Belgede, “Tiyatro-Operetlerde gerek aktör olarak çalışacağı gibi, rejisörlük ve aynı zamanda tiyatro yöneticilik görevlerini Bay Settar Güldür'ün yapabileceğine dair yetki belgesidir.” ifadesi yer almaktadır.

Settar Güldür'ün yaptığı çalışmalar, 1986 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından da incelemeye alındı. “Seddar”¹⁶⁰ konulu bakanlık yazısının ayrıntısında şunlar vardır:

“Önceleri Kars yöresinde Karagöz ve kukla oynattığı, sonradan İstanbul'a taşınıp orada vefat ettiği Dairemizce tespit edilen ve çevrede “Artist Settar” olarak tanınan sanatçı hakkında ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyulmuştur.

Bu sanatçının çocukları (Eczası Gülçehre Askeran, İstiklal Caddesi) ve akrabalarının ilinizde yaşadıkları bilinmektedir. Müdürlüğünüzce görevlendirilecek bir personelce, yakınlarından “Artist Settar” hakkında ayrıntılı bilgi toplanmasını, sanatçıdan kalan tasvir, kukla, fotoğraf ve yazılı dökümanların bulunup bulunmadığının tespit edilmesini varsa bu dökümanların Dairemiz arşivine bağış olarak veya belli bir ücret karşılığında verilip verilmeyeceğinin öğrenilmesini ve sonuç hakkında bilgi verilmesini rica ederiz.” Belgede Bakan adına Daire Başkanı Kamil Toygar'ın imzası vardır.

Kars Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü de yazıyı Kül. Şb. 111/ 194 sayı ve yine “Seddar” konusuyla 12 Şubat 1986 tarihinde Kültür ve Turizm Müdürü Abdullah Oktay imzasıyla Kadınlar Birliği Başkanı Gülçehre Askeran'a göndermiştir.

2.1.3. Kars'ta Diğer Tiyatro Faaliyetleri

Kars'ta sanata, özellikle de tiyatroya karşı duyulan ilgi, bu alanda sık sık faaliyetlerin yapılmasını sağladı. 1932 yılında öğretmenler grubunun oynadığı “Mete” adlı eser, aynı zamanda Kars Lisesi'nde öğretmenlik yapan Cevat Bey tarafından

¹⁶⁰ Bu yazı 7 Şubat 1986 tarihli olup, MİFAD- Halk Ed. Tiy. Şb. Md. -111-330-5184 sayı ile gönderilmiştir.

yazıldı. Cevat Bey'in 2 Mayıs 1932'de askerlik stajı yaptığı sırada yazdığı 4 perdelik bu eser, yine öğretmenler tarafından maarif salonunda başarıyla sunuldu. Bu eserin önemli bir özelliği de Türkçe kelimelerle yazılmış olmasına ve yabancı kelimelere yer verilmemesine dikkat edilmesidir. Bu tiyatro grubunda kadın öğretmenlerin de oynaması ve giyilen sahne elbiselerinin özenli oluşu dikkat çekmektedir.¹⁶¹

Kars Halkevi'nin birçok müsameresi de, tiyatro gösterileri şeklinde olmaktadır. 25 Ağustos 1934 Cumartesi akşamı Türk Akademi Tiyatro Heyeti tarafından "*Son Altes*" adındaki piyes, Halkevi'nin müsameresi içeriğinde yer aldı. Bu geceye birçok davetli katıldı ve eğlenceli bir gece geçirildi.¹⁶²

Sadece Kars'ta yapılan çalışmalara değil, Kars dışından gelen oyunlara da ilgi yoğundu. Kars'ta tiyatronun çok ilgi gören bir sanat dalı olması, İstanbul Tiyatrosu'nun turne kapsamında Kars'a da uğrayıp oyunlar sergilemesini sağladı. 1938'de İran turnesine çıkan İstanbul Tiyatrosu, Kars'a da uğrayarak "*Ayşe*" operetini başarıyla canlandırdı. 1941 yılında da İstanbul Şehir Tiyatrosu Kars'a gelerek oyunlar sergiledi.¹⁶³

Kars Halkevi'nin birçok müsameresini, piyes ve tiyatro oyunu olarak sergiledi. 1938'de Kars Halkevi'nin Orduevi Salonu'nda verdiği müsamerede "*Akın*" adlı piyes başarıyla oynandı ve gece Kafkas danslarıyla daha renkli hale getirildi.¹⁶⁴ 1938'de Halkevi Gösteri Kolu'nun oynadığı ve Reşat Nuri Güntekin tarafından yazılan "*Hülleci*" adlı oyun, halk tarafından çok beğenildi.¹⁶⁵ Halkevi Gösteri Kolu'nun düzenlediği piyeslerden biri olan "*Ana*" piyesi; 4 Ocak 1939 günü akşamı oynandı. Bu piyesi, beş yüzün üzerinde köylü ve kasabalı ilgiyle izledi.¹⁶⁶

Halkevi Gösteri Kolu komitesi seçimleri yapılırken, komite üyelerinin şehrin ileri gelen eğitimcilerinin olmasına dikkat edilirdi. 1941 yılında bu komiteye Maarif Müdürü İbrahim Özdal, Akşam Kız Sanat Mektebi Müdürü Bayan Yaşar ve lise öğretmenlerinden Kasım Ülgen seçildiler.¹⁶⁷

Kars'ta halk tarafından memnuniyetle karşılanan gelişmelerden biri de farklı illerden gelen tiyatro gruplarının gösterileri oldu. 1941 yılında Sarıkamış'ta iki temsil

¹⁶¹ **Doğuş**, 1 Haziran 1934, Sayı: 8, s.5.

¹⁶² **Doğuş**, 1 Eylül 1934, Sayı: 11, s.8.

¹⁶³ **Kars**, 30 Mayıs 1941, Sayı: 947.

¹⁶⁴ **Kars**, 11 Mayıs 1938, Sayı: 642.

¹⁶⁵ **Kars**, 13 Temmuz 1938, Sayı: 659.

¹⁶⁶ **Kars**, 13 Ocak 1939, Sayı: 710.

¹⁶⁷ **Kars**, 30 Mayıs 1941, Sayı: 947.

verdikten sonra Kars'a gelen İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncularını, tren istasyonunda Belediye ve Parti Reisi Mehmet Bağatır, Halkevi Reisi Hüseyin Talınlı ve Kars Gazetesi muhabiri karşıladı. 22 kişiden oluşan bu heyet birinci akşam “Paşa Hazretleri”, ikinci akşam “Zehirli Kucak”, üçüncü akşam ise “İkizler” adlı komedileri oynadı.¹⁶⁸

Şehir halkının sanata verdiği önemi gösteren önemli bir örnek de bu tiyatro oyuncuları için verilen davetlerdir. 14 Haziran Cumartesi günü parti tarafından belediye salonunda aileli bir çay ziyafeti ile 15 Haziran Pazar günü de öğlen yemeği tertiplendi.¹⁶⁹ Tiyatrocular Kars'tan ayrılırken, halkın ilgisinden dolayı duydukları memnuniyeti dile getirdiler.¹⁷⁰

1949 yılı içerisinde Kars'ta görev yapan ilkokul öğretmenleri, Cevat Fehmi Başkut'un “Paydos” adlı eserini, Halkevi sahnesinde oynadılar.¹⁷¹ Bu oyunun geliri Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağışlanarak, örnek bir davranış da sergilendi. Öğretmenlerin temsilleri gibi öğrenci temsilleri de halk tarafından beğeniyle izleniyordu. Nurettin Dekelli'nin Bugün Gazetesi'ndeki köşe yazısında, 19 Mart 1953 günü Erkek Sanat Enstitüsü'nün, Kız Sanat Enstitüsü müsamere salonunda “Andaval Palas” adlı bir temsil gerçekleştirilmesi konu edilmektedir.

Demokrat Kars Gazetesi'nin 28 Mart 1958 günlü sayısında Nesip Varkır'ın köşe yazısının konusunu, Erkek Sanat Enstitüsü'nün hazırladığı ve 26 Mart gecesi sahnelenen tiyatro oyunu oluşturmaktadır. Yazıda, “Andaval Palas” adlı oyunun dekoru, makyajı ve kıyafetlerinin çok başarılı bulunduğu, seyircilerin beğendiği vurgulanmaktadır.¹⁷²

1958 yılında, Türk Tiyatrosu'nun en başarılı sanatçılarından biri olan Avni Dilligil de kalabalık bir grup eşliğinde Kars'a gelerek temsiller sundu.¹⁷³ Bir yıl öncesinde de şehre gelen Avni Dilligil Opereti'nin bu sefer daha kalabalık ve seçkin

¹⁶⁸ **Kars**, 13 Haziran 1941, Sayı: 951.

¹⁶⁹ **Kars**, 17 Haziran 1941, Sayı: 952.

¹⁷⁰ **Kars**, 20 Haziran 1941, Sayı: 953.

¹⁷¹ **Kars**, 16 Nisan 1949, Sayı: 1719.

¹⁷² **Demokrat Kars**, 28 Mart 1958, Sayı: 783.

¹⁷³ Ardahan doğumlu olup, Kars'ta ticaretle uğraşan Nuri Vatan da anıları içerisinde şu bilgilere yer vermiştir: “1950'li yıllar. Artık o zaman Kars kalkınmış bir bölgeydi. Gayet güzel çarşısı, otelleri, nezih bir pastanesi vardı ki bugün bile o kaliteyi bulmak zor. Sazları, cazları vardı. Halkevi'nde eğlenceler düzenlenirdi. Sineması vardı. Sık sık tiyatro grupları gelirdi. Bir gün Avni Dilligil Grubu gelmişti. Onları ben ağırladım. Hatta Erzurum'a kadar yolcu etmeye götürdüm.” Narin, **Kar Taneleri - Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.286.

bir sanatçı eşliğinde şehre gelmesi, halkın ilgisinin büyük olduğunun göstergesidir.¹⁷⁴ 22 Mayıs'tan itibaren gösterilerine başlayan tiyatronun oynayacağı temsillerin tanıtımı, yerel basında günlerce yer buldu. Seçim Balığı, Karanfil Hüseyin, Dolapçı Numarası, Köprüaltı Kâtibi adlı oyunlar halkın büyük beğenisini kazandı.¹⁷⁵

O yıllarda Kars'ta yaşayan, ancak daha sonra çeşitli nedenlerle Kars'tan ayrılan insanların anılarında da bu tiyatro faaliyetleri yer bulmaktadır.¹⁷⁶ Hatta Kars'tan İstanbul'a gösteri amaçlı giden gruplara da orada yaşayan Karşılılar büyük ilgi göstermekteydiler.¹⁷⁷ Kars'ta sinema ve tiyatro faaliyetlerine her yaştan insanın ilgisi olmakla beraber, özellikle gençler daha çok ilgi duyuyordu.¹⁷⁸

Kars'ta tiyatro faaliyetlerinin aralıklarla 1960 yılından sonra da gerçekleştiğine yönelik yerel basın haberleri mevcuttur. 1964 yılına ait Kars Eli Dergisi'nde "*Kars Halkevi Haberleri*" başlığıyla, Kars'taki sosyal faaliyetlere yer verilmektedir. Yazıda, Kars Halkevi yararına 16 Ekim 1964'te Arif Sami Toker Topluluğu konseri ile 22 Ekim 1964'te "*O Olmasın Bu Olsun-Meşhedi İbat*" operetinin sahneye konduğu ve opereti sahneye koyanların bir kısmının Halkevi'nin üyeleri olduğuna değinilmektedir. Bu operet; çok rağbet görmesi sebebiyle halka ücretsiz olarak 6 defa oynamış ve ayrıca Yol-İş Sendikası'nın davetlisi olarak Erzurum'a gidip, 3 gece de orada sahne almıştır.

¹⁷⁴ **Bugün**, 15 Mayıs 1958, Sayı: 71.

¹⁷⁵ **Bugün**, 19 Mayıs 1958, Sayı: 74.

¹⁷⁶ Ayten Muğam, dönemin tiyatro faaliyetleri ile ilgili olarak şöyle bilgi vermektedir: "Cumhuriyet'in etkisiyle Karşılılar, Halk Partisi'ne çok bağlıydı. Çok uyanık ve aydın bir halk vardı. Herkes birbiriyle kaynaşmıştı, ayrımcılığa yer yoktu. Medeni bir şehirdi. Hakkı Bey'in sineması vardı. Şehir Kulübü vardı. Bazen öğretmen arkadaşlarla toplanır, oraya giderdik. Artist Settara ve eşi Gülperi Teyze, bazen halamın kızı Azimet ablamı da alır, birlikte tiyatro sergilerlermiş. İstanbul'dan gruplar gelirmiş. Darü'l Bedayi ile birlikte turnelere çıkarılmış. Arap ülkelerine bile giderlermiş. Kars'ın düğünleri de baloları da muhteşem olurdu." Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.49.

¹⁷⁷ Karşılı Avukat Hayrettin Kabadayı, anıları içerisinde 1968'de Kars'tan gelen bir grubun İstanbul'daki Fitaş Sineması'nda Üzeyir Hacıbeyli'nin "Arşın Mal Alan" adlı müzikal operetinin gösterimi sırasında adeta izdiham yaşadığını, halkın ilgisinin büyük olduğunu belirtmektedir. Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.201-202.

¹⁷⁸ 1935 Kars doğumlu olan Neşet Tanrıverdi'nin anıları arasında da dönemin sosyal hayatının canlılığına vurgu yapılmıştır: "O zamanlar bir genç askere gidinceye kadar kahvehaneye falan gitmezdi. Çünkü çevrede hiç hoş karşılanmazdı. En büyük merakımız sinema ve tiyatroydu. Kars'a çok sık tiyatrolar gelirdi. Onları izlemeye giderdik. Bizim büyüklerimiz de tiyatro oynardı. İçlerinde çok ünlü olanlar vardı. Müthiş komediler sahnelerlerdi, "Arşın Mal Alan" gibi. Sinema da vazgeçilmez eğlencemizdi. Bir de kışın kayak kaymak, paten kaymak en büyük keyfimizdi. Gençlik yıllarım dediğimde, beden öğretmeni Zeki Tamer'den söz etmemek olmaz. Biz atları kızığa koşar, Petrofka'ya giderdik." Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.303.

1964 yılının sonlarına doğru sahnelenen diğer bir eser de Namık Kemal'in "*Vatan Yahut Silistre*" eseridir. Oyun, Kars Halk Eğitim Merkezi Kültür ve Yayın Kolu ile Temsil Kolu'nun ortaklaşa gayreti ile yine 1964 yılında sahnelendi.¹⁷⁹

Kars Eli Dergisi'nin 1964 yılının Aralık ayında yayınlanan bir nüshasında "*Şehrimizin öteden beri duyulan tiyatro ihtiyacını karşılamak üzere Halk Evi İl Tiyatrosu'nu kurmak için teşebbüse geçiyoruz.*" haberi yer almaktadır.¹⁸⁰ Aynı derginin Şubat 1965'teki baskısında ise "*Halkevi İl Tiyatromuzun nüvesi olan Tiyatro Topluluğu*"nun "*Pusuda*" ve "*Denize Giden Atlılar*" piyeslerini 22 Ocak 1965'te oynadıkları, 19 Şubat günü de "*Duvarların Ötesi*" adlı oyunu sahnelemek için çalışmalarına devam ettiği yazmaktadır.¹⁸¹

2.2. Müsamereler

Kars ili, çeşitli temsillerin, baloların, müsamerelerin yapıldığı bir döneme tanıklık eden şehirlerden biridir. Döneme ait yerel basında da geniş yer tutan bu müsamerelere, hem devlet adamları, hem de halkın ileri gelenleri yoğun bir ilgi gösteriyordu.

Genellikle Halkevi'nin düzenlediği bu müsamereler, çok yönlü yapıldığı için halkın her kesiminden insana hitap ediyordu. 26 Nisan 1934 Perşembe günü akşamı Halkevi Temsil Şubesi tarafından Maarif Salonunda halka verilen müsamerede Neşriyat Şubesi üyelerinden Cevat Bey, çocuk ve çocuk terbiyesi üzerine bir konferans vermiş, ardından da milli oyunlar oynanmıştır. Daha sonra üç perdelik bir vodvil ve tek perdelik bir komedi oynanarak halkın neşeli saatler geçirmesi sağlanmıştır.¹⁸²

8 Ocak 1938 gününe ait Kars Gazetesi'nin nüshasında Halkevi gençleri tarafından belediye salonunda yapılan müsamereye geniş yer verilmektedir. Bu müsamerede zeybek, efe oyunları gibi farklı yörelerin oyunlarının yanı sıra, gençler tarafından yoğurt kavgası yapılmış ve "*Yıkılan Ocak*" adlı bir perdelik komedi oyunu oynanmıştır.¹⁸³

¹⁷⁹ **Kars Eli**, Aralık 1964, Yıl:1, Sayı: 5, s.13.

¹⁸⁰ **Kars Eli**, Aralık 1964, Yıl:1, Sayı: 5, s.16.

¹⁸¹ **Kars Eli**, Şubat 1965, Yıl:1, Sayı: 7, s.16.

¹⁸² **Doğuş**, 1 Mayıs 1934, Sayı: 7, s.8.

¹⁸³ **Kars**, 8 Ocak 1938, Sayı: 612.

Genellikle bu müsamere, temsil ve balolar, davetiyeli olarak gerçekleştiriliyordu. Kars Gazetesi'nin 6 Şubat 1940 tarihli nüshasında, “*Halkevi Müsamerelerinde Davetiye Usulü Kaldırılmaz mı?*” haberi ile davetiyeli müsamerelere yönelik bir eleştiri yer almaktadır.¹⁸⁴ Ancak yine aynı gazetenin 29 Ağustos 1941 günlü sayısında yer alan “*30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle yarın akşam saat 20’de Halkevi’nde bir toplantı yapılacaktır. Programı oldukça zengin olan bu toplantıya iştirak her vatandaş için serbesttir.*” haberi, bu davetiye uygulamasının bazı temsiller için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Verilen müsamerelerde gelirlerin genellikle bir yardım koluna aktarılması, müsamereleri daha anlamlı kılmaktadır. 1942 yılında, Ankara ve İstanbul’daki üniversitelere devam eden Karşı gençlerin, Halkevi salonunda verdikleri müsamerenin Halkevi Sosyal Yardım Kolu yararına yapılması buna verilecek önemli bir örnektir.¹⁸⁵

1942 yılı içerisinde Cumhuriyet Halk Partisi Kars Merkez Kaza İdari Heyeti tarafından hazırlanan müsamereler, Askeri Gazino’nun sinema salonunda zengin bir içerikle sunuldu. Üç ayrı gün düzenlenen bu müsamerelerde ilk gün “*Himmet’in Oğlu*” adlı eseri, Cilavuz Köy Enstitüsü’nün öğrencileri sunarken, diğer günlerdeki müsamerelerde aynı oyun, halktan kişiler tarafından oynandı. Bu müsamere içerisinde Cilavuz Köy Enstitüsü öğrencileri, çok başarılı bulundu. Mandolin çalan ve koroya katılan elliye yakın öğrencinin müzik, folklor ve tiyatro alanındaki çalışmaları büyük bir beğeniyle izlendi.¹⁸⁶

Vali, Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı gibi ileri gelenlerin de katıldığı Orduevi’ndeki geceler de çok eğlenceli geçiyordu. Kars Gazetesi, 1942 Ocak ayında yapılan Mevki Karargâhı Gecesi’ni, şimdiye kadar yapılmış en kalabalık ve en neşeli gece olarak değerlendirmektedir. Zengin bir programla saat 01’e kadar neşe ile devam eden toplantıda projeksiyonla gösterilen karikatürler, çeşitli hünerbazlık ve kukla gösterileri, ikram olunan keten helvası faslı herkesin hoşuna gitmiştir.¹⁸⁷

Askeri Gazino’nun sinema salonu, birçok müsamereye ev sahipliği yaptı. 1942 yılında Yardımseverler Cemiyeti’nin bir müsameresinde; diğerlerinden farklı olarak, ünlü hokkabaz Zati Sungur’un öğrencilerinden oluşan ve Erzurum’da çalışmalarını

¹⁸⁴ **Kars**, 6 Şubat 1940, Sayı: 815.

¹⁸⁵ **Kars**, 25 Ağustos 1942, Sayı: 1067.

¹⁸⁶ **Kars**, 22 Mayıs 1942, Sayı: 1040.

¹⁸⁷ **Kars**, 13 Ocak 1942, Sayı: 1007.

yürüten bir sanatçı topluluğunu getirtildi. Bu müsamere de askeri gazinonun sinema salonunda yapıldı.¹⁸⁸

Askeri Gazino'daki etkinliklerden biri de yine 1942 yılında düzenlenen edebiyat ve müzik gecesi oldu. 7 Nisan 1942 günlü Kars Gazetesi'ndeki "*Askeri Gazino'da Eşsiz Bir Gece*" başlığıyla yayınlanan haberde bu geceye, "*Şehrimiz Askeri Gazinosu'nda Cumartesi bu kış mevsiminde yapılmış olanlardan daha üstün bir aile toplantısı yapılmıştır. Kemalist devrimin ideal şairi Teğmen Behçet Kemal Çağlar'ın*¹⁸⁹ *da heyecanlı çıkışlarına güzel bir vesile teşkil etmiş olan bu edebiyat ve müzik gecesine katılım yüksek olmuştur.*" cümleleriyle yer verilmektedir.¹⁹⁰

1942 yılına ait Kars Gazetesi'nin nüshalarında Behçet Kemal Çağlar'ın¹⁹¹ birçok makalesi yer aldı.¹⁹² Ayrıca Behçet Kemal Çağlar; 12 Şubat 1943 günü toplanan Belediye Meclisi'nde alınan kararla 19 Şubat 1943 gün ve 244 sayılı yazıyla "*Kars'ın Fahri Hemşehriliğine*" kabul edildi.¹⁹³

1949'da şehre gelen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünün öğretim heyeti ve öğrencileri, çeşitli konularda tetkikler yapmak amacıyla Kars'a geldikleri zaman Kars Halkevi tarafından bu heyet için "*Kars Tarih ve Şiir Gecesi*" düzenlendi. Gecede hem Kars'ın tarihi ile geniş bilgiler verildi hem de Kars'a özgü halk şiiirleri okundu.¹⁹⁴

Düzenlenen müsamerelerde amaç sadece halkın eğlendirilmesi değildi. Yöre kimliğinin tanıtılması, şairlere yer verilerek şiiirlerini halka ulaştırması, milli oyunların genç kuşaklara aktarılması da hedefleniyordu. 1959 yılı Ağustos ayı içerisinde Zafer Sineması'nda düzenlenen Kars'ı Tanıtma ve 1855 Kars Zafer Abidesi'ni Yaptırma Derneği'nin hazırladığı "*Halk Şairleri ve Milli Oyunlar Gecesi*" içerisinde, Kars yöresine ait birçok öğeye yer verildi. Bu gecede, Poskovlu Sabit Müdami Yalçın ve Karanlı Murat Devrani Çobanlar ile Arpaçaylı Âşık Mecit Mutlu, kendi sazlarıyla

¹⁸⁸ **Kars**, 13 Ocak 1942, Sayı: 1007.

¹⁸⁹ Dönemin ünlü şairlerinden biri olan ve aynı zamanda Halkevleri müfettişliği görevini de yürüten Behçet Kemal Çağlar, 1942 yılında askerlik görevi nedeniyle Kars'a gelmiştir. **Kars**, 5 Mayıs 1942, Sayı: 1035.

¹⁹⁰ **Kars**, 7 Nisan 1942, Sayı: 1028.

¹⁹¹ Erzincan eski milletvekili olan Behçet Kemal Çağlar, Kars'tan ayrılmasından sonraki dönemlerde de Kars'ı tanıtan çeşitli yazılar yazmıştır. İstanbul'da çıkarmakta olduğu Şadırvan adlı haftalık sanat mecmuasının 17 Haziran 1949 tarihli 12. sayısında "**Doğu Yaylasında Bir Dolaşma**" başlıklı yazısını Kars'a ayırmış ve şehre ait izlenimlerini yansıtmıştır. **Kars**, 2 Temmuz 1949, Sayı: 1741.

¹⁹² **Kars**, 28 Ağustos 1942, Sayı: 1068.

¹⁹³ **Kars**, 23 Şubat 1943, Sayı: 1115.

¹⁹⁴ **Kars**, 13 Temmuz 1949, Sayı: 1744.

karşılıklı olarak şiirlerini okudular. Daha sonra “*Milli Oyunlar Kolu*”ndan 5’i erkek 4’ü kız 9 kişilik bir gösteri grubu, Davulcu Hacı Okan ile Zurnacı Hilmi Demir’in eşliğinde Erzurum yöresine ait oyunları sergilediler. Şüregel Diringisi, Köroğlu, Kars Zeybeği, Penceresi Püskül-Müskül, Gelin Götürme ve Pişik adlı oyunlarla; Ağırbar, Pağpuru, Temürağa, Duryerinde, Tersbar, Tavuk Barı gibi bar oyunlarını sergileyen bu gençlerin gösterileri, Vali Hilmi Dağcıoğlu ve halk tarafından çok beğenildi. Köylü giyimli genç kızlar ise, “*Ağır Terekeme, Bu Gelen Nahır Mıdır, Sarıçiçek, Sarıgelin, Yayık ve Dağda Hayladım Kurdu*” adlı oyunları oynarken bir taraftan da oyunun türkülerini seslendirdiler. Bu gecenin amacına uygun olarak Kars Lisesi Tarih Öğretmeni Fahrettin Kırzioğlu; oynanan bu oyunların tarihi, anlamları, oyunları konu alan efsaneler ve inanışlar hakkında bilgi verdi, “*Bar*” ve “*Düngür*” deyimleri hakkında da izahatlarda bulundu.¹⁹⁵

1960 yılı içerisindeki bir faaliyet de müzik etkinliği ile ilgilidir. Erzurumlu ünlü Kemani Haydar Telhüner, Mayıs ayı içerisinde Zafer Sineması’nda birkaç gün devam eden konserler verdi ve halkın büyük beğenisini kazandı.¹⁹⁶

2.3.Balolar

Yerel basındaki bilgiler, Kars’ta balo kültürünün Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yerleştiğini göstermektedir. Baloların yoğun yapıldığı yıllarda Kars’ta yaşayan insanların anılarında geniş yer tutan balolar, hem eğlence hem de farklı amaçlar doğrultusunda yapılmaktaydı. Bu balolarda kadınlarla erkekler aynı ortamda gece geç saatlere kadar eğleniyorlardı.¹⁹⁷

1930 yılına ait Kars Gazetesi, Kars Türk Ocağı’nda dans müsabakalarının yapıldığı ve sabahlara kadar devam eden baloların yapıldığına dair bilgiler vermektedir.¹⁹⁸

Kars Kızılay Cemiyeti, genellikle yapılan baloları toplum yararına gerçekleştirdi. Kars Kızılay Cemiyeti, bu amaçla düzenlediği 1939 yılbaşı balosunu, Askeri Garnizon Salonu’nda yaptı.¹⁹⁹

¹⁹⁵ **Bugün**, 21 Ağustos 1959, Sayı: 431.

¹⁹⁶ **Bugün**, 9 Mayıs 1960, Sayı: 646.

¹⁹⁷ Narin, **Kar Taneleri- Kars’tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.37, 49, 392.

¹⁹⁸ **Kars**, 27 Mart 1930, Sayı: 15.

¹⁹⁹ **Kars**, 17 Şubat 1939, Sayı: 719.

Verilen bu balolarda toplumsal olaylar göz ardı edilmedi, manevi değerlere saygı gösterildi. 1940 yılında Erzincan'da büyük yıkıma neden olan deprem dolayısıyla yılbaşı akşamı askeri gazinoda verilecek olan balo ve müsamereler yaşamını kaybeden insanların anısına duyulan saygı gereği, tehir edildi.²⁰⁰

Halkın da beğenisini kazanan bu balolar sadece Kars'ın merkezinde değil, ilçelerinde de yapılmaktaydı. 22 Nisan 1941 tarihli Kars Gazetesi, Tuzluca ilçesinde Çocuk Esirgeme Kolu tarafından 23 Nisan akşamı için zengin bir programla bir çocuk balosunun tertip edildiği bilgisine yer vermektedir.²⁰¹

Bu balolarda sadece o geceye özel gazetelerin de bastırılması, baloların önemini gösteren önemli bir örnektir. 3 Ocak 1941 gününe ait Kars Gazetesi'nde "Kızılay Balosu" sırasındaki etkinliklere ait şu bilgiler yer almaktadır:²⁰²

"Yılbaşı münasebeti ile verilen balo, pek güzel geçmiştir. Enteresan numaralar arasında en hoş gideni, balo gazetesi olmuştur. Buradaki ince cinaslar, yerinde buluşlar gazete müdürünün mizahi kabiliyetine, ince görüşlerine herkesi hayran bırakmış ve salon, kahkahalarla sarsılmıştır. Kukla da hakikaten muvaffak olmuş bir numara idi. Yerli oyunlar güzeldi. Piyango ise halkı merakla oyaladı. Bu suretle samimi ve adeta bir aile topluluğu sıcaklığı ile içten hararetlenmiş bir gece geçirilmiştir."

Yapılan balolardan bir kısmı milli kostümlerin giyilmesi²⁰³ ile daha da renkli hale getirilmekteydi.²⁰⁴ 6 Ocak 1942 günlü Kars Vilayet Gazetesi, "Kızılay Balosu" başlığıyla şu bilgilere yer vermiştir:

"Yılbaşı münasebeti ile Kızılay Cemiyeti tarafından tertip edilen balo, 31.12.941 gecesi, Askeri gazino salonlarında verilmiş ve çok muvaffak olunmuştur. Kars'ta ilk defa olarak bu baloya bayanlarımız milli kostümlerle iştirak etmişler, gerek

²⁰⁰ **Kars**, 19 Ocak 1940, Sayı: 811.

²⁰¹ **Kars**, 22 Nisan 1941, Sayı: 936.

²⁰² **Kars**, 3 Ocak 1941, Sayı: 906.

²⁰³ "70'li yıllara kadar Kars'ta giydiklerimiz kaliteliydi. O zamanlar İstanbul'da Dilberler, Atalar gibi ünlü mağazalar vardı. Saniyorum Kars'a da oralardan kıyafet geliyordu. Kars'ta daha o zamanlar 1959 ya da 1960 yılında kadın berberi vardı. Bir kıyafet balosu olmuştu, ben de o zaman kendime taftadan bir gömlek diktirmiştim. Korsan kıyafeti gibi geniş kolları vardı." Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.36.

²⁰⁴ 1924 yılında Kars'ta doğan ve daha sonraki yıllarda Türk Kadınlar Birliği'nin Kadıköy Şubesi'nde başkanlık yapan Neriman Kuban Erduman da "Anılarımdan Kırıntılar" adlı kitabında Kars'ta 1941 yılında yaşanan sosyal etkinliklere değinmektedir. "Bitmez tükenmez sosyal çalışmalar yapıyorduk. Garden partiler, kıyafet baloları... Cumhuriyet Baloları defile gibi olurdu; hatta bir kıyafet balosunda ablacığımla Meliha ablam Azeri kıyafetleri ile birinci olmuşlardı." Neriman Kuban Erduman, **Anılarımdan Kırıntılar**, İstanbul, 2008, s.55.

bayanların, gerek Baytar Müdürü Selim Yatağan'ın milli zeybek kostümü son derece beğenilmiştir. Bayanların giydikleri milli kostümler arasında orijinalite bakımından bilhassa Sayın Bayan Melahat Hüdayi Karataban'ın Sivas kıyafeti ve öğretmen Nilüfer Bağatır'ın yerli terekeme kostümü nazarı dikkati celbetmiştir. Bununla beraber diğer bütün milli kostümler de muvaffak olmuşlardır.

Bu baloda Yeşilyurt Lokantası tarafından tertip edilen büfede gerek zenginlik ve gerekse de tertipteki incelik son derece hoşta gitmiştir. Baloya Vali H. Karataban, kurmay başkanı, vali muavini, belediye reisi, her rütbede subaylar ve memurlar aileleriyle birlikte iştirak etmişlerdir.

Balo; İstiklal Marşı'nı müteakip Kızılay Reis Vekili Dr. Nezihi Orhon'un kısa bir hitabesi ile açılmış, coşkun neşe içinde sabahlara kadar devam etmiştir. Bu baloya mahsus olmak üzere, bir mizah gazetesi de bastırılarak 942 yılının ilk saatlerinde tevzi olunmak sureti ile güzel bir sürpriz yapılmıştır.²⁰⁵

Aynı yıl yapılan "Yardım Balosu" ise Hayırseverler Cemiyeti ve Sosyal Yardım Komitesi adına şehir kulübünde verilmiş ve balo, katılanların çok hoşuna gitmiştir.²⁰⁶

Kars'ta yapılan baloların birçoğu, gelenekselleşmiş bir şekilde her yıl mutlaka yapılırdı. Hatta 1943 yılında Halkevi salonlarında; milli kıyafet, amatör resim ve fotoğraf sergileri yapıldığı için Halkevi Sosyal Yardım Balosu, 20 Şubat gecesi Ankara Palas Salonu'nda gerçekleşti.²⁰⁷

Balolar, birçok kurum tarafından farklı amaçlarla düzenlenebilmekteydi. 1 Nisan 1944 Cumartesi günü Spor Bölgesi salonlarında Kayakçılık ve Dağcılık İhtisas Kulübü tarafından Vali İhsan Aksoy'un himayelerinde tertip edilen balonun yapılış amacı, kayak mevsiminin kapanmasıdır.²⁰⁸

Bu balolarda, sadece Türk müziğine yer verilmezdi. Döneme göre çok yeni bir tarz olan caz müziği de balolarda halk tarafından dinleniyordu. Yardımseverler Cemiyeti tarafından verilen 1944 yılı yılbaşı balosunda amatör gençlerin teşkil ettiği caz müziğinin yanında, Cilavuz Köy Enstitüsü'nün özel olarak gönderdiği koro ve yerli oyunlar takımının gösterileri, bir gençlik kulübünün karnaval kıyafeti ve

²⁰⁵ Kars, 6 Ocak 1942, Sayı: 1005.

²⁰⁶ Kars, 20 Şubat 1942, Sayı: 1018.

²⁰⁷ Kars, 12 Şubat 1943, Sayı: 1112.

²⁰⁸ Kars, 5 Nisan 1944, Sayı: 1221.

maskeleriyle salona girerek muhtelif oyunlar oynamaları neşeyi arttıran öğeler oldu.²⁰⁹ 8 Mart 1944 tarihli Kars Gazetesi, Kızılay yararına yapılan balonun çok güzel geçtiğini, salonun ve büfenin tertibinde gösterilen ince zevkten dolayı herkesin memnun kaldığını ve cazın oldukça mükemmel olduğunu yazmaktadır.²¹⁰

Merkezi İstanbul'da bulunan "*Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti*", 1949'da bölge binasında, "*Kars Yayla Gecesi*" adıyla bir balo tertipledi. 12 Mart 1949 günü yapılan bu balo, mili oyunlar ve sürprizlerle zenginleştirildi. Böylece geceye katılanların gecedan hoşnut ayrılması sağlandı.

3 Mart 1956 yılına ait Hüryurt Gazetesi'nde de Doğufener Gençlik teşekkülü tarafından düzenlenen bir baloya yer verilmiştir. Gazete, balo için zengin bir program ve sürprizlerin hazırlandığını yazmaktadır.²¹¹

Gelenekselleşmiş olarak yapılan yılbaşı baloları için farklı dernekler görevlendirilebilmekteydi. 1957–1958 yılbaşı balosu için, başkanlığını Vali Hilmi Dağcıoğlu'nun yaptığı komite, Kars Öğretmenler Derneği'ni görevlendirdi.²¹² Yılbaşı balolarından elde edilen gelirler, derneklere de aktarılmaktaydı. 1958–1959 Yılbaşı Balosu, Kars'ı Tanıtma ve 1855 Zafer Abidesi'ni Yaptırma Derneği yararına yapıldı.²¹³

Farklı kurumların kendi adlarına düzenledikleri balolar da vardı. Geceyi canlandırmak amacıyla hazırlanan faaliyetlerde genellikle halkın sevdiği öğelere yer verilmesine özen gösterildi. 26 Nisan 1958'da Türk Hava Kurumu'nun düzenlediği balo için Kars ve Erzurum milli oyun ekipleri hazırlandı, hatta bu baloya Erzurum'un Valisi ve Belediye Başkanı da davet edildi.²¹⁴

1958 yılı Eylül'ünde Bölge Salonunda yapılan bir başka balo da "*Üniversiteliler Gecesi*" olarak yerel basında yer aldı. Gece geç saatlere kadar devam eden geceyi, Nail Odabaşı tertipledi. Bu geceye katılmak için Ankara'dan gelen Bilge ve Verda adlı kardeşlerin Kars yöresi oyunlarını maharetle oynamaları, geceyi daha eğlenceli hale getirdi.²¹⁵

25 Mart 1959 günlü Bugün Gazetesi, "*Spor Kulüplerinin Balosu Muhteşem Oldu*" başlıklı haberde Vali Hilmi Dağcıoğlu'nun himayesindeki Spor Kulüplerinin

²⁰⁹ **Kars**, 5 Ocak 1944, Sayı: 1200.

²¹⁰ **Kars**, 8 Mart 1944, Sayı: 1214.

²¹¹ **Hüryurt**, 3 Mart 1956, Yıl:1, Sayı: 162.

²¹² **Demokrat Kars**, 16 Aralık 1957, Sayı: 695.

²¹³ **Bugün**, 9 Aralık 1958, Sayı: 246.

²¹⁴ **Bugün**, 4 Nisan 1958, Sayı: 38.

²¹⁵ **Bugün**, 8 Eylül 1958, Sayı: 167.

balosuna yer vermektedir. Bu balo sırasında Gülçehre Askeran ve Cengiz Askeran'ın çocukları olan İlhami ve Handan kardeşlerin “Hula-Hoop” gösterisi yapmaları, enteresan bir sürpriz olarak değerlendirilmektedir.²¹⁶ Yine Bugün Gazetesi'nin 6 Mayıs 1959 günlü nüshasında, “Defileli Kıyafet Balosu”nun 19 Mayıs'ta düzenleneceğine yönelik bir haber yer almaktadır.²¹⁷

1959 yılının 30 Ağustos'unda hem Büyük Zafer'in yıldönümü, hem de Kars Lisesi Mezunları Derneği'nin kuruluşu için, bölge salonunda bir balo verildi. Aynı zamanda derneğin de bir üyesi olan Avukat Akay Beşmart'ın Bugün Gazetesi'nde “Kuruluş Balosu Düzenleniyor” başlığıyla yayınlanan yazısında, bu balonun hem milli bir bayram coşkusu yaşatacağı, hem de derneğin faaliyetlerinin tanıtılması yönünden önemli bir etki yaratacağına vurgu yapılmaktadır.²¹⁸

Baharın gelişi nedeniyle okullar da çeşitli balolar düzenlemekteydiler. 23 Nisan 1959 Çarşamba günü Fevzi Paşa İlkokulu aile birliği tarafından düzenlenen balo, Bölge Salonu'nda verilmiştir.²¹⁹

Baloların amaçları çeşitlilik arz ediyordu. 1960 yılının Mayıs ayı içerisinde Türk Kadınlar Birliği'nin tertiplelediği Anneler Günü etkinliği içerisinde gündüz toplantı yapılmış, öğleden önce Zafer Sineması'nda çocuklar çeşitli gösteriler yapmış, gece ise Kadınlar Birliği tarafından balo verilmiştir.²²⁰

Atatürk Kız Enstitüsü tarafından, 19 Mayıs 1960 Perşembe günü bölge salonunda düzenlenen diğer bir balo da “Fakir Öğrencileri Koruma Derneği” yararına verilmiştir.²²¹

2.3. Kars'ta Yardım Faaliyetleri

Kars'ın yerel basınında yer alan yardım faaliyetlerine yönelik haberler, bu faaliyetlere katılımın yüksek olduğunu gösterir. Yardımların içeriği, dönemin şartları içerisinde farklılık göstermektedir. 1938 yılında Sosyal Yardım Komitesi, 267 çocuğa

²¹⁶ Bugün, 25 Mart 1959, Sayı: 311.

²¹⁷ Bugün, 6 Mayıs 1959, Sayı: 344.

²¹⁸ Bugün, 21 Ağustos 1959, Sayı: 431.

²¹⁹ Bugün, 25 Nisan 1959, Sayı: 335.

²²⁰ Bugün, 9 Mayıs 1960, Sayı: 646.

²²¹ Bugün, 16 Mayıs 1960, Sayı: 652.

elbise, 175 çocuğa da ayakkabı yaptırıp dağıttı.²²² 1942 yılında Yardım Sevenler Cemiyeti,²²³ Kars'ta yardıma muhtaç 300 kişiye önemli miktarda gazyağı, peynir, nohut, mercimek, bulgur ve fasulye yardımında bulundu.²²⁴

Kars'ın eğitiminde önemli rolü olan Kars Lisesi'nin Edebiyat Kolu öğrencileri de okul içerisinde bir yardım komitesi kurarak, yangın felaketzedelerine verilmek üzere 230 lira 20 kuruş tutarında bir nakdi yardım topladılar ve bunu Kars Yardım Komitesi'ne teslim ettiler. Gençlerin bu örnek davranışı, büyük takdir topladı.²²⁵

Bu yardımlar farklı amaçlar için yapılsa da çoğunlukla eğitime destek amacı taşıyordu. 23 Nisan 1958 günlü Bugün Gazetesi'nin nüshasında Türk Kadınlar Birliği'nin Kars Şubesi başkanı ve aynı zamanda Kars Valisi Hilmi Dağcıoğlu'nun eşi olan Saadet Dağcıoğlu tarafından düzenlenen yardım faaliyetine yer verilmektedir. Haberde; 23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı sebebiyle 14'ü kız olmak üzere 56'ya yakın öğrencinin giydirildiğine ve bu faaliyetin derneğe karşı duyulan ilgiyi arttırdığına değinilmektedir.²²⁶

1958 yılı içerisinde “Çanakkale Şehitler Abidesi” için Kars'tan da yardım gönderildi. 14 Mart 1958 günü yapılan Tıp Bayramı kutlaması sırasında o geceye mahsus çıkarılan “Sinameki” adlı bir mizah gazetesi satışa sunuldu. Bu gazetenin satışından elde edilen 222 lira 5 kuruş, komiteye başkanlık eden Dr. Cengiz Askeran tarafından toplandı. Kars halkının yardımları, bu geceki yardımla birlikte toplam 2.303 lira 5 kuruşa ulaştı ve Çanakkale Şehitler Abidesi'ni Yaptırma Komitesi'ne gönderildi.²²⁷

23 Nisan 1958 günü kutlanan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı dolayısıyla Kars Türk Kadınlar Birliği, yardıma muhtaç 56'ya yakın çocuğu giydirdi.²²⁸

Yine Vali Hilmi Dağcıoğlu'nun eşi olan ve aynı zamanda Türk Kadınlar Birliği'nin Kars Şubesi'nin de başkanlığını yürüten Saadet Dağcıoğlu ve arkadaşlarının yardım faaliyetlerine katıldığına dair haberler 1960 yılı basınında yer almaktadır.

²²² **Kars**, 29 Ocak 1938, Sayı: 618.

²²³ “Kıymetli bayanlarımızın, özel ev işlerine tercih ederek çalıştıkları asil bir müessese de Yardım Sevenler Kuruludur. Fakir ailelere, asker ailelerine, okul çocuklarına yardımlar yaparlar. Zaman zaman hastaneleri ziyaret ederek hasta gönülleri sevindirir, onlara hediyeler götürür ve daha gerekli yardımları da yaparlar. Bu kurulun ilçelerdeki şubeleri de aynı gayretle çalışırlar.” Atay, **Doğunun Kapısı Kars**, s.85.

²²⁴ **Kars**, 17 Mart 1942, Sayı: 1023.

²²⁵ **Kars**, 17 Ekim 1953, Sayı: 728.

²²⁶ **Bugün**, 23 Nisan 1958, Sayı: 52.

²²⁷ **Bugün**, 17 Mart 1958, Sayı: 23.

²²⁸ **Bugün**, 23 Nisan 1958, Sayı: 52.

Atatürk Kız Enstitüsü'nün salonunda yapılan toplantıda özellikle okula devam eden ve yardıma muhtaç öğrencilere yardıma bulunma konusu görüşüldü ve bu faaliyetlerde başarı sağlandığı vurgulandı.²²⁹

2.4. Sinema

Cumhuriyet dönemi içerisinde Kars, sanat yönüyle aktivitelerin yoğun yaşandığı bir şehir oldu. Bu aktivitelerden biri de sinemadır. Kars'ta 1970'lere dek Kars'ta dört sinema birden yer alıyordu. Bu sinemalarda, dönemin sezon filmleri İstanbul'dan sadece bir ya da iki hafta sonra gösterime girmektedir. Bunda halkın gösterdiği ilginin etkisi büyüktü.²³⁰ Sinemaya sadece belli bir grup değil, hemen her kesimden seyirci gitmekteydi.²³¹

Kars'ta ilk sinema işletmecisi olarak Erzurum'dan Kars Adliyesi'ne başkâtip olarak atanan Hakkı Akınvar'ın adı geçmektedir. Hakkı Akınvar, bir sinema binası satın aldı ve "*Şehir Sineması*" adı altında sinema işletmeciliği yaptı. 1954'te Orduevi sinemasını kiralarak işletmeye açan kişi ise Seyfi Bayraktar oldu. İsmail Temizel'in açtığı sinema ise "*Emek Sineması*"dır. 1958'de ise "*Zafer Sineması*" açıldı. El değiştiren şehir sinemasının 1960 ile 1966 yılları arasında işleticisi Doğan Taşdemir iken, 1966'dan sonra Cengiz Askeran ve Sadri Güldür oldu. 1967 yılında açılan diğer sinema salonları da Ardahan'ın Hoçuvan beldesinden olan Torun Yeltekin'in soyadından adını alan "*Yeltekin Sineması*"²³² ve 1968 yılında da İsmihan Güzeldere tarafından açılan "*Doğu Sineması*" dır.²³³

Dönemin en önemli sosyal faaliyetlerinden biri olan sinemaya karşı, halk her zaman çok ilgili oldu. Bu yüzden şehir sineması, halkın ilgisinin devamı için, özellikle iyi filmler getirmek için itina gösterdi. Hatta basın da sinemanın daha iyi hizmet

²²⁹ **Bugün**, 15 Nisan 1960, Sayı: 626.

²³⁰ "1945 Kars doğumlu olan Budak Kırzioğlu, 1960'lı yıllarda Kars'ta Doğu, Şehir, Temizel ve Orduevi olmak üzere 4 sinemanın olduğunu, ayrıca da Trabzon garajında yazlık sinemanın yaz aylarında hizmet verdiğini, zamanın şaheser filmlerinin gösterildiğini, günlerce bütün matine ve suarelerinin dolup taşıdığını belirtmektedir." Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.110.

²³¹ Oktay Ekinci, **Kars Kitabı**, İstanbul, 2006, s.16.

²³² Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.40.

²³³ Özaydın, **Son Kurtarılan Şehir**, s.115.

vermesi için bazı tavsiyelerde bulunuyordu. 27 Şubat 1940'ta Kars Gazetesi'nde "Sinemanın Noksanları" başlıklı haberde şu tavsiyelere yer verilmektedir:²³⁴

"Şehir Sinemasının bazı noksanları vardır. Bunların telafisi ile sinema herhalde daha iyi bir şekil alacaktır. Mesela, kanepelerin yerleştirilmesi, sandalye ve kanepeler sayısının çoğaltılması, balkon kısmının balkona yakışır bir şekilde tefrişi, halıların temizlenerek daima açık bulundurulması gibi noksanlarda ikmal edilmek sureti ile şehrin karakteri ile mütenasip bir sinema temin edilmiş olacaktır."

Kars Gazetesi'nin 7 Mart 1941 günkü nüshasında gösterimde yer alan "Büyük Caz" adlı filmin izlenmesi için teşvike ve şehir sinemasının getirdiği filmlere yönelik övgülere yer verilmektedir.²³⁵

Kars'taki şehir sineması, film gösterimi dışında çeşitli sanat faaliyetleri için de kullanıldı. 1941 yılında Kars'a konser vermek amacıyla gelen Fikriye Şakrakses adlı ses sanatçısının konserleri için şehir sineması salonu kullanıldı. 13 Mayıs 1941 günlü Kars Gazetesi, Kars'ın anavatana katılmasından sonra ilk defa olarak şehre gelen bir sanatçının konser vermesinin halk tarafından memnuniyetle karşılandığı yazmaktadır. Konserlere şehrin ileri gelenleri tarafından yoğun ilgi gösterildiği de belirtilmektedir.²³⁶ Aynı gazete 3 gün sonraki baskısında Fikriye Şakrakses'in Şehir Kulübü'nün kendi üyeleri tarafından tertip edilen bir gecede sahne aldığını, bu gecede viyolonist Hüseyin Coşkun'er'in ve danslarıyla da Saliha Kol'un geceye renk kattığını belirtmektedir.²³⁷

Kars Gazetesi'nin 9 Ocak 1942 günkü nüshası, Şehir Sineması'nın getirdiği "Leyla ile Mecnun" filmine gösterilen rağbetin yoğun olması sebebiyle filmin gösterim süresinin uzatıldığını yazmaktadır.²³⁸ Zaman zaman film makinelerinin arızalandığı da oluyordu. Ancak sinemaya ilginin yoğun olması sebebiyle bu arızalar çok kısa bir sürede giderilmeye çalışılmaktaydı.²³⁹

Yine 1958 yılında Kars'ta Zafer Sineması'nın açılması önemli bir gelişmedir. 7 Haziran 1958 günlü Bugün Gazetesi, Zafer Sineması'nın yakında açılacağını

²³⁴ Kars, 27 Şubat 1940, Sayı: 821.

²³⁵ Kars, 7 Mart 1941, Sayı: 923.

²³⁶ Kars, 13 Mayıs 1941, Sayı: 942.

²³⁷ Kars, 16 Mayıs 1941, Sayı: 943.

²³⁸ Kars, 9 Ocak 1942, Sayı: 1006.

²³⁹ Kars, 9 Ağustos 1940, Sayı: 867.

duyurmuştur.²⁴⁰ Bu sinemanın açılışıyla ilgili haber, 27 Haziran 1958 günkü Demokrat Kars gazetesinde şöyle yer almaktadır:

“Dün saat 20.00’de seçkin bir davetli kitlesinin hazır bulunduğu açılış töreninde Belediye Reisimiz Yusuf Erengüç ve Maarif Müdürümüz Osman Tunç’un veciz hitabeleriyle yeni “Zafer” adlı sinemamız açılarak şehrimizin hizmetine girdi. Davetliler oturma salonunda ve sinema salonunda ağırlandıktan sonra Zafer sinemasının ilk film gösterisi, Valimiz Hilmi Dağcıoğlu’nun teşrifiyle başladı.”²⁴¹

8 Haziran 1959 günlü Bugün Gazetesi’nde yer alan Atatürk Kız Enstitüsü’nün defilesinin kalabalık bir davetli topluluğuna Zafer sinemasında verildiği haberi, Zafer Sineması’nın sadece film izleme amaçlı kullanılmadığını gösterir.²⁴² Yine Erzurum’dan bir tetkik amacıyla Kars’a gelen Yavuz Selim İlköğretmen Okulu’nun müsameresi de Zafer Sineması’nda verildi.²⁴³

Kars’ta ayrıca 1960 yılı içerisinde bir de Orduevi Sineması açıldı.²⁴⁴ Orduevi Sineması da birçok gösteri, müsamere ve programın gerçekleştirilmesi amacıyla kullanıldı. 1961 yılına ait Bugün Gazetesi’ndeki ilanlar da 3 sinemanın aynı anda faaliyette olduğunu göstermektedir.²⁴⁵

Zamanla şehrin dokusunun bozulması ve dışarıya yapılan göç, sinemalara ilginin azalmasına sebep oldu ve bu ilgisizlik, sinemaların aralıklı dönemlerle kapanması sonucunu doğurdu.

²⁴⁰ Bugün, 7 Haziran 1958, Sayı: 90.

²⁴¹ Demokrat Kars, 27 Haziran 1958, Sayı: 858.

²⁴² Bugün, 8 Haziran 1959, Sayı: 372.

²⁴³ Bugün, 25 Nisan 1959, Sayı: 335.

²⁴⁴ Bugün, 26 Aralık 1960, Sayı: 834.

²⁴⁵ Bugün, 21 Haziran 1961, Sayı: 979.

ŞEHİR SINEMASI	DOĞU SİNEMASI	ORDUEVİ SİNEMASI
İnsanlar Yaşadıkça	Zavallı Yavrum	Korkunç Aslanlar
Burt Lancaster-Deborah Kerr	Türkçe Hint Filmi	M.Splane-C. Beaty
Seanslar: 18.45–20.30	Seanslar:18.30–20.30	Seanslar: 18.30–20.30

2.4. Kars'ta Kurulan Cemiyet, Kulüp ve Dernekler

2.4.1. Yardım Sevenler Cemiyeti

Yerel basında yer alan haberlerde adından sıklıkla söz ettiren bu cemiyetin kuruluş amacı, sosyal yardımlaşmayı desteklemektir. 1942'de kurulan bu cemiyete üye olan 177 kişi ile birlikte birçok ihtiyaç sahibi aileye ve çocuklara yardım yapıldı. Başkanlığını Sabahattin Aksoy'un yaptığı bu cemiyetin yöneticileri arasında ayrıca, Vali eşi, As Başkan Suat Atak, Kâtip Nedime Üçele, Muhasip Pertev Koçak, üye Düriye Koca, üye Rifkiye Kağan ve Yaşar Talay yer almaktadır.²⁴⁶

Yardım Sevenler Cemiyeti menfaatine düzenlenen müsamerelerin geniş rağbet gördüğü, bu müsamerelerin bir seri şeklinde süreklilik arz ettiği, yerel gazetelerde yer alan haberlerde belirtilmektedir. Bu müsamereler, Askeri Gazino'nun sinema salonunda veriliyor ve gelirleri ile de muhtaç ailelerin ihtiyaçları karşılanıyordu.²⁴⁷

Aktif bir faaliyet programı olan bu cemiyetin yaptığı faaliyetler değişiklik arz etmektedir. 1942 yılında ünlü hokkabaz Zati Sungur'un öğrencilerinden oluşan ve Erzurum'da gösteriler yapan bir sanatçı grubu, Kars'a getirilerek müsamereler vermiştir.²⁴⁸ Bu müsamereden elde edilen gelir, cemiyetin yararına kullanılmaktaydı.

2.4.2. Kars Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti

Kars'ın eğitiminde çok büyük bir paya sahip olan Kars Lisesi mezunları da kendi aralarında birleşti ve 19 Aralık 1944'te "*Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti*" adıyla bir dernek kurdular. İstanbul'da yüksek tahsilde bulunan Karslı gençlerin 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na göre kurdukları Kars Lisesi'nden Yetişenler Derneği'ni kuran gençler şunlardır: Hukuk Fakültesi'nden Latif Ulu ve Osman Yeltekin, Tıp Fakültesi'nden Orhan Oktay, Cengiz Askeran ve Zeki Akengin. "*Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti*", 34 maddelik ana nizamnamesi bir dilekçe ile sunarak 2 Mayıs 1945 gün ve 420 sayılı ilmuhaberle faaliyette bulunmak için resmen izin aldı. Cemiyetin başkanlığına Edebiyat Fakültesi'nden Fahrettin Kırzioğlu, asbaşkanlığa

²⁴⁶ Ural, "*Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu*", s.137.

²⁴⁷ *Kars*, 16 Ocak 1942, Sayı: 1008.

²⁴⁸ *Kars*, 13 Ocak 1942, Sayı: 1007.

Hukuk Fakültesi'nden Osman Yeltekin, fahri koruyucu başkanlığına da Kars Milletvekili Doktor Esad Oktay seçildi.²⁴⁹

Resmi olarak faaliyete geçişi 1945 Haziranına denk gelen bu cemiyet, lise sonrası eğitime devam edecek olan gençler için, önemli hizmetler planladı. Cemiyet, Nizamnamesi'nin 2. maddesinde amaçlarını şöyle açıklamaktadır:²⁵⁰

- a)Tahsili hususunda istedikleri bilgileri vererek kılavuz olmak
- b)Temiz ve ucuz yemek ve barınacak yer temin etmek, bunun için yurt açmak
- c)Ruh ve kültürce gelişimin sağlanmasına çalışmak, ülkülü birer aydın olarak yurt ve ulus uğrunda yarar, bilgi ve metotla feragatli ve fedakârca çalışmanın yüksek zevkini duyurmak,
- d)Velilerine, istekleri durumunda çocuklarının eğitim ve günlük yaşamları hakkında bilgi vermek.

Cemiyet'in 5. maddesi Cemiyete asli aza olabilmek için gereken şartları içerir.²⁵¹

5.madde: Cemiyete asli aza olabilmek için;

- a)Lise veya bunun karşılığı derecesinde tahsil görmüş olmak
- b)18 yaşını doldurmuş olmak
- c)Medeni hakları kullanmaya ehil olmak
- ç)Kötü bir şöhrete sahip olmamak gerektir.

28. madde ise cemiyetin gelirleriyle ilgilidir:

- a)Giriş parası 50 kuruştur.
- b)Yıllık aidat 120 kuruş olup en çok 120 lirayı geçemez.(Giriş parası ve aidat toptan veya en çok iki taksitle ödenir.)
- c)Cemiyet sanat nizamnamesine göre yapılacak müsamere ve toplantılar hâsılatı
- ç)Teberrular ve yardımlar

Bu nizamnameden çıkarılabilecek en önemli sonuç, Kars'ın eğitimle ilgili eksikliğini giderilmesinde, Kars'ın eğitimli insanlarının, gençleri okuma konusunda maddi ve manevi anlamda desteklemesidir.

²⁴⁹ **Kars**, 21 Temmuz 1945, Sayı: 1347.

²⁵⁰ **Kars Yayılası**, (Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Yayını) önsöz, s.I.

²⁵¹ **Kars**, 28 Temmuz 1945, Sayı: 1349.

2.4.3 Kars İli Fırıncılar Derneği

1955 yılında kurulan bu dernek, İstiklal-i Milli Caddesi'nde Esnaflar Birliği merkez olmak üzere kuruldu. Amacı; üyelerin mesleki içtimai ve iktisadi ihtiyaçlarını gidermek, mesleklerinde ilerlemelerini sağlamak, mesleki ahlak ve tesanütü korumak, müşterek verimli ve ahenkli çalışmayı sağlamak, muhtaç ve hastalara yardım etmek, işsiz kalanlara iş bulmak, fırıncılar arasında çıkacak anlaşmazlıkları önlemek, ehliyet vermek, yeni sendikalar açmak, kooperatif kurulmasını teşvik etmektir.

Derneğin kurucuları; İlyas Esmer, Nazim Bozkurt, Nurettin Ömer, Battal Doğan, Musa Toptaş, Fuat Ünal, Hakkı Günüy'dür. 18 yaşını dolduran ve medeni haklara sahip olan Türk vatandaşları, ağır hapis veya haysiyet kırıcı bir suç yüzünden ceza almadıysa ve hakkında memnuniyetsizlik duyumları yoksa derneğe üye olabiliyordu.²⁵²

2.4.4. Kars Keresteciler Cemiyeti

1956 yılı içerisinde Kars'ta Karadağ caddesinde kurulan Kars Keresteciler Cemiyeti, amaçları doğrultusunda çalışmalar yapan cemiyetlerden biri idi. Cemiyetlerin amaçları şöyle açıklanmaktadır:

- 1.Esnafı çarşı halinde toplamak için, hususi şehir planına uygun bir yer bulmak.
- 2.Esnafın himayesi ve kalkınması için bilumum orman işletmelerinde iştigal mevzuu olan her türlü kereste ve maddeyi usulü dairesinde almak ve aynı yolda üyelere tevzi etmek.
- 3.Üyelere mesken ve dükkân temini etmek için, gerekli kooperatifler kurmak.
4. Cemiyet üyelerinden mağdur düşenlere gereken yardımda bulunmak.
- 5.Aynı amaçlı birliklerle federasyon teşkil etmek.

Bu cemiyetin üyelerinin adları şöyledir: Osman Esenkul, Murat Yankaya, Şahmurat Uludağ, Halay Aydın, Mehmet Karaman, Samet Güzel, Aliyar Çapan, Niyazi Gezay, Mehmet Erdem, Bayram İstemihan.

²⁵² **Demokrat Kars**, 15 Eylül 1955, Sayı: 13.

18 yaşını dolduran, medeni haklara sahip, kerestecilikle uğraşan Türk vatandaşlarının üye olabileceği bu cemiyetin idare heyeti 9 asıl, 9 da yedek üyeden oluşuyordu.²⁵³

2.4.5. Kars Lisesi Mezunları Derneği

12 Ağustos 1959 günkü Bugün Gazetesi'nin nüshasında “*Kars Lisesi Mezunları Derneği*”nin kurulduğuna yönelik bir haber yer almaktadır. Kurucu heyet içerisinde adı geçenler şu kişilerdir: Dr. Budak Demiral, Dr. Cengiz Askeran, Avukat İsmail Oktay, Tabipler Odası Muhasebecisi Alaattin Akbulut, Diş Tabibi Osman Yargıç, İktisatçı K. Güzelderen, Avukat Alihan Özşahin, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuyan Öztürk Akınvar ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuyan Akay Beşmart. Bu heyet uzun süren hazırlıklardan sonra 10.08.1959 Pazartesi günü resmen kuruldu.²⁵⁴

2.4.6. Karsı Tanıtma ve 1855 Zafer Abidesini Yaptırma Derneği

5 Ağustos 1954 günü Kars'ta üçü lise öğretmeni olmak üzere 5 öğretmen, 4 avukat, 3 tüccar, 1 doktor, 1 diş hekimi ve 1 hâkimden oluşan 15 kişilik bir kurul, 1855 Kars Zaferi'nin 100.Yıldönümü nedeniyle “*Karsı Tanıtma Derneği*” adlı bir kulüp kurdular. 1954'te Kars'ta çıkan “*Birlik*” adlı gazetenin 18, 19, 21, 23, 25, 26, 27 ve 28 Ağustos tarihli sayılarında bu derneğin ana nizamnamesi ve amacı; Türk kültürünün tanıtılması, bölgenin tarih, coğrafya, edebiyat, etnografya, folklor, iktisat, ziraat, spor bakımından tanıtılmasını sağlamak olarak belirlenmiştir.²⁵⁵

Kars'ı Tanıtma ve 1855 Zafer Abidesini Yaptırma Derneği, ayrıca 1958 yılı içerisinde bir kongre düzenledi. 30 Mart 1958 Pazar günü, Atatürk Kız Sanat Enstitüsü Konferans Salonu'nda yapılan kongrede yapılan seçimlerde Avukat Cengiz Ekinci başkanlığa, Avukat İsmail Oktay ikinci başkanlığa, Cemal Kırzioğlu, Bilal Türkseroğlu

²⁵³ **Demokrat Kars**, 13 Ocak 1956, Sayı: 116.

²⁵⁴ **Bugün**, 12 Ağustos 1959, Sayı: 423.

²⁵⁵ Kırzioğlu, **1855 Kars Zaferi**, s.3.

ve Metin Ören de kâtiplik görevlerine getirildiler. Ayrıca bütün Karşlılar da derneğin doğal üyesi kabul edildi.²⁵⁶

Dernek, Kars'ın tanıtımı ve yöresel değerlerin korunup, gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla bazı özel geceler de düzenledi. Bu derneğin 1959 yılında yapılan “*Halk Şairleri ve Milli Oyunlar Gecesi*”, Zafer Sineması'nda yapıldı ve çok büyük bir beğeni kazandı.²⁵⁷

Dernek, önemli bir eksikliği gidermek ve Kars'la ilgili çalışmalara ışık tutmak amacıyla “*Kars İli Bibliyografyası*” hazırlattı. 1964 yılında yayınlanan Türk Kültürü adlı dergide, Kütüphanecilik Enstitüsü mezunu olan Sema Göksel'in bu bibliyografik çalışmasına yer verilmektedir.²⁵⁸ Göksel, yazısında bu çalışmayı Karsı Tanıtma Derneği'ne bağlı “*Selçuklu Fethini Kutlama Komitesi*”nin isteği üzerine yaptığını belirtmektedir.

2.4.7. Kars Muallimler Derneği

Sosyal iş bölümünde muallimlik görevi yapanların fikir seviyelerini yükseltmek, öğretmenler arasında dayanışma meydana getirmek ve bunun gerektirdiği her türlü yardımlaşma teşkilatını kurmak, okuyup yazmayı öğretmek ve halkın kültürünü yükseltmek amacıyla kurs açmak amacıyla kurulan bu dernek, 1949'da faaliyete geçti.²⁵⁹

Derneğe üye olurken bir defalık ve miktarı 1 lira olan giriş parasıyla ayda en az 25 kuruş, en çok 10 lira arasında değişen aidatlar, derneğin gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Diğer gelir kaynakları; devlet, belediye ve hususi idarelerce verilecek olan ödenekler, fert ve kurumların yardımları, yayım, müsamere ve konser gelirleridir.

Kars Muallimler Derneği kurucu üyelerinin adları şöyledir: Adnan Çakmakoğlu, Mevlüt Gürsel, Fahrettin Kırzioğlu, Ali Erdem, Remzi Sümer, Burhanettin Özcan, Selahattin Ertürk, İsmail İnal, Cemal Ustaoglu.²⁶⁰

²⁵⁶ **Bugün**, 1 Nisan 1958, Sayı: 38.

²⁵⁷ **Bugün**, 21 Ağustos 1959, Sayı: 431.

²⁵⁸ Bu çalışmada Yazmalar, Türkçe Basmalar, İngilizceler başlıkları altında birçok Kars ile ilgili eserin bibliyografyasına yer verilmiştir. Sema Göksel, “**Türkçe ve İngilizce Kars Adına Yazılı Eserler Bibliyografyası**” Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 22, Ağustos, 1964, s. 215–218.

²⁵⁹ **Kars**, 28 Eylül 1949, Sayı: 1765.

²⁶⁰ **Kars**, 12 Ekim 1949, Sayı: 1768.

2.4.8. Şoförler Cemiyeti

1953 yılı Aralık ayı içerisinde Kars'ta kurulan Şoförler Cemiyeti'nin kurucuları İhsan Sağlam, Muhittin Tekbaş, Veli Şehman, Kemal Kolçak ve Abbas Bulakbaş'tır.²⁶¹

2.4.9. Şehri Güzelleştirme Cemiyeti

1942 yılı itibariyle Şefik Dünder'in reisliğinde kurulan bu cemiyetin amacı, şehrin daha güzel bir görünümüne sahip olmasıydı. 27 Mart 1942 Cuma günü idare heyetince ilk toplantısını yapan Şehri Güzelleştirme Cemiyeti'nin bu toplantısına dönemin Belediye Reisi Mehmet Bağatır da katılmıştır.²⁶²

2.4.10. Kars Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü

Kars'ta yapılan Kış Sporları, Gençlik Kulübü tarafından idare edilmekteydi. Bu görevi, daha sonra yeni kurulan bir kulüp üstlendi. 1943 yılı sonlarında Kars'ta kurulan Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü, Halkevi İdare Heyeti içtima salonunda Vali İhsan Aksoy'un başkanlığında 23 kişiden oluşan bir kurulla ilk toplantısını yaparak faaliyete geçti.

Kulüp fahri başkanlığına Vali İhsan Aksoy, idare heyeti başkanlığına İş Bankası Müdürü Abdullah Orhun, Asbaşkanlığına kayak ajanı Asaf Atbaş, kâtipliğe Hüseyin Odabaş getirildi.²⁶³

Yine bu doğrultuda yapılan önemli bir çalışma da Kayakevi'dir. 1944 yılı içerisinde Nesim köyünde yaptırılan Kayakevi törenle hizmete açıldı.²⁶⁴ Kulübün; bu Kayakevi'nde yüzlerce kişinin izlediği teşvik müsabakaları yaptığına dair çeşitli haberler de yerel basında yer almaktadır.²⁶⁵

²⁶¹ **Kars**, 4 Aralık 1953, Sayı: 768.

²⁶² **Kars**, 31 Mart 1942, Sayı: 1026.

²⁶³ **Kars**, 22 Aralık 1943, Sayı: 1197.

²⁶⁴ **Kars**, 1 Ekim 1944, Sayı: 1279.

²⁶⁵ **Kars**, 12 Şubat 1947, Sayı: 1499.

2.4.11. Kars Yayla Kulübü

1949 yılında Kars'ta Kazım Paşa Caddesinde 154 numaralı Vatan Kıraathanesi'nde kurulan bu kulübün şubesi bulunmamaktadır. Kulüp, üyeleri arasında milli dayanışmayı sağlamayı ve üyelerinin zamanlarını temiz bir mekânda ve faydalı bir şekilde değerlendirmesini amaçladı. Kulübe üye olmak için Türk olmak, 18 yaşını doldurmuş olmak, yılda en az 12 lira, en çok 120 lira ödemeyi taahhüt etmek gerekmektedir. Şartları tutanların üyeliğinin kabulü, yönetim kurulunun onayına bağlı tutuldu.

Kulübün kurucuları: Hasan Uysal, Ali Rıza Işıklı, Ali Ulu, Alâeddin Akbulut, Mehmet Veli Özkan, Beşir Zaman, Kemal Aktaş, Bayram Güzelderen.

Kulübün gelir kaynaklarını; üyelerinin verdiği aidat, yönetim kurulunun tertip edeceği piyangolar ve bağışlar oluşturmaktadır.

2.4.12. Esnaf Kulübü

1949 yılı itibariyle Kars'taki kulüplere bir yenisi eklendi. Kars Ortakapı Mahallesi Tahtacılar Caddesi yeni hal binası karşısında yer alan ve Şükrü Oğralı'ya ait 41 numaralı mülkiyette faaliyete geçen bu kulübün adı, Esnaf Kulübü'dür.

Tüccarlardan Haşim Pekinsel, tüccarlardan Bayram Erengüç, Settar Ekinci, Muharrem Karadağlı, İbrahim Taşdemir, Mirza Demirelli, Mehmet Kesemenli, Muharrem Ardal, müteahhit Şahmurat Uludağ, kunduracı Mustafa Öziş'in kurucu üyelerini oluşturduğu bu kulübe üye olma şartları şunlardı: Medeni haklara sahip Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak ve nüfus kütüğüne kayıtlı 18 yaşını bitirmiş memur, emekli, Ticaret Odası'nda kayıtlı tüccar, esnaf ve serbest meslek sahibi olmak.²⁶⁶

2.4.13. Kars Birlik Kulübü

1949 yılında kurulan Birlik Kulübü, Halitpaşa caddesi 48 numaralı binada faaliyete geçti. Kültür ve içtimai alanlarda çevreye faydalı olmayı ve üyelerin arasında

²⁶⁶ **Kars**, 23 Nisan 1949, Sayı: 1721.

birliği ve medeni hayatın getirdiği yenilikleri tanımayı amaçlayan bu kulübün kurucu üyeleri: Tüccar fırıncı İlyas Esmer, tüccarlardan Hakkı Ardal, tüccarlardan Yusuf Eliboyalı, sağlık memuru Lütfü, ticaretle uğraşan Hasan akar'dır.

Kulübe kayıt olunduğunda her üyeden bir defaya mahsus olmak üzere asgari 2 buçuk, azami 25 lira giriş ücreti, ayrıca her ay asgari yarım azami 5 lira aylık aidat alınmaktaydı.²⁶⁷

2.4.14. Sarıkamış Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü

15 Mayıs 1949 günü itibariyle Sarıkamış'ta Dağcılık ve Kış Sporları adıyla bir spor kulübü kuruldu. Kulüp, aşağıda sıralanan amaçları gerçekleştirmek için çalıştı:

- 1.Kış ve dağ sporlarını yaymak.
- 2.Yurdu tanımak ve tanıtmak.
- 3.Gençliğe, tabiatla mücadele zevkini aşılamak.
- 4.Spor ve sporcu ruhunu yaymak.

Sarıkamış'ta kurulan bu kulübün amacı doğrultusunda yönetmeliğine şu faaliyetleri almıştır: Yurdumuzun uzak ve yakın olan yerlerine yaz ve kış mevsimlerinde geziler, yürüyüşler tertip eder. Mevsim kampları kurar, kurslar açar, konferanslar veririr. Yazı, resim, film gibi araçlardan istifade eder.

Bu kulübün kurucuları: Kaymakam Nazım Öner, Belediye Başkanı Remzi akır, Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı Hüseyin Altay, Orman İşleri muhasebe memuru Mehmet Bilgetürk, müteahhit Celal Öğün'dür.

2.4.15. Avcılık Kulübü

Kars'ta İstiklal-i Milli caddesinde eski İstanbul Kıraathanesi'nde açılan Avcılık Kulübü'nün şubesi bulunmamaktadır. Bu kulüp de diğer kulüpler gibi siyasetle uğraşmamaktadır. Kulübün genel amaçları, içtimai seviye ile birlikte gerçek spor zihniyetini ve üyeleri arasındaki samimi bağlılığın kuvvetlenmesine çalışarak cemiyete faydalı olmaktır.

²⁶⁷ Kars, 2 Kasım 1949, Sayı: 1774.

1947 yılında açılan bu kulübe girme şartları, 18 yaşını doldurmuş olmak, memur, Ticaret Odasında kayıtlı tüccar, serbest meslek sahibi veya emekli olmak idi.²⁶⁸

1949 yılında Kars Vilayet Gazetesi'nde yer alan bu haber, kulübün sonraki yıllarda da faaliyetlerine devam ettiğini gösterir:

*"16 Ocak 1949 Pazar günü saat 14'te kulübümüzün yıllık genel toplantısı kulüp salonunda yapılacağından, teşriflerinizi saygılarımızla rica ederiz."*²⁶⁹

Ayrıca bu cemiyet ve derneklerin dışında, 1930 yılında milli sanatları halka tanıtmak ve bu sanat erbabını teşvik etmek amacıyla sergi açma faaliyetinde olan Milli İktisat ve Kongre Cemiyeti²⁷⁰, Şehitler Mezarlığı İmar ve Koruma Derneği²⁷¹, Kars Halk Oyunları ve Türküleri Derneği²⁷², Verem Savaş Derneği²⁷³, Kars Lisesi'ni ve Talebelerini Koruma Derneği²⁷⁴, Kazım Paşa İlkokulu Öğrencilerini Koruma Derneği²⁷⁵, Karşılı Yüksek Tahsil Talebelerine Yardım Derneği²⁷⁶, Türk Kültür Derneği²⁷⁷, Tavukçular Derneği²⁷⁸, Berberler Derneği²⁷⁹ ...vs dernek isimlerine de rastlanmaktadır. Ayrıca 1948 yılında Ankara'da Karşılı Yüksek Tahsil Talebelerine Yardım Derneği kuruldu ve bu dernek yüksek tahsile devam eden öğrencilerinin ihtiyaçlarının karşılanması için çalıştı.²⁸⁰

3.Spor

Kars'ta Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren spor faaliyetlerine büyük önem verildi. İlk spor kulübü 1923 yılında Sadrettin Bey tarafından kurulan "*Kars İdman Yurdu*"dur. Burada futbol, atletizm ve biraz da boks yapılıyordu. 1924'te Nedim Bey

²⁶⁸ **Kars**, 6 Ağustos 1947, Sayı: 1548.

²⁶⁹ **Kars**, 8 Ocak 1949, Sayı: 1691.

²⁷⁰ **Kars**, 17 Temmuz 1930, Sayı: 31.

²⁷¹ **Kars**, 9 Kasım 1949, Sayı: 1776.

²⁷² **Bugün**, 28 Eylül 1960, Sayı: 760.

²⁷³ **Bugün**, 12 Mayıs 1960, Sayı: 649.

²⁷⁴ **Bugün**, 4 Nisan 1958, Sayı: 38.

²⁷⁵ **Demokrat Kars**, 11 Kasım 1958, Sayı: 978.

²⁷⁶ **Bugün**, 13 Kasım 1958, Sayı: 224.

²⁷⁷ **Bugün**, 7 Aralık 1960, Sayı: 819.

²⁷⁸ **Bugün**, 11 Mart 1959, Sayı: 299.

²⁷⁹ **Bugün**, 28 Şubat 1961, Sayı: 889.

²⁸⁰ **Kars**, 30 Haziran 1948, Sayı: 1640.

başkanlığında “*Yıldız Spor Kulübü*” adıyla bir kulüp daha oluşturuldu ancak bu kulüp uzun süre yaşayamadı.²⁸¹

1933 yılına ait *Doğuş Dergisi*’nde Halkevi Spor Komitesi Reisi Ziya Çilingircik tarafından verilen bilgilerde, Kars’ta ilk futbol faaliyetlerinin 1926’da Kars İdman Yurdu’nun teşkili ile başladığından söz edilmektedir.²⁸² Ayrıca ilerleyen yıllarda yeni spor kulüpleri de kuruldu. Kurulan bu kulüplerden biri de, diğer kulüplere nazaran önemli bir faaliyet gösterememiş olan “*Kars Gençlik Spor*” dur.

Kars’ın bulunduğu bölgede iklimin müsait olması nedeniyle, Kars’ta kışın kayak müsabakaları yapıldı, yazın ise Atlı Spor Kulübü faaliyete geçti. Kars’ın sert bir karasal iklim yaşaması ve yılın önemli bir bölümünde yerin karla kaplı olması, kayak sporlarına ilgi duyulmasını sağladı. Vali Hüdaî Karataban ve daha sonra da İhsan Aksoy’un gayretleriyle kurulan “*Kayakevi*” şehrin beş kilometre batısına yapıldı ve özellikle de Pazar günleri Kars halkının yoğun katıldığı bir aktiviteye dönüştü.²⁸³ Ayrıca Kars’ta buz pateni de yoğun olarak yapıldı, atletizm ise pist ve çalıştırıcı olmadığı için yaygınlaşamadı.²⁸⁴ Spora duyulan ilgi nedeniyle Kars’ın ilçelerinde de Spor Kulüpleri açıldı. 12 Ocak 1938 günlü Kars Gazetesi, Ardahan’da gençlerin katılımıyla yeni bir kulübün kurulduğu ve hemen faaliyete başladığını yazmaktadır.²⁸⁵

Ata sporu kabul edilen cirit de Kars’ta 1928 yılına kadar şehrin “*Göl Meydanı*” denen sahasında köyden gelen atlıların da katılımıyla geniş bir izleyici kitlesi karşısında oynandı. Ancak 1928 yılında ters atılan bir değnek oyuncuların birinin kaburga kemiklerini kırınca bu spor dalı Kars’ta bir daha yapılmadı.²⁸⁶ 1945’te Kars’ın Sarıkamış ilçesindeki müsabakalarda atlı cirit yapıldığına dair Kars Gazetesi’nde bir haber yer almaktadır. “*Sarıkamış Güreş Müsabakaları*” başlıklı haberde Halkevi Spor Komitesi tarafından 3 Haziran 1945 Pazar gününden itibaren tertiplenen atlı cirit ve alaturka pehlivan güreşlerinin her hafta Pazar günleri çeşitli köy ve kasabalardan gelen güreşçi ve ciritçi katılımcıların katılımıyla gerçekleştirildiğine ve müsabakaların kalabalık bir topluluk tarafından izlendiğine yer verilmektedir.²⁸⁷ Basında gençlerin spor müsabakalarına yöneltilmesi doğrultusundaki tavsiyeler de bu müsabakalara ilgiyi

²⁸¹ **Kars**, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s.83.

²⁸² **Doğuş**, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s.8.

²⁸³ Sadık Atay, **Doğunun Kapısı Kars**, İstanbul, 1946, s.86.

²⁸⁴ **Kars**, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s.82.

²⁸⁵ **Kars**, 12 Ocak 1938, Sayı: 613.

²⁸⁶ **Kars**, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s.81.

²⁸⁷ **Kars**, 11 Temmuz 1945, Sayı: 1344.

artırdı. Kars Gazetesi'nde yer alan: “Köylüler, delikanlılarınızı güreşe alıştırsın. Güreşen genç tütünden, kötü huylardan kendisini korur, sabana daha kuvvetle sarılır.” ifadesi, köydeki insanların çocuklarını spora yönlendirmesini sağladı.²⁸⁸

Kars'ta yaz aylarında Atlı-Spor Kulübü'nün faaliyete geçmesinden sonra burada yapılan at yarışlarına erkeklerin yanında kadınlar da katıldı. Bu at yarışları yüzden fazla atlının katılımıyla gerçekleşirdi. Her hafta bir köye misafir olarak gidilirken at yarışları, tribünden seyirciler tarafından izlenmekteydi.²⁸⁹ Bölgenin yapısına uygun olarak Kars'ta en çok at yarışları yapılmaktaydı. 1930 yılı basınında yer alan “26 Eylül Cuma günü Tayyare Hangarında yapılan at koşuları çok heyecanlı geçti.” haberi at yarışlarının Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapıldığını gösterir.²⁹⁰

Hatta bu at yarışlarının ödüllü olması, katılımın yüksek olmasını sağlıyordu. 13 Eylül 1938 tarihli Kars Gazetesi'nin nüshasında yer alan “Kars'ta at yetiştiriciliği ve binicilik durumlarını ıslah ve tekâmül ettirmek amacıyla İlbay Akif Eyidoğan'ın başkanlığında uzun zamandan beri devam eden at koşuları, bu hafta Pazar günü yapılmıştır. Birinciye 150, ikinciye 75, üçüncüye 25 lira verilmek üzere mükâfatlandırılmışlardır.” haberi, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kars'ta spor faaliyetlerinin önemsendiğini gösteren önemli bir örnektir.²⁹¹ Bu sebeple Halkevi spor çalışmalarının geliştirileceğine yönelik haberler de basında geniş yer tutmaktadır.²⁹²

Spor faaliyetlerinin ilgi görmesi; sadece Kars'ta değil, ilçelerinde de çeşitli faaliyetlerin düzenlenmesini sağladı. Kars Gazetesi'nin 31 Mart 1945 günlü nüshasında yer alan “Sarıkamış Halkevi Güzel Bir Köy Gezintisi Yaptı” başlıklı haberde, 18 Mart 1945 Pazar günü Sarıkamış Halkevi'nin spor komitesinin birinci altı aylık çalışma programı dâhilinde 9 kilometre uzaklıktaki Hamamlı köyüne yapılan geziye yer verilmiştir.

Kars'ın iklim yapısı, sportif faaliyetleri de etkiledi. Bölgede, karın uzun süre yerde kalması genellikle kar ile ilgili spor dallarının gelişmesine sebep oldu. 1941 yılında Vali B. Hüdayi Karataban'ın da katıldığı kış gezilerinde; hem köy idareleri ile

²⁸⁸ **Kars**, 19 Ocak 1938, Sayı: 615.

²⁸⁹ Atay, **Doğunun Kapısı Kars**, s.86.

²⁹⁰ **Kars**, 2 Ekim 1930, Sayı: 42.

²⁹¹ **Kars**, 13 Eylül 1938, Sayı: 676.

²⁹² **Kars**, 15 Kasım 1944, Sayı: 1283.

köy işleri üzerinde konuşularak bilgi verildi, hem de halktan, öğrencilerden ve jandarmadan oluşan 250 kişilik bir grup kayak gösterisi yaptı.²⁹³

Hem sosyal, hem de sportif faaliyetler içerisinde yer alan “kızak gezintileri”, Halkevi Spor Kolu tarafından tertip edilmekteydi. 23 Ocak 1938 Pazar günü saat 09.00’da Halkevi önünden topluca hareket edilerek Viladikars’a kadar yapılan kızak gezisi sırasında orada bulunan okul binasında eğlenilmiş ve yemek yendikten sonra da saat 15.00’te geri dönmüştür.²⁹⁴

1942 yılında Beden Terbiyesi Bölgesi, General Şahap Gürler’in çabaları ile Kars’ta patinaj faaliyetine başlanmasını sağladı. Bölge, Kars nehri üzerindeki buzun karlardan temizlenmesi ile burada bir paten sahası vücuda getirdi. Un Fabrikasının önü olarak belirlenen patinaj sahasına girişlerin serbest olması da gençlerin bu spora büyük ilgi göstermesini sağladı. Alanın açılışı 18 Ocak 1942 günü gerçekleşti. Ayrıca Petrofka²⁹⁵ Köyü’ndeki “Şehitler Tepesi” mevki kayak talimleri için en uygun yer olarak seçildi ve sivil veya askeri tüm kayakçıların, bu alanı kullanmasına izin verildi.²⁹⁶

10 Şubat 1942 günlü Kars Gazetesi’nin “Kayak günü çok neşeli geçti” haberinde, Pazar günü Petrofka Köyü’nde tertip edilen kayak talim ve eğlencelerinin mevsimin en canlı ve kalabalık spor hareketi olduğu vurgulanmaktadır.²⁹⁷

Kars halkının büyük ilgi duyduğu başka bir spor dalı da paten müsabakalarıydı. 20 Ocak 1942 günlü Kars Gazetesi’nde “Paten Sporlarına Pazar Günü Başlandı” başlığıyla yayınlanan haberin ayrıntısında, patenin kadın ve erkeklerden oluşan geniş bir halk topluluğunca yapıldığına değinilmektedir. Ayrıca haberde şu bilgiler de yer almaktadır:

“Mevsimin paten sporuna Pazar günü başlanmıştır. Törene refikalarıyla birlikte Vali Hüdayi Karataban, General Şahap Gürler, Belediye Reisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Reis Vekili Mehmet Bağatur, Cumhuriyet Müddeiumumîsi Ferit Düzel ve sporcu hâkimler, Halkevi Reisi, Vilayet Veteriner Müdürü, birçok bayan ve baydan

²⁹³ Kars, 18 Şubat 1941, Sayı: 918.

²⁹⁴ Kars, 22 Ocak 1938, Sayı: 616.

²⁹⁵ Petrofka Köyü olarak adlandırılan yer şimdiki Paşaçayırı mahallesidir. Dâhiliye Vekâleti Vilayetler İdaresi Umum Müdürlüğü ve Harita Umum Müdürlüğü’nün ortaklaşa yaptıkları çalışma sonrası yabancı ad taşıyan köylerin adları değiştirilmiş, Petrofka Köyüne de Paşaçayırı adı verilmiştir. **Bugün**, 12 Kasım 1960, Sayı: 798.

²⁹⁶ Kars, 16 Ocak 1942, Sayı: 1008.

²⁹⁷ Kars, 10 Şubat 1942, Sayı: 1015.

müteşekkil güzide bir kalabalık hazır bulunmuşlardır. Tören, Halkevi bandosunun çaldığı İstiklal Marşı ile açılmış ve bunu müteakip eski patencilerden Asaf Atbaş, sporun faydaları ve patenin ehemmiyeti mevzuları üzerinde kısa bir hitabede bulunmuşlardır. Hitabeyi müteakip 20 kadar patencinin iştiraki ile muhtelif patinaj gösterileri yapılmış, buz üstünde valsler oynanmış, bu surette çok eğlenceli ve faydalı bir vakit geçirilmiştir. Paten gösterileri bittikten sonra bir önceki kayak müsabakasında derece kazananların mükâfatları, Vali tarafından verilmiştir.”²⁹⁸

Spor müsabakalarından elde edilen gelirlerin bir kısmı sosyal yardım koluna devrediliyordu. 1947 yılının Eylül ayında Vali Esat Onat’ın himayesinde yapılan at yarışları, Halkevi Sosyal Yardım Kolu yararına yapıldı.²⁹⁹

1955–1956 yılı faaliyet programı içerisinde 22 Ocak 1956 Pazar günü Saat 10.30’da yeni yapılan Kazım Karabekir Köprüsü yakınındaki sahada paten gösterileri müsabakalarının yapılacağına dair haberler yerel basında yer almaktadır. 14. Sv. Tümen Komutanlığı’nca düzenlenen ve il merkezinde bulunan Kulüpler, Güçler ve Okul Spor Yurtları patencileri arasında düzenlenecek olan bu müsabakayı izlemesi için halk da davet edildi.³⁰⁰

Aynı yıl, Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı’nın 1955–1956 faaliyet programı gereğince de Kulüpler, Güçler ve Okul Spor Yurtları sporcuları arasında 29 Ocak 1956 Pazar günü saat 10.00’da 14. Sv. Tümen Kumandanlığı’nca müsaade edilen keşif kıtası civarındaki arazide; iniş, büyük slalom ve küçük slalom müsabakalarıyla atlamalar yapıldı. Milli sporcular hariç, herkese açık olan bu müsabakalar aynı zamanda ödüllüydü ve derece alanlar 1 Şubat 1956 tarihinde Sarıkamış’ta yapılan Doğu Grubu kayak yarışmalarına da katılabilmekteydiler.³⁰¹

1955–1956 yılı kış sporları faaliyet programı gereğince yapılan kayak müsabakaları dışında Beden Terbiyesi Bölge Başkanlığı’nca 5 Şubat 1956 günü Kulüpler, Güçler ve Okul Spor Yurtları takımları arasında iniş, mukavemet ve bayrak yarışmaları yapıldı.³⁰² 7 Mart 1956 tarihinde Sarıkamış’ta başlayan kayak yarışmaları için gönderilecek sporcuların belirlenmesi için de yarışmalar düzenlenmekteydi.³⁰³

²⁹⁸ **Kars**, 20 Ocak 1942, Sayı: 1009.

²⁹⁹ **Doğuş**, 1 Temmuz 1947, Yıl: 1, Sayı: 1/61, s.17.

³⁰⁰ **Demokrat Kars**, 20 Ocak 1956, Sayı: 122.

³⁰¹ **Demokrat Kars**, 27 Ocak 1956, Sayı: 128.

³⁰² **Demokrat Kars**, 4 Şubat 1956, Sayı: 135.

³⁰³ **Demokrat Kars**, 18 Şubat 1956, Sayı: 147.

4 Mart 1956 Pazar günü saat 10.00'da Petrofka Köyü yakınlarındaki Kayakevi civarında yapılan ferdi kayak müsabakalarında derece alan kayakçılara, Bölge Başkanlığı birer madalya vererek sporcuları taltif etmiştir.³⁰⁴

1957 yılı Şubat ayı içerisinde yapılan kayak müsabakaları da yine Bölge Başkanlığı'na tertip edildi. 24 Şubat 1957 Pazar günü Kayakevi civarındaki arazide yapılan büyükler slalom yarışmalarına Kars merkezde bulunan kulüplere üye olan 30 kayakçı katıldı. Küçükler slalom yarışmalarına ise 13 çocuk katıldı ve dereceye girenlere ödülleri verildi.³⁰⁵

Sporu daha cazip hale getirmek için zaman zaman futbol müsabakaları da düzenlenmekteydi. 22 Haziran 1957 günlü Demokrat Kars Gazetesi'nde, Kazım Karabekir Kupası için yapılacak olan futbol müsabakalarına yönelik yer alan haberde, müsabakanın önce 30 Ekim-Kars Kalesi, daha sonra da Kars-Karagücü Dağcılık takımları arasında yapılacağı belirtilmiştir.³⁰⁶ Yine aynı gazete, 24 Şubat 1957 Pazar günü bölge başkanlığınca düzenlenen kayak teşvik müsabakalarının Kayakevi civarındaki arazide yapıldığı yazmaktadır.³⁰⁷

Sportif faaliyetleri daha düzenli yürütebilmek amacıyla açılması planlanan stadyumla ilgili bilgiler, inşaatın gereğinden fazla uzadığı şeklindedir. 8 Mart 1958 tarihli Bugün Gazetesi'nde yer alan "*Kars Stadyumu bu sene muhakkak bitirilecek. Kars Beden Terbiyesi istişare heyeti dün Vali Hilmi Dağcıoğlu'nun başkanlığında toplanmıştır. Kars Stadyumu'nun bu sene mutlaka bitirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü'nce kulüplere yapılan senelik yardım 1000'er liraya çıkarılmıştır. Bu sene Sarıkamış Kayak Evi'nin de inşaatı tamamlanacaktır.*" haberi stadyum inşaatının bir an önce bitirilmesinin istendiğini göstermektedir.³⁰⁸ Aynı gazetenin 9 Nisan 1958 günlü nüshasında ise, konu ile ilgili şu habere yer verilmiştir: "*Senelerden beri bir türlü bitirilemeyen stadyumun ikmal inşaatı, ihaleye çıkarılmış ve ihalesi % 8.40 eksiltme ile Remzi Yazıcı'da kalmıştır.*"³⁰⁹

Şehir Stadyumu, 1958 Mayıs ayı içerisinde faaliyete geçti. Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Futbol Federasyonu'nun 1958–1959 mevsimi faaliyet programı

³⁰⁴ **Demokrat Kars**, 3 Mart 1956, Sayı: 159.

³⁰⁵ **Demokrat Kars**, 26 Şubat 1957, Sayı: 457.

³⁰⁶ **Demokrat Kars**, 22 Haziran 1957, Sayı: 553.

³⁰⁷ **Demokrat Kars**, 26 Şubat 1957, Sayı: 457.

³⁰⁸ **Bugün**, 8 Mart 1958, Sayı: 16.

³⁰⁹ **Bugün**, 9 Nisan 1958, Sayı: 42.

gereğince tertiplenen Türkiye Amatör Futbol Şampiyonluğu deplasmanlı grup futbol müsabakalarının rövanşı 11 Mayıs 1958 Pazar günü Şehir Stadyumu'nda yapıldı.³¹⁰

1960 yılının Mart'ında Sarıkamış'ta yapılan kayak müsabakalarında, büyük slalom müsabakaları düzenlendi.³¹¹ Kars'ta ve ilçelerinde düzenlenen spor faaliyetleri, yoğun olduğu sıralarda kadınlar da şehirde rahat bir şekilde etkinlikler içerisinde yer aldı.³¹² Toplumda önemli bir bütünleşmeyi de beraberinde getiren spor müsabakaları, insanlar tarafından beğeniyle karşılanıyordu. Ancak; Kars'taki spor faaliyetleri 1960'lı yıllarda giderek azalmaya başladı. 1965'te Kars Eli Dergisi'nde Halkevi Başkanı Dr. Budak Demiral'ın "*Kars ve Spor*" başlıklı yazısında, bu eksikliğe yönelik eleştiriler yer almaktadır.³¹³

"Çok uzak değil, 30 sene evveline dek Kars'ta bir at biniciliği merakı vardı. Bu at yarışları ve cirit oyunları ile yaz mevsimlerinde insan gözünü dolduran birçok binici ve meraklı seyirci topluluğu yaratmıştı. Bu günse, eskisine göre hem daha çok hem de daha iyi atlarımız olmakla beraber köylümüzün de maddi durumu iyi olmasına rağmen bu ata yadigârı sporlardan eser kalmamıştır."

Sporun yaşadığı bu durumu, bazı insanlar siyasi çekişmelerle açıklamaktadır.³¹⁴ Spor faaliyetlerinin azalmasından dolayı, halkın da ilgisi zamanla azaldı. Böylece çok sevilen birçok spor dalından uzaklaşan halkın bu tutumu, bazı faaliyetlerin unutulmasıyla sonuçlanan bir süreci beraberinde getirdi.

³¹⁰ **Demokrat Kars**, 10 Mayıs 1958, Sayı: 817.

³¹¹ **Bugün**, 19 Mart 1960, Sayı: 606.

³¹² "1953 yılında Arpaçay'da dünyaya gelen ve bugün Türkiye çapında büyük bir dershanenin kurucusu olan Bahattin Durmuş da, lisede okuduğu yıllarda streç pantolonla Kars Çayı'nın üzerinde paten yapan genç kızlardan söz etmektedir." Narin, **Kar Taneleri- Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.74.

³¹³ **Kars Eli**, Ocak 1965, Yıl: 1, Sayı: 6, s.3.

³¹⁴ Paris'te terzilik eğitimi aldıktan sonra geriye dönüp, Kars'ta terzilik yapan Enver Başaran da spor faaliyetlerinin canlılığını yitirmesini, dönemin siyasi çalkantılarıyla ilişkilendirmiştir. "Çocukluğumuzda Beden Terbiyesi, çocukların spor isteğine çok önem verirdi, birebir kayak, paten dağıtırdı. Beden Terbiyesi'nden elde edemeyenler ise, tahtadan yaptırıp kullanırdı. Kırkpınar tadında güreş müsabakaları olurdu. İlgi çok büyüktü. Köylü, kentli, genç, yaşlı keyifle izlerdi. Atletizm devletin desteklediği bir spor dalıydı. Okullarımızda yaygındı. Kayakçılarımızın çoğu Türkiye çapında isim yapmıştır. Ben inanıyorum ki her Karslının yüreğinde hala o dönemin anısı taptaze duruyordu. Kars'ta futbol ve boks sporu da oldukça iyiydi. Ancak 1970'li yıllardaki siyasi nedenlerle başlayan çalkantılar olumsuzluğa döndü." Narin, **Kar Taneleri - Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri** -, s.154.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamıza konu olan Kars ilinin 1938–1960 yılları arasındaki sosyo-kültürel hayatının incelenmesi, dönemin faaliyetlerinin farklı alanlara yayılmış olmasından dolayı, geniş bir araştırma yapmayı gerektirdi.

Kars'ın, 1878'den 1918'e dek Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Rusya'ya bağlanması ve Rusya'nın bu süre içerisinde uyguladığı olumsuz politika Kars üzerinde kalıcı etkiler bıraktı. Rusların I. Dünya Savaşı bitiminden önce savaştan çekilip, bölgeden ayrılmasıyla Ermeni işgaline uğrayan Kars'ta yaşayan insanların yaşadığı büyük sıkıntılar, zaten var olan milli bilincin daha da güçlenmesini ve daha Cumhuriyet'in ilanından önce burada Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'nin oluşmasını sağladı. Her ne kadar bu hükümet dağıtılıp, üyeleri sürgüne gönderilse de burada kurulan bu hükümet, milli bilincin oluşması yönüyle çok önemli bir gelişmeyi ifade etmektedir.

Şehrin yaşadığı zorluklardan biri de bölge halkının buradan göçe zorlanması ve burada kalan nüfusun özellikle eğitim alanında geri bırakılması oldu. Şehrin bu tarihi geçmişi, Cumhuriyet'in ilanı sonrası Kars'ta eğitimle ilgili ciddi tedbirlerin alınmasına sebep oldu. Maarif Nezareti'nin bilinçli ve alanında başarılı öğretmenleri Kars iline ataması, şehirde farklı nitelikte okulların açılması, gençlerin eğitimi bir birey olarak hayata atılmalarını sağlarken, okuma yazma bilmeyen halka yönelik açılan kurslarla, yetişkinlere okur-yazar niteliği kazandırıldı. Yapılan çalışmalar, sadece okullardaki eğitimi kapsamayıp aynı zamanda geniş çapta bir halk eğitimi halini aldı. Farklı nitelikteki okulların açılması, çeşitli kursların düzenlenmesi, Kars Türk Ocağı ve Kars Halkevi'nin özverili çalışmaları, bu eksikliklerin zamanla giderilmesini sağladı. Özellikle Kars Halkevi'nin kolları, çok yönlü çalışmalar yaparak dönemin şartlarına göre Kars'ı diğer illere nazaran sanatsal faaliyetlerin yoğun yaşandığı bir şehir haline getirdi. Verilen konferanslar, açılan kurslar, düzenlenen gecelerle bilinçli bir halk tabakası oluşturulması hedeflendi. Düzenlenen müsamerelerde yardıma muhtaç insanlar düşünülerek, ihtiyaçları giderilmeye çalışıldı.

Birçok Anadolu kentinde insanların tiyatrodan, müzikallerden, sahne kültüründen uzak yaşadığı yıllarda Kars, sosyal faaliyetleri ve kültürel yönüyle önemli

bir şehir oldu. Halkın günlük yaşamının bir parçası haline gelen, sinema, tiyatro, balo, müzikli eğlence programları ve nice sanat faaliyeti, halkın bu kültürle yoğrulmasında etkili oldu.

Eğitim kurumlarının özverili çalışmaları da bilinçli bir toplum yaratmak amacına yönelikti. Uzak köylere okullar açıldı, köylere kitaplar gönderildi, şehirde kütüphaneler açıldı, Cilavuz Köy Enstitüsü, kaliteli eğitimiyle iyi öğrenciler yetiştirdi. Meslek liselerinde, öğrencilerin meslek edinmesi ve ekonomiye bir an önce katılması sağlandı. Akşam Kız Sanat Okulu ve diğer teknik liseler mesleki öğretiler sunarken, Kars Lisesi verdiği eğitimin kalitesi ile ülke genelinde büyük bir başarıya sahip oldu, öğrencilerini yüksek öğretime taşıyarak adından söz ettirdi.

Bu çalışmalarda devlet görevlilerin desteği ve öncülüğü yanında, muhaceretle şehre gelen kişilerin de payı oldu. Gerek yanlarında getirdikleri enstrümanlarla, gerekse de orada aldıkları kısa eğitimlerle şehre farklı bir kimlik kazandıran bu kişiler, imkânlar ölçüsünde sosyal faaliyetlere başladılar. Bu sosyal faaliyetler giderek arttı ve farklı alanlarda da kendini gösterdi. Ayrıca kurulan birçok dernek ve cemiyetler de hem gelir elde etmek amacıyla hem de şehrin sosyal hayatını canlandırmak için çeşitli etkinlikler düzenlediler, toplumda kaynaşmayı sağladılar. Göçten sonra geri dönen insanların da etkisiyle Kars'ta, dönemin şartlarına göre çok canlı bir yaşam sürdürüldü.

Tamamen kişisel özverileriyle sanatsal çalışmalar yapan ve Kars'ta "*Artist Settar*" olarak bilinen Settar Güldür'ün ve arkadaşlarının etkisiyle, önemli bir sanat kültürü oluştu. Bu kültürün oluşması, şehrin aydın yapısında ve halkın sanata bakış açısını geliştirmesi yönüyle çok önemlidir. Ayrıca Settar Güldür'ün kızı Gülçehre Askeran da, kadın kimliğiyle önemli faaliyetlere imza atarak, şehrin kültürel dokusunun oluşmasında önemli bir katkı sağladı. Gerek kadın sorunlarıyla ilgilenmesi, gerekse de ülkedeki inkılâplaşma sürecine uygun olarak, kadının toplumdaki öneminin artması yönüyle başarılı çalışmalar yaparak, şehrin tarihinde iz bırakan kişilerden biri oldu.

Ancak dönemin siyasi çekişmeleri ve buna bağlı olarak ortaya çıkan güven eksikliği, toplumda bölünmelere ve ekonomik anlamda iş alanı yetersizliğine sebep oldu. Bu sebepler de halkın bir bölümünün büyük kentlere gidip yerleşmesi sonucunu doğurdu. Çok sayıda insanın şehirden gitmesi ve siyasi sebepler, şehre zarar verdi ve

sosyal hayatta belirgin bir gerileme baş gösterdi. 1960 yılında ordunun yönetime el koymasından sonra sosyal yaşamda da eksiklikler görüldü.

Zamanla sosyal hayattaki kısırlık, faaliyetlerin azalması, insanların ilgilerinin başka alanlara kaymasına sebep oldu ve şehir yavaş yavaş eski canlılığını yitirdi. Özellikle şehirden yapılan göç, olumsuzlukları da beraberinde getirdi. Günümüzde de çok sayıda Karanlı, ülkenin farklı şehirlerinde veya yurt dışında yaşamlarına devam etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

A) TEZLER

KALAYCIOĞLU, Sevilay, **Kars Gazetesi (1938–1950)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2009.

KARATAŞ, Birsen, **I. Dönem TBMM’de Ardahan Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007.

KAYA, Hürü **Halkevleri’nin Etkinlikleri İçinde Fotoğrafın Kullanımı ve Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

NAR, Arzu **Milli Mücadele Döneminde Kars Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Y. Lisans Tezi, Kars, 2006.

UZTEMUR, Selda, **Köy Enstitüleri- Örnek Cilavuz Köy Enstitüsü**, Lisans Bitirme Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2005.

B) KİTAPLAR

AHMAT, Feroz, **İttihat ve Terakki**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1971.

Ankara Üniversitesi Haftası-Kars, 22 Temmuz–28 Temmuz 1942, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınlarından: 36, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1944.

ARSLANOĞLU, Cem – Ender, **Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1986.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ATAY, Sadık, **Doğunun Kapısı Kars**, İbrahim Horoz Matbaası, İstanbul, 1946.

BAŞARAN, Mehmet, **Özgürleşme Eylemi: Köy Enstitüleri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.

BAYRAKTUTAN, Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, Kars Valiliği, 1999.

ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919–1923**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

DAYI, Esin, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1997.

DOSTER, Neşe, **Kars Memleketim Benim**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

EKİNCİ, Oktay, **Kars Kitabı**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.

ERDUMAN, Neriman Kuban, **Anılarımdan Kıvrıntılar**, Amargi Yayınevi, İstanbul, 2008.

ERSAL, Aytekin, **Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.

EVREN, Nazif, **Köy Enstitüleri Neydi, Ne Değildi?**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1998.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Yüksek Öğretim Kurulu Basımevi, Ankara, 1998.

İNAN, M. Rauf, **Köy Enstitüleri ve Sonrası**, 2. Cilt, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1988.

KAPLAN, Mevlüt, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

KARAER, İbrahim, **Türk Ocakları (1912–1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.

KARS, Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri Bürosu Yayınları, Yeni Sabah Matbaası, İstanbul, 1943.

Kars Yaylası, (Kars Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Yayını), Teknik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1946.

Kars 1967 İl Yıllığı.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **-100. Yıldönümü Dolayısıyla - 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Kars Tarihi**, I. Cilt, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

KONUKÇU, Enver, **Ardahan Tarihi**, Ankara, 1999.

KURTULUŞ, Yıldız, **Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Tonguç**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 2001.

MAKAL, Mahmut, **Köy Enstitüleri ve Ötesi (Anılar, Belgeler)**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.

MAKAL, Mahmut, **Köy Enstitüleri ya da Deli Memedin Türküsü**, Güldikeni Yayınları, Ankara, 1996.

NARİN, Türkan, **Kar Taneleri - Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri -**, İmopet Matbaacılık, İstanbul, 2007.

ÖZAYDIN, Erol, **Son Kurtarılan Şehir**, II. Cilt, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2007.

ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

SAMİ, Şemsettin, **Temel Türkçe Sözlük, Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kamus-i Türkî**, Karakuşak Basın ve Yayın Limitet Şirketi, İstanbul, 1986.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

SELEK, Sabahattin, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

SONYEL, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt III, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

TONGUÇ, Engin, **Köy Enstitülerinin İzinde**, Güldiken Yayınları, Ankara, 2003.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanların Toplumsal Yapısı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Türk Ocakları Yıllığı 1996, Ankara, 1997.

URAL, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

YEŞİLKAYA, Neşe G., **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

YÜCEL, Hasan Ali, **Köy Enstitüleri**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1947.

C) MAKALELER

AKYÜZ, Jülide, **“XIX. Yüzyılda Rusya’dan yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketleri”**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 154, İstanbul, 2005, s.179–194.

ALAYBEYLİ, Naci, **“Rus İşgali Döneminde (1878–1918) Kars”**, Kars “Beyaz Uykusuz Uzakta”, İstanbul, 2006, s.95.

ALTUNYA, Niyazi, **“Köy Enstitüleri”** Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Yıl: 3, 26 Nisan 2002, s.3.

ARSLAN, Nebahat Oran, **“I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır”**, Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu, Sayı:1, Ankara, 2004, s.30.

ARSLAN, Nebahat Oran **“Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)”**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 35, Erzurum, 2007, s. 341–359.

ARSLAN, Nebahat Oran, **“Bir Liderin Ölümü: Kars Gazetelerinde 10 Kasımlar”**, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Sonbahar 2008, s.47–58.

ARSLAN, Nebahat Oran, **“Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1 Bahar 2008, s.40.

ASLAN, Yavuz, **“Milli Mücadele Döneminde Molokanlar (Malakanlar) Sorunu”**, KARS, 2. Kent Kurultayı Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, s.198–220.

AYDOĞAN, Erdal, **“Doğu’da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi”**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Atatürk Dergisi, Cilt: V, Sayı: 1, Ocak 2006, s.102.

AYTER, Adli, **“Kafkas Halk Dansları’nın Türkiye’de İnkısaflı Esnasında Muhtelif Sahalarda Yaşanan Güçlükler”**, Türk Halk Oyunlarının Sahada Derlenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.44–45.

BEYOĞLU, Süleyman, **“Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu”**, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Nisan 2003, Yıl: 4, Sayı: 38, s.58.

ÇOLAK, İhsan, **“Moskova Antlaşmasına Giden Yol, Milli Mücadele Dönemi TBMM Bolşevik İlişkileri”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 49, Cilt XVII, Mart 2001.

DURUKAN, Ayşe, - ULUSU URAZ, Türkan, **“Cumhuriyet’in Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları”**, İtü Dergisi/a, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt: 7, Sayı:1, 38–49, Mart 2008, s.43.

EKİNCİ, Oktay, **“Anadolu’nun Kafkasya’sı; Kafkasya’nın Anadolu’su Kars... Sınır Tanımayan Sınır Kenti”**, Kars 2. Kent Kurultayı, Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, s.152.

NECEFOĞLU, Hacali, **“Sarıkamış’ta Cephenin Öteki Yüzü”**, Bütün Yönleriyle Sarıkamış Sempozyumu, s.109–123.

ERASLAN, Cezmi, **“Birinci Dünya Savaşı’nda Cephele ve Sarıkamış”**, Türkiye Cumhuriyeti Kars Valiliği Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü -Sarıkamış Şehitleri Özel- **“Türkiye Sarıkamış Şehitlerine Yürüyor”** Anma Programı Özel Sayısı, Aralık, 2008, s.10–13.

ERGÜN, Mustafa, “**Hasan Ali Yücel’in Eğitim ve Kültür Politikası**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, 1998, s.25–37.

GOODMAN, Mark, “**Kars Kaleiçi Mahallesi’nde Osmanlı Mirasını Canlandırma Projesi**”, Kars 2. Kent Kurultayı, Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, s.290–291.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender, “**Milli Mücadele’de Elviye-i Selase**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, Ankara, 1991.

GÖKSEL, Sema, “**Türkçe ve İngilizce Kars Adına Yazılı Eserler Bibliyografyası**”, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 22, Ağustos 1964, s. 215–218.

GÜNDÜZ, Ahmet, “**1917 Bolşevik İhtilali’nin Türk Dünyasındaki Yansımaları**” Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt: 6, Sayı: I, (2005) 1–12.

IRMAK, Sadi, “**Atatürk ve Meclis**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 8, Cilt: III, Mart 1987, s.275–283.

KANTARCI, Şenol, “**Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu**”, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, Nisan 2003, Yıl: 4, Sayı: 38, s.28.

KILIÇ, Selami, “**XIX. Yüzyıldan XX. yüzyıla Doğu’nun İşgali ve Kurtuluşu**”, Türkiye Cumhuriyeti Kars Valiliği Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü -Sarıkamış Şehitleri Özel- “**Türkiye Sarıkamış Şehitlerine Yürüyor**” Anma Programı Özel Sayısı, Aralık 2008, s.29.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, “**Gazi’nin Kuzeydoğu Gezileri**” / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.133–155.

KURAT, Akdes Nimet, “**Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20 Aralık 1917–3 Mart 1918)**”, Belleten, Cilt: XXXI, Temmuz, 1967, No: 123, 1967, Ankara, s.367.

KUZUCU, Kemalettin, “**Sarıkamış’ta Sonun Başlangıcı Alacadağ Muharebesi (14–15 Ekim 1877)**”, Bütün Yönleriyle Sarıkamış Sempozyumu, İstanbul, 2004, s.37–51.

MEMMEDLİ, Şureddin, - TANRIVERDİ, Mustafa, “**Kars İslam Şura’sının İlk Reisi Borçalılı Kepenekçi Emin Ağa**”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, Sonbahar 2008, s.165–180.

MEMMEDLİ, Şureddin - MEMMEDOVA, Gülnara Goca “**Gürcistan Türklerinin Kars’a ve Türkiye’nin Diğer Bölgelerine Göç Hareketleri**”, II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, 15–17 Ekim 2008, Kars, 2009, s.126–136.

OĞUZKAN, Ferhan, “**Köy Enstitüleri Öğretim Programları**”, Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri, Ankara Eğitim-Der. Yayınları, Ankara, 1990, s.12–37.

ORTAŞ, İbrahim, “**Ülkemizin Kaçırıldığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri**”, Pivolka 2005, 4(17) s.3–5.

ORTAYLI, İlber, “**Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars**”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: IX, İstanbul, 1978, s.346.

ÖZAYDIN, Erol, “**Kars’ta Tiyatro’nun Tarihçesi (Opera-Operet 1921–1957)**”, Serhat Kültür Tarih-Kültür-Haber Dergisi, Yıl: 6, Mayıs-Haziran 2008, s.11.

SARIKAYA, Makbule, “**Doğuş’un Kars’ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı**”, Serhat Kültür, Tarih -Kültür -Haber Dergisi, İstanbul, Aralık 2005, s.11.

TALAY, M. İstemihan, “**Köy Enstitüleri**” -Özel Sayı, Ankara, 1997, s.I.

TANRIVERDİ, Mustafa, **“1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrası Kafkasya’dan Anadolu’ya Göç Hareketi”**, II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, 15–17 Ekim 2008, Kars, 2009, s.535.

TATAR, Öztürk, **“Ümit Kaftancıoğlu”**, Serhat Kültür, Tarih-Kültür-Haber Dergisi, Yıl: 6, Mayıs-Haziran, 2008, s.10.

TOKSOY, Nurcan, **“Türk İnkılâbında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”**, Türkoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı: 3, s.147.

TUNÇAY, Mete, **“Kars ve Kafkasya: 1917–1921, KARS”**, 2. Kent Kurultayı Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz, Türkiye Cumhuriyeti Kars Belediyesi Kültür Yayınları Nr. 21, İstanbul, 2007, s.192.

URAL, Selçuk, **“Atatürk Döneminde Kars’ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”**, Kars, “Beyaz, Uykusuz, Uzakta”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.135.

URAL, Selçuk, **“Kurtuluş Savaşı Sırasında Kars-Ardahan-Iğdır”**, Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu, Sayı: 1 Ankara, 2004, s.53.

URAL, Selçuk, **“Yakınçağ’da Kars”**, Kars, “Beyaz, Uykusuz, Uzakta”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.107–123.

UYSAL, Hüseyin, **“Köy Enstitüleri Neden Kapatıldı”**, Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri, Ankara Eği-Der. Yayınları, Ankara, 1990, s.378.

D) DERGİ VE GAZETELER

Azerbaycan, Türk Kùltür Dergisi

Bugùn Gazetesi

Bursa Hâkimiyet Gazetesi

Demokrat Kars Gazetesi

Doğuş, Kars Halkevi Aylık Dergisi

Gazi Kars Postası

Hüryurt Gazetesi

Kars Eli Dergisi

Kars Vilayet Gazetesi

Serhat Kars Gazetesi

Türk Yurdu –Türk Ocaklarının Fikirlerini Neşreder Aylık Mecmua

Vatan Gazetesi (Kars İlavesi)

Yaşayan Bursa

Yeni Doğu Gazetesi

EKLER

Yalnız 1968.

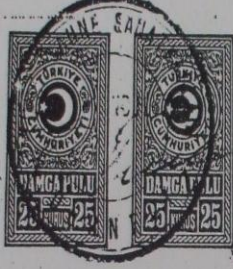
senesine mahsustur.

İçerde hüviyet cüzdanı sureti yazılı

SETTAR GÜLDÜR

derneğimizin
numaralı üyesidir.

141

TÜRK SAHNE SANATKÂRLARI
DERNEĞİ

HÜVIYET KARTI No

Adı, Soyadı : SETTAR GÜLDÜR

Meslek Şubesi : Aktör

HÜVIYET CÜZDAN SURETİ

Adı Soyadı	Baba adı	Ana adı	Doğum yeri tarihi	Tâbiyeti	Vilâyeti	Mahallesi	Sokak	Hane No.	Cilt No.	Sahife No	Alındığı yer ve tarih	Numara	Ne suretle alındığı
SETTAR GÜLDÜR	HAYRAN	ZEHRETTİ	1900	F.O.	İSTANBUL	MESEKİE	127	3/1	1	5	MESEKİE	440175-20-25255	25255

Adres : İTİFAK Caddesi No. 101/3

İstanbul / İstanbul

Bir sene müddeti geçen hüviyet kartı muteber değildir.

BELGE I: Türk Sahne Sanatları tarafından Settara Güldür'e verilen, derneğe üyelik belgesi.

T Ü R K S A H N E S A N A T K Â R L A R I D E R N E Ğ İ

Tepebaşı, Meşrutiyet caddesi, Ankara Apt., kat: 2 - No. 48/4

Telefon : 494575

İSTANBUL

R E J İ S Ö R L Ü K

ve Tiyatro Yöneticiliği yetki belgesi.

Tiyatro - Operet 'lerde gerek Aktör olarak çalışacağı gibi
Rejisörlük ve aynı zamanda Tiyatro yöneticilik görevlerini
BAY. SETTAR GÜLDÜR ' ün yapabilecine dair yetki belgesidir.

TÜRK SAHNE SANATKÂRLARI DERNEĞİ
Başkan
Avni Dilligil.Y.

BELGE II: İstanbul'da yer alan Türk Sahne Sanatkarları Derneği adına Avni Dilligil tarafından Settar Güldür'e verilen "Rejisörlük ve Tiyatro Yöneticiliği" yetki belgesi.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı

Sayı : MİFAD-Halk Ed.Tiy.Şb.Md.-111-330-5184
Konu : Seddar

ANKARA
7 ŞUBAT 1986

KARS VALİLİĞİNE
(Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

Önceleri Kars yöresinde Karagöz ve kukla oynattığı, sonradan İstanbul'a taşınıp orada vefat ettiği Dairemizce tesbit edilen ve çevrede "Artis Seddar" olarak tanınan sanatçı hakkında ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyulmuştur.

Bu sanatçının çocukları (Eczası Gülçehre Askeran, İstiklal Caddesi) ve akrabalarının ilinizde yaşadıkları bilinmektedir. Müdürlüğünüzce görevlendirilecek bir personelce, yakınlarından, "Artis Seddar" hakkında ayrıntılı bilgi toplanmasını, sanatçıdan kalan tasvir, kukla ve fotoğraf ve yazılı dökümanların bulunup bulunmadığının tesbit edilmesini varsa bu dökümanların Dairemize Arşivine bağış olarak veya belli bir ücret karşılığında verilip verilmeyeceğinin öğrenilmesini ve sonuç hakkında bilgi verilmesini rica ederim.

BAKAN ADINA

(İMZALI)
Kamil TOYGAR
Daire Başkanı

Aslının Aynıdır

BELGE III: Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Kars Valiliği'ne Settar Güldür ile ilgili bilgi toplanması amacıyla gönderilen "Seddar" konulu yazı.

T.C.
KARS VALİLİĞİ
Kültür ve Turizm Müdürlüğü

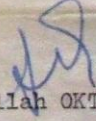
SAYI : KÜL.ŞB.111/ 194.
KONU : Seddar

K A R S
12.2.1986

Gülçehre ASKERAN
Kadınlar Birliği Başkanı
K A R S

Bakanlığımız Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı'nın 7 ŞUBAT 1986 tarih ve MİFAD-Halk Ed.Tiy.Şb.Md.-111-330-5184 sayılı yazı örneği ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Abdullah OKTAY
Kültür ve Turizm
Müdürü

EKİ : Bakanlık Yazısı (1 Adet)

BELGE IV: Kars Valiliği Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Kadınlar Birliği Kars Şube Başkanı Gülçehre Askeran'a gönderdiği "Seddar" konulu yazı.

Y E T K İ B E L G E S İ

ADI VE SOYADI : Gülçehre ASKERAN
BABA ADI : Setter
DOGUM Y.TARİHİ : Kars-1341
İKAMETGAH ADRESİ : Ordu caddesi PTT.Karşısı, KARS.

DERNEĞİN ADI : KARS SPOR KULÜBÜ DERNEĞİ.
MERKEZİ : KARS
KOD NO : 36-01-131
VERİLDİĞİ TARİH : 11.09.1986
MÜDDETİ : Bir Yıl.
BİTİM TARİHİ : 11.09.1987

Kars Spor Kulübü Derneği'nin 3.9.1986 gün ve 2 sayılı yönetim kurulu kararına istinaden yukarıda açık kimliği yazılı kişinin dernek adına gelir toplamasına yetkili kılındığı tastik olunur.
11.9.1986

VALİ ADINA

Hayati SOYLU
Vali Yardımcısı

BELGE V: Kars Spor Kulübü Derneği'nin Gülçehre Askeran'a dernek adına gelir toplama yetkisi verdiğini gösteren belge.

TÜRKİYE
HEMŞİRE - EBE - SAĞLIK MEMURLARI SENDİKASI
GENEL MERKEZİ

FAHRİ ÜYELİK BERATI

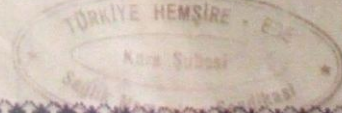
Adı ve Soyadı : GÜLÇEHRE ASKERAN
Baba Adı : SETTAR
Doğum yeri ve tarihi : KARS - 1930
Memleketi : KARS
Mesleği : EV KADINI

Yukarda kimliği yazılı örnek anne, insancıl bayan, değerli insan GÜLÇEHRE ASKERAN'ın sosyal faaliyetlerdeki etkinliği; sağlık dâvalarına olan yakın ilgisi, hemşirelik mesleği ve mensuplarının toplumdaki yerinin değerlendirilmesi yönünden sarfetmekte olduğu güçlü çabası ve HEMŞİRE - EBE - SAĞLIK MEMURLARI SENDİKASI KARS ŞUBESİ'nin eğitici ve öğretici çalışmalarında Kadınlar Birliği Başkanı olarak önderce tutum ve davranışı sağlık topluluğu tarafından takdir edilmiş, Genel Merkezimize yapılan teklif üzerine, nazıc ve fakat samimi bir şükran borcu ifadesi olarak kendilerinin "HES SENDİKASI FAHRİ ÜYELİĞİ" ne seçilmesi kararlaştırılmıştır. 6-mayıs-1967

Bu "FAHRİ ÜYELİK BERATI" nı başarı dileklerimiz ve saygılarımızla takdim ederiz.

SEKRETER
Cemal Sulaoğlu

GENEL BAŞKAN
Fehmi Tortopoğlu

BELGE VI: Sağlıkla ilgili çalışmalarından ötürü, Türkiye Hemşire – Ebe – Sağlık Memurları Sendikası Genel Merkezi'nce, Gülçehre Askeran'a verilen Fahri Üyelik Beratı.

BELGE VII: Gülcübre Askeran'a verilen Şeref Üyeligi Belgesi ve Hizmet Ödülü.

05/09/1986

17:28

TÜM BAŞVURULAR VE YAZIŞMALAR GİZLİDİR.

Sayın Şule Gülçehre Askeran
Ordu Cad.
PTT Karşısı
No. 60
Kars

2nd Edition
WHO'S WHO
IN TURKEY

GÜNÜMÜZ
TÜRKİYESİNDE
KİM KİMDİR
2nci Baskı

1987-88

Ref: DB /Avi /dsyn: M161 /DaRtDt: 8/15/86 * 2 * im:

Değerli Muhatabımız,

Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir - Who's Who in
Turkey 1987-88 2nci Baskı biyografi formunuz
elimize geçmiş ve adınıza açılan dosyada işleme
konmuş bulunmaktadır.

Ayırdığınız zaman için teşekkür ederiz.

Saygılarımızla.

Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir
Who's Who in Turkey
Genel Yayın Yönetmeni
Kamil Şükun

PROFESYONEL LTD. HIÇBİR KİŞİ VE KURUMA ADAYLAR VE ADAY SEÇİMLERİ HAKKINDA BİLGİ VEREMEZ.

PROFESYONEL LTD.
Osmanlı Sokak 23/3 Taksim,
İstanbul

BELGE VIII: "Günümüz Türkiyesinde Kim Kimdir?" serisinin, 1987-1988 2. Baskısı için, Gülçehre Askeran'dan biyografi istediğine dair belge.

DOĞUŞ

Halk için — Halkevi Mecmuası

Doğuş

Büyük Türk inkılabının, dahil olduğu hedefleri en mühim, en hayat vereni; hiç şüphesizki, her maasile bir Türk birliği vucuda getirerek, harsı, dili tarihi birliğe doğru yürüten ve yürüten "Halk Evlidir."

Dağılmış, unutulmuş kökü harsımızı, ihmâl edilmiş güzel dilimizi, Büyük tarihimizi derlemek, vazifesini umuzlarına alan bu kutlu yuva, Türk halkına milli benliğinin aydınlık yolunda emniyetle adım atmısına, milli seciyenin mill kültürün doğmasına yarayacaktır.

Kırak bir ovaın yakıcı toprağında yaşamak emelini güden bir çınar tasavur ediniz. Su için can atıyor, bir damla su için ölmek istiyor. Suya hasret çeken dalları, yaprakları, en nihayet kurumağa yüz tutuyor; sararıyor, savruluyor.

Bu ümitsiz halecanlar, can çekişmeler içinde sehasını bulut perdeleri kaphıyor, derin ve karanlık boşluklardan bir şimşek ilahi bir haberci gibi yağmur sağnaklarını müjdeliyor. Toprağa can yağıyor, hayat yağıyor. Yaşama ümidini yası içinde eriten koca çınar beklenilmeyen bu nimetin borçlusu olarak, yeniden can buluyor yükseliyor. Yeis, iztirap silinip atılıyor, yaşama yollarına dinç bir imanzafe bir kuvvetle giriyor ve yaşıyor.

İşte Türk! İşte dünyanın göğsünde şanlı şerefle yükselen ulu çınar! Kara ve karanlık günlerini ümitsiz ve muzdarip yarışarken gözleri; şeraresile cihanı kamçılayan büyük Türk inkılabının nurile yandı. Bu nur, bu büyük inkılâp güneşi; ona yeni bir hayat, yeni bir ideâl bahşetti. Yılların biriktirdiği husranı hamlesi içinde boğdu. Az zamanda çok yürüdü, hedefini, ulu Gayesini baş döndürücü bir sür'atla aldı. bu yol ki asırlardan beri özlenildiği hâlde erişilmeyen ve tutulmıyan bir yoldu! Heyat yolu, tekâmül yolu! kanında eedatının asil kanını, şecaat ve celâdetini taşıyan ulu Gazisinin her an; İleri! Hayata; tekâmüle avazını büyük bir

Türk nesline Cumhuriyet gibi büyük bir nur kaynağı armağan eden ulu Gazimiz

vecdinde dinliyen Türk; yılmadan ve şaşmadan bu ilâhî sesin gösterdiği büyük gayeye koştu, koştu! Ruhunun hasret çektiği milli varlığına milli hükümetine ve nihayet milli harsına, millî diline, milli mefküresine kavuştu. İşte bu gün kavuşulan ve elde edilen neticelerin, en büyüğü, en değerlisi olan "CUMHURİYET,"i kutluyor, 10 yıl evvel temeli atılan mukaddes bir binanın yadını yapıyoruz. Halk evleri bu kavuşmaların muştucusu, bu varlığın öncüsü oldu.

Kars Halk evimizin (DOĞUŞ) u da; bu kutlu yolun en sadık ve vefakâr bir yolcusu en imanlı bir bekeci olacaktır.

A. Cevat

Yalnız bu nusha parçesizdir.

FOTOĞRAF 1: Kars Halkevi tarafından 1933'ten itibaren çıkarılmaya başlanan Doğuş Dergisi'nin ilk sayısı.

Bayramımız

bu yıl evvel eserlerin, saadetle alıştıktık
En nihayet bu serüven bayramımıza kavuştuk
İlahîlik da ay yıldızlı sancağımıza kavuştuk
İbrâhîm'in ses verdik bir o "Başbuğun, sesine"
Ulu Türkün necip nesli baykırı bu gün evet,
Çok yaşasın! "ulu Gazî" yaşasın! Cumhuriyet!
M. Mehmet

Bir Kıt'a

çok sevdiğim Ziyaşa

Gözüm görmez cihanı; çünkü kalmıştır ziyasız
Dilim ağır bu ellerde, hep eşsiz aşmasız...
Sever gönlüm, sever ruhum emin ol pek ziyasız;
Neden bilmem benim cevap vermez vefasız?
karsı Gobi

Halk evimizin geçirmek suretile sevindiği aksız yavrular
Halk evi önünde idare heyetile bir arada

Halkevimizin 8 aylık iş hülâsası

24-2-93 tarihinde aradan Halkevimizin
4-3-93 tarihinde Dil, edebiyat, Tarih, Kitap-
hane ve neşriyat, Spor, Temsil, Köyçülük şubeleri
21-3-93 de de güzel sanatlar şubesi-
ni açmıştır. İhtimai yurtdışı komitesinin vazife-
sini idare heyeti üzerine almış ve çok faydelli
neticeler elde etmiştir. Şöyle ki:
1- A- 23 Nisan 933 bayramında hamiyet-
li öğrencilerin yüksek yardımları ha-
nularımızın ve Terzilerinin kıymetli çalış-
malarıyla 112 fakir ve kimsesiz çocuk, bu de-
fada 124 çocuk geçirdimdir.
B- Hapishanedede muhtaç vatandaşlardan
50 kişiye (amaçları ve sabun vermek suretile
yardım etmiş ve mahallatta dul ve kimsesiz
Kadınlardan bir çoğuna tebaruz suretile yar-
dım edilmiştir.
C- Fakir Mektep çocuklarından 10 tane-
sini Himayet etfal Pansiyonunda yatırtıp bes-
lemektediriz.
2- A- Spor şubemiz muntazam bir alış-

ma sahası vücuda getirmiş Futbol, Voleybol
gibi Sporlara teşvik ederek gençliği Spor iş-
leriyle uğraştırmaktadır.

B- Dil, Tarih, edebiyat şubemiz, Dil der-
lemesine büyük bir ehemmiyet vermiş, mahal-
li Halk şairlerimizin eserlerini Vîlayet gazete-
sinde neşretmiştir bir meyanada pek mühim
tabiri bilgiler derlenmiştir.

C- Kitaphane ve neşriyat şubemiz Türk
Ocağından kalan ve yeni gelen Kitaplarla
400 civarlık bir kitaphane, ve her gece Umuma
açık olmak üzere bir okuma salonu teşkil et-
miş ve genç kalemleri işletmek, fikirlerini et-
rafa yaymak emelinde de "DOĞUŞ" mecmu-
asını çıkarmıştır.

D- Köyçülük Şubemizin teşebbüsile Ziraat
Bankası tarafından köylüye 40000 lira tohum
parası ve yine hilâli ahmenden 2000 lira ka-
dar bir para alarak Fakir köylülere yardım

etmiştir. Ayrıca komasor köyünde civar köy
halkı huzurunda Bayrak merasimi yaptırır.
E- Güzel sanatlar şubesi bir çok kıymet-
li eserler vücuda getirmiş ve bu defa bir ser-
gi açmıştır.
F- Halkevimiz Muhtelif vaziyetlerden ist-
tifade ederek, Salonunda ve Sinema binasında

mühim ve hayati konfranslar verdiğimizdir.
Yukarıda Saydığımız bütün faaliyetlere kuv-
vet veren ve bizzat çalışan Kıymetli Valimiz
Cevdet Beyfendi ile Muhterem Refikaları Hanım
efendiye atlenen teşekkürü bir borç bilirim.
Halkevi Bk. Eyyup

Halk evi komite azaları

soldan:
Spor komitesi reis Ziya, Dil tarih komitesinden Rasit, Kitaphane ve
neşriyat reis Rauf, Dil, tarih reis Salim, Halk evi reis Eyyup, Dil tar-
ih komitesi Yaver Bayler.

Arka Sıra soldan
Neşriyat komitesinden Cevat, Spor komitesi Salim, Spordan Muzaffer
Güzel Sanattan Sacit, Köyçülük komitesinden Mehmet Bayler.

Şen Sözlür

İki arkadaş arasında:
- Meteliğimiz yok ne yapacağız?
- Bory!

Fale - Siz 35 sene çok büyük felaketlere mar-
ruz kalacaksınız
- Sonra?
- Sonra alışacaksınız.

Telefonda

- Alo sizsiniz Hanım efendi çok sevdiğim-
ni işiterek ah paron cigaramın duma-
nu sızı oksüttü.
- Oğlum sen tarile hiç çalışmıyorsun.
- Yeni çıkacak olan tarileri bekliyorum
Anneciğim..

Muallim öğrencim babama o - çocuğunuz
çok zeki ve çalışkandır.
- Benim gibi.
Muallim - İnzanda çok hiddetli gevce olur
- Annesi gibi..

- Ben bizim köyde bir adam bitirmişki
Kırk seneden beri aynı köyde olduğu hal-
de hiç bir yeri görmemiştir.
- ?..
- Çünkü anadan doğma kördür..

Derste

- Siz çözülmüş derinde kuvvetli imişmiş
o halde yüksek dağıları sayınız.
- Ben henüz ayak dağıları bileyebildim.

Yurttaş!

Halkevi kendi evindir. Bu evin samimi havası içinde, milli gururunu
duyacak, milli kültürüne kavuşmuş olacaksınız... Senin göstereceğin can-
dan alıka ile, evin daha yücelcek ve daha kökleşecektir...

Genç günlüme

Çağlan çağla geçtin, atladın günlü;
Nice yıllar sürdün, katladın günlü!
Çağınmış; dümedin; gıyâle aşkın.
Ei, sanır kendini toyladın günlü!
Gizli seçmiş için, her çağda bendi.
Bin gıyâle güldürdün yılladın günlü!
"İsmeri, beyaz, sevmedim, dedim;
"Pençe, dedim omuz salladın günlü!
Gülünde kolumda değme bir data!
Zevkime bir çiçek kolladın günlü!
Son bahar çağında açıldı halım;
Sevdiğin günlü avladın günlü!
Demet demet sarıdan sümbül yapın;
Kokladın sarıdan, suladın günlü!
Kokusu camında üttü, süffümlü;
Fırtınalı bir çiçek kolladın günlü!
Bilmiyor yâhudî yâhudî peccatı;
Berek aldın teinle, parladın günlü!
Yok yere "İsmeri", kakyor başı;
Sevdiğin o güle, süffümlü günlü.
A. Şeyrani

Mektep Çocuğu dîlinden:

Gencim, kendi başladım anlamışa derdimi;
Düşümlüğe derdimi topluyorum kendimi.
Diktim günlü bağına bir bir emel ağacı;
Doktor göb, hakarak, veriyorum ilâk.
Nasıl Neşli büyüyor fidanlarım içimde;
Beşikte büyüyün bekleme bir biçimde.
Yarın Filiz verecek, yaprak, çiçek açacak;
Salkım gibi dalları her tarafı saracak.
Bilgi, bilser yemli budalardan saracak;
Yüreğinden o zaman, üstünlük çıkacak.
Sepet sepet meyveler toplayarak bağından;
"Hediyemdir, diyerek sana gençlik çâğınan;
Gere gere gökümü vereceğim mülitte;
Büyük büyük hazineler edeceğim devlete.
Hünerimle sen, ben, birciklerim öderim;
Her nereye gidersen ak yâhudîme giderim.
Yarın kara, Mehtapın elieri bağ çıkansın;
Ei, barık yıldırı gençliğini yâkansı;
Kıvılcım ben önde, arkadaşım içimde;
"Ulu Tanrım sen, beni, standırma içimde.."

A. Şeyrani

Geçen sene orta mektep talebelerinin yaptıkları ronitam sonra
Soldan Müdür Rauf B., Türkte muallimi Bedia hanım,
müdür memvi Cevat bey

Mete Piyesi (1)

Geçen sene Karamuz muallimler birliği tarafın-
dan marifet salonunda temsil edilen "Mete, Piyese,
münasiplerini bir arada gösteren resim; ancak
bu sene neşredilebilirdi..

"Şanlı Türk tarihinde Parlak sahifeler işgal
eden Millî Kahramanımız "Mete, Kara Lâzîli Muhal-
limlerinden Cevat beyin (2-Mayıs-932 de Askerlik
Sınav esnasında 4 Perde üzerine yazmış olduğu
"Mete, dir, Piyese, Tertip ve temalime büyük
ehemmiyet verilmiş ve çok muvaffakiyetli bir pe-
kıde bulmuş huzuruna çıkarılmıştır. Piyese yaz-
lığında ki en mühim hususiyet; 110 Sahifelik piyese
içerisinde pek az yabancı kelimelerin bulunmasıdır.
Öz Türk dilimize yazılan bu basılmamış piyesten

yasaj yab gölğün gir!
Yasaj Bey! arın değün, hanım kim Solmaz
tutaj bol! ona şâyileki "Mete kon elhanlığı yapı-
yor, yakında TÜRKÂN "sacakam L. Gelirce al, gel gel-
meze yurda sor! yasaj Bey! kon öksesini bırak-
tım? Dîkleri süleri ne yolda?
Altı - Bas üstüne (Öks)
[Mete Yalın]
Mete - " Var geçemem "Gök seneden
ben o Türkün oğluyum.
Tanrıca Türk gençliği yad el sana değemem.
Beğünüm, mezarımın, sanam senin, habam sen.
Sevgilimin, şafâğına yabancılar giremez.
[Göğüsden bayrakın çıkarıp öper]
[Bayrak] Benim Sevgim! Yurt için yüreğim
gibi çarpan, çirpan bayrak! yarı seni bütün

Piyese temsil edenler (Sahne alışisleriyle)

1- Mete rolünde İsmet paşa mektebi baş muallimi Fahri bey
2- Solmaz rolünde Muallim Hemiyye hanım 3- Tomcan
Han rolünde Cevat bey 4- Türkân rolünde muallim
Samime hanım 5- Tomcanbay rolünde Lâzî talebinden Lütfî ef.

örsak olarak bir kaç satır almış münasip güldüm;
Piyese hakkında urun arzıya Tenkit ve mutalaa
yürütmeğe mecmusun hacmi müsait olmadıgından
yalnız burada ikinci perde Beğinci mekteptenve 4
üncü perde II inci sahnesden biraz parça alıyorum:
Mete [Duyulmuş gel!] [Bir anı gıvı] Mete [Alıyay]
ama eyer var! Kolanlarım işkice çok! dört salla

bir topağın güğünme düşeceğim. Her yaşayan sana
boyun eğecek; sen de benim gibi Tanrım yalvarmış
deki: "Tanrım! gülleri sararı, ayım, yıldızlarım
yer yüzünü de Sararı, kuşatmış dağların, denizlerin
özümlü, dia gökünü dalgalarını, deniz dalgala-
rını kıracak kadar pekkil ver.
[Kıyı vurur Deniz baş gıvı]

Türk Oğlu

Kahraman ecdadın Cihan tarihi Gökünde aldığı yüce mevkiî sen devam et-
tirecek, sen yaşatacaksın, bu işte sana düşen vazife ecdadına layık bir nesil
olduğunu ispat etmek, tekâmül yolunda çalışmak ve ilerlemektir.

FOTOĞRAF 3: Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün 6 Ekim 1924'teki Kars ziyaretine ait fotoğraflar.

FOTOĞRAF 4: Kars/Susuz'da yer alan Cilavuz Köy Enstitüsü öğrencilerinin faaliyetleri.

FOTOĞRAF 5: Kars Halkevi binası ve Halkevi çalışanlarına ait fotoğraflar.

FOTOĞRAF 6: Kars'ta dönemin en önemli yayın organı olan Kars Gazetesi'ne ait bir nüsha.

FOTOĞRAF 7: Kars'ta her kesimden insanın yoğun ilgi gösterdiği spor müsabakalarına bir örnek.

FOTOĞRAF 8: Kars Kayakevi'ni ve Kars'ta 1943 yılında yapılan spor müsabakalarını gösteren fotoğraflar.

Atlıspor Kulübü Borluk dağında

Kâniköy yaylasında

FOTOĞRAF 9: Kars'taki sportif faaliyetlere örnekler.

Kars'ta kostümlü balo

FOTOĞRAF 10: Kars'ta dönemin en sevilen faaliyetlerinden olan kostümlü balolara örnekler.

FOTOĞRAF 11: Neriman Kuban Erduman'ın "Anılarımdan Kıvrıntılar" kitabında yer alan kıyafet balosuna ait bir fotoğraf.

FOTOĞRAF 12: Gülçehre Askeran'ın katıldığı bir kıyafet balosunda giydiği yerel kostüm.(Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 13: Sosyal hayatta ön planda olan kadınların giydikleri kıyafetlere örnekler.

FOTOĞRAF 14: Türkan Narin'in "*Kar Taneleri-Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri*" adlı kitabından, döneme ait fotoğraflar.

FOTOĞRAF 15: Kars'ta dönemin ilkokullarına ait fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 16: Kars Lisesi'ne ve Akşam Sanat Okulu'na ait fotoğraflar.

FOTOĞRAF 17: Kars Halkevi sahnesinde Settar Güldür'ün oynayıp yönettiği Meşhedî İbat operetinden sahneler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 18: Kars'ta oynanan opera ve operetlerden örnekler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 19: Meşhedî İbat (O Olmasın Bu Olsun)'dan sahneler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 20: 1958'de sahnelenen Meşhedi İbat operetinin beğenildiğini yazan Bugün Gazetesi'ne ait bir nüsha.

FOTOĞRAF 21: Settar Güldür'ün sahne çalışmalarının ilçelerde de sergilediğine yönelik bir haberin yayınlandığı Bugün Gazetesi nüshası.

7763

<p>Salı</p> <p>3</p> <p>ARALIK 1957</p> <p>Yıl: 2 Sayı: 684</p> <p>10 KURUŞ</p>	<p>Sahipleri</p> <p>T. BURHANOĞLU ve N. VARKIR</p> <p>Mesul Müdürü</p> <p>NESİP VARKIR</p> <p>Halit Paşa Caddesi No: 172</p> <p>Telefon : 195 KARS</p>
--	--

DEMOKRAT KARS

Söz Milletindir! GÜNLÜK SİYASİ GAZETİ CUMHURİYETİN DÜNYANIN DAVASIDIR

Gazete ve Dergiler de

Neşredilecek bilimum ilan ve reklâmlara dair 9714 sayılı karar

bu karar 1/1/1958 tarihinde mecliyete girer.

bu karar hükümlerini muhtasar Devlet Vekâleti icra eder”

Tümsubank

Giresunda bir şube açıyor

Ankara 27 (Ajans Ankara)-Tümsubank Giresunda bir şube açmaya karar vermiş ve bunun içinde faaliyete geçmiştir.

Her türlü banka muamelelerini yapacak olan Şube 2 Aralık 1957 tarihinde burada faaliyete geçmiştir.

Sonu ikide

KÂZİM KARABEKİR

İlk Okulu Tedrisata başladı

HİLMİ DAĞCIOĞLUNUN

Uğurlu eliyle kordela kesilerek Muhtar Nadirle Hafız Kurbanın yakalarına takıldı

İki seneden beri yapılmamasına uğraşılan Kaleiçi banın yakalarına takıldı. Hafız Kurban topluluğu

Sayfa 2 B U G Ü N 19-MAYIS-1958

Avni Dilligil Tiyatrosu

Oynanacak Temsiller

- 1- Seçim Balığı
- 2- Karanfil Hüseyin
- 3- Dolapçı Numarası
- 4- Köprüaltı Kâtibi

Senenin En Büyük Tiyatrosu Muazzam Seçkin kadrosu ile Şehrimizde

22 Mayıs Perşembe Gününden İtibaren

SPOR

Bugün saat 15 de Şehir Stadyumunda kulüpleri Gençlik Teşekküllü takımları arasında

Meşhedi İbad'ın Bugün 3. Temsili

Davetiye 4 - 3 - 2 Lira EKİNCİ'DEN TEMİN EDİLİR

Göle Asliye Hukuk Hâkimliğinden

FOTOĞRAF 22: Kars basınından örnekler.

Şehirde bu gün, bu gece

Ticaret Borsasında muamele gören canlı hayvan fiyatları

Cins	Aşağı		Yukarı	
	Lr.	Krp.	Lr.	Krp.
Öküz	1	10	1	41
İnek				
K. Ök.	1	20	1	50
Dana				
Manda		75		97
Koyun				

HAYVANI MADDELER

Yalı Peynir	300	325
Tere yağı	780	850
Yün	420	500
Merinos Yün		

METEOROLOJİ

(Günlük Hava Sıcaklıkları)

Sıcaklık	
Ortalama	19.1 Santigrat
Asgari	13.4 " "
Azami	23.8 " "
Yağış	mm.

SİNEMALAR

Şehir	Doğu	Orduevi
Gönülden	Kırık	Meçhul
Ağlayanlar	Çanaklar	Hedef
K. Pars	R. Gümüşada	W. Holden
N. Köksal	L. Oraloğlu	L. Nolan
Seanslar	Seanslar:	Seanslar
18,45-20,30	18,30-20,30	18,30-20,30

ECZAHANELER

Sağlık Eczahanesi İstiklâl Milli Cad. Tlf. 124
Doğu Eczahanesi " " " " 37
Şifa Eczahanesi Faikbeğ Caddesi Tlf. —

NÖBETÇİ ECZAHANE

Sağlık

UÇAK SEFERLERİ:

Pasartesi, Perşembe, Pazar Saat 14.00 te

TREN

Kars—Erzurum	Saat 7 50
Kars—Kızılçakçak	" 8
Kızılçakçak—Kars	" 17
Erzurum—Kars	" 20 45

OTOBÜS

Doğu Garajı	Erzurum	Saat 7 de
Orta Garaj	Erzurum	" 7 de
" "	İğdir	" 8 de
Yeni Garaj	Erzurum	" 7 de
Trabzon Garajı	Ardahan	" 7 de
Güven Garajı	Çıldır-Arıpaçay	" 9 da
Yıldız Garajı	Göle	" 10 da
Hürriyet Garajı	Göle	" 11 de

DOKTORLAR

Nihat İlker	Operatör	Tlf. 101
Budak Demiral	Dahiliye	" 227
Suat Olcay	Dahiliye	" 272
Cemal Arıman	Gözcü	" —
Mehmet Algan	Kulak-Boğaz	" 176
Şükrü Yarıcana	Röntgen	" —
Osman Yargıç	Diş Tabibi	" 189
Mehmet Ali Olcay	Dahiliye	" —
Abbas Turan Tan	Nisaiye	" 206
Nihat Kumcuoğlu	Çocuk	" —
Cengiz Askeran	Pratisyen	" 176
Beşir Doster	Pratisyen	" —
Trofim Denisenko	Diş Tabibi	" —

FOTOĞRAF 23: 5 Temmuz 1961 günlü ve 990 sayılı Bugün Gazetesi'nde yer alan ve şehre ait birçok bilgi içeren bir ilan.

HALKEVİ HABERLERİ

1- KARSELI DERGİMİZİN Şubat sayısını zamanında yayımlayarak, bütün abonelerimize ulaştırdık.

2- FOLKLOR OYUN EKİBİMİZ Kars Öğretmenler Derneğinin ve Kars Ticaret Lisesinin tertipledikleri gecelere davet edilerek gösterilerde bulundular.

3- BUZ PATENİ ÇALIŞMALARIMIZ gençliğin rağbetini kazanıp, yüzlerce genç buz pateni almak için Halkevimize başvurdu. Halkevimize ilgililerinin iki senedenberi ısrarlı talepleri üzerine Kayakçılık Federasyonu Başkanı Karsta Buz Pateni Pisti'ne Buz Hokeyi Stadyumu gibi tesisleri yaptıktan sonra bolca paten, diğer malzemeleri ithal edeceğine söz verdi.

4- HALKEVLERİNİN 35. YILDÖNÜMÜNÜ GENİŞ ÇAPTA KUTLADIK. Bu vesileyle tertiplediğimiz Baloda 9 çalışma kollarımızı belirten gösterilerde bulunuldu. Şöyleki: Patencilerimiz Balo yaptığımız Ordu Evi önünde Paten gösterileri yaparak davetlilerindeki adediler. Kars Köy düğünlerindeki adedilerden "Şah Geldi" gösterisi yapıldı. Halk evimizin Müzedeki sinli (tepsi) leriyle Yozgat gliyimli kızlarımızın elinden lavaşa (yufka ekmeği) sarılı umuş helvası misafirlerimize ikram edildi, Türkiye birincisi Halkevimiz üyesi Murat Çobanoğlu ile yine üyemiz Şerafettin Taşlıoğlu adlı iki ozanımız çok takdir edilen atışmalar yaptılar. Folklor Oyun Ekibimiz zengin kadrosu ile gösteriler yaptılar. Kars Eli dergimizin şubat sayısı ve Kağızmanlı Recep Hıfzı adlı yayını ve Karsın Turistik broşürü misafirlerimize hediye edildi. Okuma-Yazma seferberliğine yardım amacı ile tertip

lediğimiz müsabaka büyük bir ilgi gördü. Plastik sanat kolumuzdan bir sanatör ressamımızın Balo salonunu süsleyen tabloları misafirlerimizce takdir edildi. Turizm ve Tanıtma Derneğimizin Hatıra sigaraları Halkevici üyelerimizle birlikte kapışılmasına satıldı. Dergiimiz pisti aralıksız boş bırakmadan eğlenerek Halkevimizin Balosu illerimize nadır geçirdiği bir gece oldu.

Genel merkezimizin gönderdiği rozetler postadaki bir gecikme ile elimize Halkeviler Haftasının sonuna nünde geçtiğinden arzu edilen yerlere tam getiremedik. Hafta arasında Kars Ceza Evinde Okuma-Yazma Kursu Karren mahkumları ziyaret ederek, kitap defter, kalem v.s. başışında buluştuk.

Halkevi Balosu

(11 inci sayfadan devam)

Şamil Kafkas Dağının hürriyet güne, Şamil, aceş İndiren tanrının bir eşi, Şamil, Atatürk'ümün özbe öz kardeşi.

Ve gerçekten Atatürk'le kucaklaşıp Şamil İnancın sert ve kararlı admımlardan taşıp Karsının inanmış göğsünü doldurdu.

Saat: 2.00 .. Halkevi'nin nokut ve rismaları da bitmiştir artık. Gönüllü birbirine kenetlenmiş olarak Ordu Salonundan ayrılıyor...

KARSELI

Aylık Kültür Dergisi

Yıl : 3

Sayı : 33

Nisan : 1967

Mer'ul Müdür :

Halk Eğitimi Merkezi Müdürü
HASAN KARTARI

SAHİBİ :

Halkevi Adına
Bağlam
Dr. BUDAK DEMİRAL

ADRES :

İstiklali Milli Cad. No. 91
Telefon : 1227
KARS

ABONE ŞARTLARI

Yıllık : 12.00 TL.
6 aylık : 6.00 TL.

Dergimizin adı belirtilerek yazılarak alınabilir.

KARS ELİ, Halkevi ve Halk Eğitimi Merkezinin ortak yayını organidir.

Diği ve Bankı
ÖZKENT MİTFAHİ
Karsın Paz. Cad. No. 31/A - KARS

KARSLI KAHRAMANLAR

Cihangiroğlu İbrahim Bey (X)

Öldüğü güne kadar Rize'den Van'a, Kars'tan Erzurum'a kadar koskoca bir memleket parçasının üstünde onun kadar sevilen, onun kadar sayılan adam azdır. Güzel yüzü, güzel endamı, güzel sesi ve konuşması ile bütün bu vilayetler halkı arasında esatiri bir çoban gladesi tarihinde bu gün çok meşhur, yarın bu mücadele için yepyeni bir şehre olarak belirecek bu adam, Cihangiroğlu İbrahim Beydi. Türkün istiklal ve medeniyet mücadelesi için Türkistan'dan Tuna'ya kadar uzanan topraklar üstünde çarpıştırdı. 1865 civarında Kars'ta doğmuştu. 1877 yani 93 te bu yüzde yüz Türk şehrinin Ruslara teslimini oniki yaşında gördü. Aradan ancak on sene geçtikten sonra Ruslara karşı gizli, açık siyasi hareketlere başladı. Sonra daha sağlam bir düşünme zemini olarak İran Azerbaycanına geçti. Yanında küçük kardeşi Aydın Paşa vardı. Tebriz'de hazırladıkları İsyanda Tebriz teşkilatının kumandanı olan Aydın Paşa şehit düştü.

İkinci Balkan Harbi başlamış, Büyük Türkük dünyasının son müstakil parçasında tehlikeye girmişti. O halde her şeyden evvel onun imdadına koşmak lazım. Yanında dokuz yüz gönüllü ile İstanbul'a geldi. Süvarilerinin başında İstanbul sokaklarından serhadde giden eski bir Türk Beyi hızıyla geçti. Enver Paşa ile buluştu. Enderne'ye giren ilk Türk, emir almasını ve vermesini bilen bu gönüllü kumandan oldu. Başında uzun kalpağı, süvarileriyle dörtmala sokaklarına daldığı eski Türk poytahtının halis Türk halkı ona gökten inmiş kurtarıcı gibi hayret, hayranlık, biraz da korku ile baktılar. Göz-

(Lütfen sayfayı çeviriniz)

FOTOĞRAF 24: Kars Eli Dergisi'nin 1967 yılına ait bir nüshası.

Cumhuriyet tarihinde ilk defa sahneye çıkan Türk-Müslüman kadın opera ve operet sanatçısı GÜLPERİ GÜLDÜR

1906 yılında Kars'ta doğan Gülperi Güldür, halen hayatta olup İstanbul-Sarıyer'de ikamet etmektedir. 96 yaşındaki Gülperi Güldür bize bu bilgileri verdi: 1924 yılında Settar Güldür'le (Artist Settar) evlendim, o yıllarda sahnede kadın oyuncu yoktu. 1925 yılında Azerbaycan kompozitörü Üzeyir Hacıbeyli'nin yazmış olduğu "Arşın Mal Alan" operetinde "Gülçehre" rolünü üstlenip sahneye çıktım, henüz 19 yaşlarımda idim, o yıllarda şimdiki kızım Gülçehre'ye hamile idim, doğdu adını Gülçehre koyduk. Gülçehre (Dr. Cengiz Askeran'ın hanımı) Gülperi Güldür devam ediyordu. 1921 yılında "Gümrü" ve "Revan" şehirlerinden Kars'a yerleşen muhacirlerden, Kör Tağı (Tağı Ösenyüzen), Mehmet Hüseyin Berk, Tahir Ekinçi, Abbas Akçaylı gibi sahne sanatçıları ve müzisyenler bir topluluk kurularak; "Kerem ile Aslı", "Şah Sanem", "Kö-roğlu", "Leyla ile Mecnun", gibi operalar, "Ev-

Resimde Gülperi Güldür ve eşi merhum tiyatro oyuncusu Settar Güldür (Artist Settar)

li İken Bekar", "O Olmasın Bu Olsun", (Meşhedî İbat) gibi operetler sahneye koyarlardı, ben ancak 1925 yılında sahneye çıkabildim. Aralık-

sız 1933 yılına kadar çeşitli eserlerde rol aldım, aynı yıllarda Kemal Sahir Tiyatrosu Kars'a gelmişti, aynı yıl kocam Settar (Artist Settar) ile bu topluluğa katıldık. Türkiye'nin bir çok yerlerinde sahneye çıktık ve en sonunda İstanbul'a gelip bu tiyatro grubundan ayrılarak çocuklarımızın yanına döndük.

Annelerini kaybeden Güldür Ailesi gülemez oldu

Bu yüzler yine gülecek "Ölümlü ölünmez, başınız sağ olsun güldür ailesi, resimde Gülperi-Settar Güldür çiftinin yedisi kız üçü erkek evlatları görülmektedir. Soldan sağa: Onder, Türkan, Gülten, Yener, Gülçehre, Sadri, Ayten, Songül, Şivekar, Şahire. Oturanlar: Gülperi ve Settar Güldür.

Ulu çınarı kaybettik

Türkiye'de sahneye çıkan ilk kadın opera ve operet sanatçısı

Gülperi Güldür

96 yaşında 8 Kasım 2002 Sarıyer'de toprağa verildi

Mahşeri bir kalabalığın hüküm sürdüğü Karşılardan az sayıda katılımlı Sarıyer halkını bu censevye duyuyorduk, merhumun kızı Şahire hocanın bu semtte yıllarca öğretmenlik yapmış ve aynı semtte emekli olması, ayrıca merhum Settar Güldür'ün Sarıyer Halk Eğitim Tesisleri ve birçok tiyatro etkinliklerine katılıp başarılı olmaları semt sakinlerinin, bir bir göstergesi olmasa gerek...

Cenaze namazı kıldiktan sonra tabut omuzlara alındı.

Dünyada en uzun yol, "Eviden Kabristanlığa giden yoldur" demiş, Şair

Artık bu yolculuk son yolculuk idi...

Tabutun arkasından yedisi kız, üçü erkek evlatları:

Büyüktün nuru canım ana

Büyüktün sen bizi yana yana

Sapın ağzına garasına

Gönlünün o hadin laykasına

Gurbanam eziz anal,

Dünya bir yana sen bir yana"

ve

Kız evlatları, erkek kardeşlerine sarılarak;

"Anılar dünyadan göç eden zaman gar-

daşa bir ana olar bacaklar..." dercesine hün-

gür hüngür ağlıyorlardı.

"Allah size rahmet öylesin nur içinde ya-

tır, Gülperi Güldür hala.

Gülperi hala siz Türkiye'de ilk defa bir ka-

dın sanatçı olarak sahneye çıkmamız gele-

cek nesillere öncülük etmiş, örnek olmuş-

sunuz.

1924-25 yıllarında Türkiye'de harem-se-

lanlığın yaşadığı bir dönemde daha yeni

evli İken sahneye çıkıp çeşitli opera ve ope-

ret eserlerinde rol alıp oynayan, Türkiye'nin

Kars Spor'un başkanlığını yapan Gülçehre

laldan rahmet diliyoruz.

Türkiye'de "İki" başlatan analı-balalı

kadınlar, "Biri sanatçı, biri yönetici,

Yatılıp, büyüttüğünüz kızımız Gülçehre

Güldür, (Askeran) Türkiye'de profesyonel

futbol takımlarının ilk kadın başkanıdır.

Kars Spor'un başkanlığını yapan Gülçehre

Güldür bir ike imza atmıştır.

Resimde Gülperi Güldür ve eşi Settar Güldür (Artist Settar) görülmektedir. Kars Ajans olarak biz de Gülperi Güldür'e rahmetler diler geride kalanlara başsağlığı dileriz.

FOTOĞRAF 25: Basında Settar Güldür'ün eşi Gülperi Güldür'ün ölümüne dair haberler.

FOTOĞRAF 26: Settar Güldür'ün İstanbul Sarıyer'deki tiyatro çalışması (üstte), Kars'tan folklor ekibiyle beraber Anıtkabir'i ziyareti (altta). (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 27: Gulçehre Askeran, eşi Cengiz Askeran'la birlikte Kars'ta bir baloda (üstte), Gulçehre Askeran, Kars'ın sosyal yaşamına katkıda bulunan aktif bir kişilik olarak tanındı.(altta) (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 28: Gülçehre Askeran, Kars'taki modern kadının sembolü oldu. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 29: Gülçehre Askeran, Kadınlar Birliği Kars Şubesi Başkanlığı'nı uzun yıllar sürdürdü. Aynı zamanda Kars'ta folklor öğretenliği de yaptı. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 30: Gülçehre Askeran önderliğinde düzenlenen maddi durumu yetersiz aileler için yapılan toplu sünetlerden fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 31: Gülçehre Askeran'ın katıldığı resmi törenler ve köy ziyaretlerine ait fotoğraflar. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 32: Gülçehre Askeran'ın katıldığı etkinliklerden bazıları. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 34: Azerbaycan Kültür Derneği Bursa Şubesi Başkanı Gülçehre Askeran'la ilgili basında çıkan haberler. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

FOTOĞRAF 35: Türk Kadınlar Konseyi Derneği Bursa Şubesi'nin Gülçehre Askeran'a verdiği plaket.

FOTOĞRAF 36-41: Gülçehre Askeran'la ilgili basın haberleri. (Nesrin Askeran Ünal arşivinden)

TERCÜMAN - 1986 -

KARSSPOR'UN BAŞKANLIK KOLTUĞUNDA BİR BAYAN OTURUYOR

Karsspor'un 6 torun sahibi bayan başkanı Gülçehre, futbol kadrosu ile toplu halde (üstte) ve idmanları bir antrenör titizliğinde takip ediyor ve futbolcularını yalnız bırakmıyor (yanda).

6 TORUNLU "HANIM ANNE"

● Milletvekiliğine ve belediye başkanlığına aday olmuş Gülçehre Askeran günlerini takımı ile geçiriyor

Başkan AKKIL D. 1986

Karsspor'un çok yakından tanıdığı ve saygı duydukları Gülçehre Askeran, kısa biyografisini şöyle anlattı: "1927 Kars doğumluyum. Annem ve babam Azerbaycan muhacirlerinden olup Kars'a gelip yerleşmişler. İlk ve orta tahsilimi Kars'ta yaptım. 1948 yılında Ziraat Bankası'nda ilk memurluğa atıldım. 1948 yılında eşim Dr. Cemal Askeran ile evlendim. İlk kız ve bir oğlum var. Bundan da 4 kız, 2 erkek torunlarımız var. Çocuklarımızın büyük de yitmiş tahsilatını yaptım."

1946 yılında Kars'ta açılan Azeri Özgürlük Örgütü kadrosuna dahil olarak görev almış ve bu örgütün kuruluşuna

"HANIM ANNE"

Öğrenci olarak, çocuk sosyal yardım kuruluşlarında fahri olarak görev yapmış. Gülçehre Askeran, 30 yıl Kars'ta sporculuk ve spor kulübü yöneticiliği yapan eşinin sayesinde spora yatkın olmadığı, nedensiz kulüp başkanlığına getirildiğini söylüyor. "Sporla yabancı değilim. Çünkü, eşim spor yapınca, sporcumun problemlerine şahit olmuştum bir kişi olarak spora başladım. Türk gençine yakışır şekilde ve fazlaca kişiliğe sahip olmaları" gerektiğini inanıyor.

Ayrıca Türk kadınının her görevini üstlenmiş bir kadına inandığını kabul ettiğini söyleyen Gülçehre hanım şöyle dedi: "Doğulu bir kadın olarak Türk kadınına verilen bütün sosyal ve sosyal hakları doğup büyüdüğüm bu il de bana inanan ve güvenen kadın ve erkek hemşehrilerimin, sevişmişleri ile itim etmek inancını bulduğum için çok mutluyum. Bütün amaç ve arzular, verdiğim hizmetler yanında Türk kadınının, Türk insanının her statüsünde güçlü ve etkili olabileceğini, bu türden üstün kalıplara

AKTUALİTE - 15-MART-1992

AZERİ KÜLTÜR DERNEĞİ BAŞKANI GÜLÇEHRE ASKERAN:

"Sadece manevi destek bekliyoruz"

Türk Kadınlar Birliği Bursa Şubesi kuruluşunu yöneten kuruluş üyesi. İlk Aile Birlikleri ve çeşitli Derneklerin üyesi. Eğitim, Demekler, halkın ve çocukları için Eğitim Merkezi'ne başkanlığı. Aile Planlaması ve Ana Çocuk Sağlığı konusundaki çalışmalar. Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığı. Maneviyat Derneği ve İdare Heyeti. Dışarıya Yabancı

kadınların da babasının önerisiyle yer aldığı söyleniyor. Böylelikle onun tiyatroya da "bulaşmış" olduğu diğer bir deyişle sahne tozu da yutmuş olduğunu öğrendim. Ve o yıllarda Türkiye'de böyle işleri yapan ve kızlarla çalıştıran bir babamın varlığı Gülçehre Hanım'ın bu inanılmaz enerjisi biraz da genetik olarak taşıdığı düşündürdü bana.

Gelenimiz gidenimiz hiç eksik olmaz, misafirlerimi ağırlarım, Ayrıca dik, nakış örgü... Mesela bir defasında Tıp Balosu'nda satışa çıkarılmak üzere tişört bir sabahlık örmüştüm, 10 günde. Biraz programlı çalışmakla ilgili bu durum. Tabii bu konuda eşimin desteği de çok önemli. Ben folklor grubu ile Türkiye'nin her yerini

oldu onlarla ilgilendim. Okul barınma problemlerini çözdük. Çeşitli toplantılarımız, çalışmalarımız, konferanslarımız oldu. Örneğin bir Anneler Günü kutlaması yaptık. İleride müzik ve folklor kursları açmayı düşünüyoruz. Azeri müziğini, bu müziğin kendine has enstrümanlarını isteyenlere öğretmek ve ayrıca folklorunu da tanıtmak istiyoruz. Yalnız şu anda

"Türkiye'nin politikası olumlu"

Azerbaycan Kültür Derneği Bursa Şubesi Başkanı Gülçehre Askeran, Türkiye'nin Karabağ politikasını onayladığını ve Türkiye'nin destek beklediklerini söylüyor.

kü. Mesela bir inek var, o inekten 10 kilo süt çıkarıyor, sekiz kilosunu almış. Toprağını da yapmış. Bizde ekinde safir gelirdi, maserüncü derlerdi ki m

3 Haziran 1991

Semra Özal'ın il başkanlığına seçilmesinin, Türk Kadını adına sevindirici olduğunu vurgulayan Gülçehre Askeran, 1987'de MDP'nin Kars il Başkanlığı yaptığını belirtti...

Gülçehre Hanım'ın ilk kadın il başkanlığı için iddiası

• Bayan Özal benden sonra •

● Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın eşine, ANAP İstanbul il başkanı seçilmesinden sonra, kamuoyunda ülkemizin "ilk kadın siyasi parti il başkanı" ünvanı verilmesine tepki gösteren Gülçehre Askeran, "Ülkemizde ilk kadın siyasi parti il başkanı benim. Semra Hanım ikinci sırada" dedi.

● 3 sayfa

'Bayan Özal benden sonra'

(Hürriyet Haber Ajansı)

SEMRA Özal'ın ANAP İstanbul il başkanlığına seçilmesiyle kamuoyunda, "Türkiye'nin ilk kadın siyasi parti il başkanı" şeklindeki yorumlara tepki gösteren Gülçehre Askeran söz konusu ünvanın kendisine ait olduğunu öne sürerek, "Ülkemizin ilk kadın siyasi parti il başkanı benim. Semra Hanım ikinci olabilir" dedi.

Kendisinin Türkiye'de sosyal, siyasal alanda bir çok faaliyette ilk girişimleri başlattığını, çok sayıda derneğin kuruculuğunu üstlendiğini, başkanlık ve üyelik görevlerinde bulunduğunu da ifade eden Gülçehre Askeran, 1981'de Milliyetçi Demokrasi Parti Kars il başkanlığı yaptığını belirterek şunları söyledi.

ÇOK SAYIDA ÜNVAN

"Semra Hanım'ın mensubu bulunduğu partinin İstanbul il başkanlığına seçilmesi Türk Kadını adına son derece sevindiricidir.

Ancak bunu siyasi çıkar sağlamak amacıyla kullanmak yanlıştır. Ülkemizin ilk kadın siyasi parti il başkanı benim. Hatta ilk bağımsız belediye başkanlığına Kars'ta 1974'te adaylığımı koydum. 1953'de Türk Kadınlar Birliğini ve Kafkas Kültür ve Folklor Derneklerini kurdum. Bu derneklerin başkanlıklarını uzun yıllar sürdürdüm. Şu an Azerbaycan Kültür Derneği Bursa Şube Başkanlığı yürütüyorum. 50'ye yakın dernekte gönüllü ve sorumluluk alarak çalışıyorum. Ülkemizde sağlık kurumlarına yaptığım hizmetlerden dolayı 1961'de ilk "Fahri Hemsirelik" ünvanı ve berati bana nasip oldu. Bunların yanı sıra 33 doğu ili içinde, ilk kadın milletvekili aday ben oldum. Ayrıca, ülkemizin ilk kadın spor kulübü başkanlığı ünvanımı 1984-1987 yılları arasında Karsspor sayesinde kazandım."

MİLLİYETÇİ DEMOKRASİ PARTİSİ KARS ADAYLARI

GÜLÇEHRE ASKERAN

Kars'da doğdu. 3 yıl kadar T.C. Ziraat Bankası'nda memurluk yaptı. 28 yıldan beri Kars'da 13 kuruluş ve dernekte fahri görev yaparak hizmet vermeye çalıştı. Kendini eşiyse beraber 35 seneden beri hemşehrilerinin fahri doktorluğuna adanmıştır. Çeşitli çalışmalarının karşılığında ödül ve takdimnameler aldı. Sağlık Bakanlığı tarafından fahri hemşerilik beratıyla ödüllendirildi. 1973 yılında bağımsız olarak Kars Belediye Başkanı adayı oldu. Evli ve 3 çocuk annesi bulunmaktadır.

ERDOĞAN CİCİ

1939'da Kars'da doğdu. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yönetim Bilimleri Fakültesi'nden mezun oldu. Kars'ta sırasıyla Melik köyünde öğretmenlik, Kars Birlik Gazetesi muhabirliği yaptı. 1963'de TBMM'ye memur olarak girdi. Özlük İşleri Müdürlüğünde 5 yıl hizmet verdi. Askerlik dönüşü tekrar girdiği TBMM'de Sivil Savunma Müdürlüğünde memurluk, şef yardımcılığı, şeflik ve müdür vekilliği yaptı. Bugüne kadar hiçbir siyasi teşekkülün üyesi olmamıştır. Evli olup iki çocuk babasıdır.

Millî Eğitimde Son Sözüümüz:

- OKULSUZ KÖY,
- ÖĞRETMENSİZ OKUL,
- ÜNİVERSİTESİZ BÖLGE

BIRAKMIYACAĞIZ.

MDP

ÖZGEÇMİŞ

1976'da Kars'ta doğdu.

1996'da girdiği Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu.

2000'de Milli Eğitim Bakanlığı'nca öğretmen olarak atandı.

2007'de Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimi'ne başladı.

Kars Alpaslan Lisesi'nde görev yaptıktan sonra Gazi Kars Anadolu Lisesi'ne atandı.

Halen Gazi Kars Anadolu Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.